

ZEMĚPIS

PRO

II. TŘÍDU STŘEDNÍCH ŠKOL.

E 380.2 = SEPSAL F. 466.

T. CIMRHAŇZL,

PROFESSOR PŘÍ REÁLNÉM GYMNASIU V PLZNI.

ŠESTÉ, NOVĚ PRACOVANÉ VYDÁNÍ.

S 20 OBRAZCI.

CENA 55 KR.

V PRAZE 1883.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO,

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA FACULTY	
Sign.	U1260
Inv.	201991

Předmluva k vydání 6.

Tři let, jež uplynula od vydání pátého, použil jsem k tomu, bych zeměpisnou knihu z nova pracoval. Při práci své řídil jsem se vesměs návodem ve vládním Věstníku pro zeměpis daným a upravil jsem proto látku tak, jak tam na str. 104. uvedeno: „Der Besprechung der einzelnen Länder gehen jedesmal voran die allgemeine Übersicht über den Erdtheil in Bezug auf Lage, Umriß, Relief, Gewässer und Klima, auf Vegetation, Thierwelt und Völkerleben; es wäre dies der allgemeine Theil, dem als speciellerer die Beschreibung der Ländergebiete zu folgen hätte“.

Hlavní zřetel měl jsem při práci zeměpisné na útvar světa dílův a na jejich podnebí (vždy je přirovnávaje k útvaru a podnebí evropskému), poněvadž na těchto dvou závisí vše ostatní, jak sídla lidská, tak i vše živočišstvo i rostlinstvo (Viz Věst. str. 108.).

Místopisnou část skrátil jsem valně, a z číslic uvádím zaokrouhleně jen nejnntnější a vždy způsobem přirovnávacím, že totiž všechny velikosti jednotlivých útvarů srovnávám s velikostí útvarův evropských, nebo vlasti naší (Věst. str. 105.).

Zeměpisnou knihu rozdělil jsem dle látky, předepsané pro každou školu, na 4 díly.

Obrazce dal jsem do knihy, by žáci znázorniti si mohli na př. některé útvary země, paměti hodné stavby a p. a seznali jejich rozdíly.

Malý tisk, očím žáků škodlivý, vypustil jsem skoro na dobro.

Snažil jsem se knihu napsati slohem lehkým a látku spracoval jsem tak, že na jednotlivou úlohu nepřipadá žákům ani celá stránka.

Při každém světa díle dán jest předkem krátký přehled, jakožto opakování toho, čemu se byl žák učil v I. škole třeba že v jiné, širší formě (Věst. str. 104.).

Některá nedopatření tisková, jako nestejně leckdes psaní vlastních jmen velikým písmenem a tiskové chyby, objeví-li se, buďtež omluveny a laskavě opraveny.

Za laskavou radu i pomoc vřelě skládám díky pp. kolegům prof. J. Práškoví, T. Zatloukalovi a J. Strnadovi.

V Plzni v červnu 1882.

T. Cimrhanzl.

Tabulky

pro převádění měr.

Zeměpisná □ míle	□ Kilometr; □ Mm.*)	□ Kilometr	Zeměpisná □ míle
1	55,0629	1	0,0182
2	110,1258	2	0,0363
3	165,1887	3	0,0545
4	220,2516	4	0,0726
5	275,3145	5	0,0908
6	330,3774	6	0,1091
7	385,4403	7	0,1271
8	440,5033	8	0,1453
9	495,5662	9	0,1634
Zeměpisná míle	Kilometr	Kilometr	Zeměpisná míle
1	7,4204	1	0,1348
2	14,8409	2	0,2695
3	22,2613	3	0,4042
4	29,6818	4	0,5301
5	37,1022	5	0,6738
6	44,5226	6	0,8086
7	51,9431	7	0,9433
8	59,3635	8	1,0781
9	66,7841	9	1,2129

*) Při □Mm. pošij desetinnou čárku o dvě místa na levo!

A s i e.

Než začneme pojednávatí o jiných zemědílích, obnovme v paměti své, co praveno jest dříve již, že Evropa jest skoro nejmenší, avšak poměrem nejlidnatější díl země; měří toliko 100.000 □Mm., ale má přes 300 milionův obyvatelů, (lidnatost poměrná jest 3000 na □Mm.).

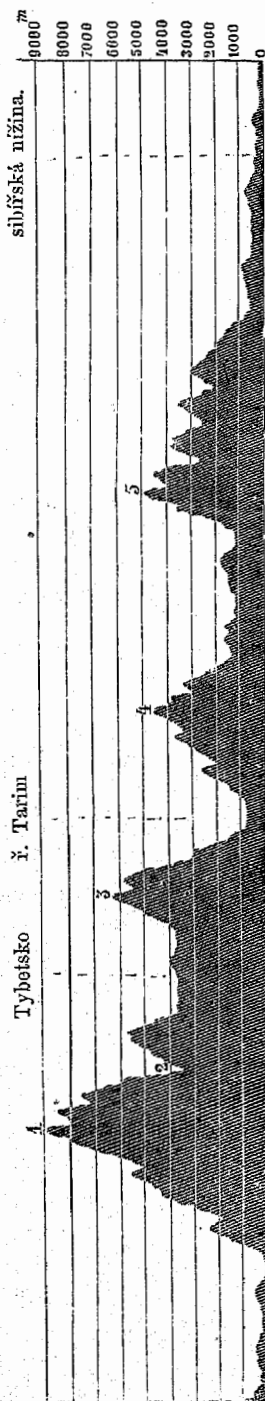
Asie jest největší země díl a nejvíce má také obyvatelstva; jest více čtyřikrát větší Evropy (měří 450.000 □Mm.), a má 830 mil. obyvatelstva; lidnatost poměrná jest tudíž v Asii značně menší než v Evropě (jen 1800 na □Mm.).

Přehled Asie.

Asie, tato kolébka lidského pokolení, rozléhá se ve všech pásmech polokoule severní a souvisí po celé západní hranici své s Evropou, majíc za rozhraní: pohoří a řeku Ural, sníženinu kaspijskou, pohoří kavkazské, moře Černé a Marmorné, průliv dardanellský. S Afrikou souvisí jen šíjí suezskou, která nyní jest prokopána; činí tudíž průplav její rozhraní mezi Asií a Afrikou. Na severu, na východě a na jihu jest Asie obklopena širým mořem, které ji odlučuje od Ameriky a Australie. Těmto zemědílům na mnohých stranách valně se přibližuje, buď četnými ostrovy (k Australii), nebo mohutnými polouostrovy (k Americe). Pobřeží východní a jižní velice rozčleňuje se mnohými zálivy a polouostrovy. Prostírajíc se po polokouli severní, Asie dobíhá mysem Čeljuskiným až k 78° s. š., tudíž mnohem severněji, než souše evropská.

Útvar. Asie vypíná se na svém povrchu ze dvou třetin vysočinou a jednou třetinou toliko šíří se nížinou, činíc tedy pravý opak Evropy.

Vysočiny asijské zvláštním označují se tvarem. Z pravidla na okraji každé vysočiny strmí srázná a vysoká pohoří, jimiž vedou jen řídké a úzké soutky, u vnitř pak šíří se planina, stepí neb i pouští pokrytá. Některé planiny nesou na povrchu svém velehorská pásma. Vysočiny jednotlivé souvisí spolu uzly horskými, aneb odděleny jsou hlubokými

Obr. 1. Průřez Asie od mysu Komorína na jihu až k mysu Čeljuskina na severu.
1. Himalaya. 2. Poříčí Brahmaputry. 3. Kyeu-lyn. 4. Tien-šan. 5. Altai.

údolními veletokův. I lze stopovati řetěz souvislý asijských vysočin od průlivu dardanellského a moře egejského až po moře japonské a ochotské, tudíž po délce skoro 100° zeměpisných. Horský uzel **Pamir** rozděluje horstvo asijské ve dvě skupiny: 1. v nižší horstva západní neboli **předoasijská** a 2. ve vyšší horstva východní neboli ve **Vyšní Asii**. Osamělá jsou horstva polouostrova arabského, předoindského a ostrovův.

Největší **nížina** asijská jest nížina sibiřskoturanská, největší na světě, rozkládající se od ledového moře po celém západu Sibíře k jihu až po jihovýchodní cíp kaspijského plesa a souvisí mezi tímto plesem a Uralem s velikou nížinou východo-evropskou.

Menší nížiny v Asii jsou: mesopotamská při řekách Eufratu a Tigridu, hindustanská při Sindu a Ganze, čínská při vtoku souběžných řek Hoangha a Jangtsekianga; také při vtoku jiných veletokův asijských rozléhají se dosti značné nížiny.

Uvažme, 1. že Asie jest největší země díl, 2. že má největší a nejčtetnější ostrovy, 3. že má největší polouostrovy, 4. že má nejrozsáhlejší vysočiny, 5. největší velehory a nejvyšší takořka v nich štítů, 6. největší nížinu a nejnižší na světě bod (Mrtvé moře) a 7. největší jezero sladkovodné.

Asii protékají hojně **veletoky**, mezi nimiž mnohé souběžné, které na vrchovisku a v dolním toku velice sblížují se, ve středním pak toku svým různými berou se oklikami. Některé veletoky vlévají se do stepných ples: kaspijského, aralského, solného a Lob-Noora, jiné zase v písku pouště zanikají.

Podnebí. Rozkládající se takořka ve všech pásmech severní polokoule, Asie má podnebí **studené, mírné a horké**. Podnebí mírné převládá tak, že asi $\frac{3}{4}$ všeho území asijského jest v mírném a toliko $\frac{1}{8}$ území ve studeném a $\frac{1}{8}$ v horkém zeměpásu. Celkem jest při stejné šířce zeměpisné **podnebí studenější než v Evropě**, ježto: 1. není hor, bránících severním větrům; 2. rozlehlé

planiny vnitrozemské nezřídka výše Montblanka se dopínají; 3. velohory vnitrozemské udržují v roklich svých věčný snih a převeliké ledovce.

Město *Jakutsk* na př. jest v nejstudenější krajině starého světa a má v lednu: 40° C. zimy, ač jen o $1\frac{1}{2}^{\circ}$ výše leží než norské město *Bergy* (na 62° sev. šíř.), kdež v touž dobu 0° C. zimy se jeví (proč asi?). *Peking* leží na téže rovnoběžce jako *Neapol* (40° sev. šíř.), a má v zimě -1° C., jako dánské město *Kodaň*, které leží na 56° sev. šíř.; léto zase má *Peking* parnější ($+20^{\circ}$ C.) než *Neapol* ($+13^{\circ}$ C.). Ještě patrněji jeví se rozdíl v počasí na poušti *Gobi*, která leží jako město *Terst* na 46° sev. šíř.; tam jest v zimě i -35° C. a v létě na témž místě $+36^{\circ}$ C.!

Rostlinstvo. Prostírajíc se v nesmírném rozsahu v nejrůznějších pásmech podnebních, *Asie* honosí se velmi rozmanitým rostlinstvem, ač ve příčině druhův a tvarův *Americe* se nevyrovná. Ji nedostává se na př. pralesťv, jimiž oplývá údolí řeky *Amazonské* v jižní *Americe*, užitečnými však bylinami předstihuje *Asie* všechny země díly.

Ve příčině rostlinstva rozpadá se *Asie* v části různé. Krajiny stepné ve vnitrozemí jen zřídka ovlaženy jsouce, mají rostlin nejméně; v pouštích, syrské, arabské, perské a gobijské, jsou plochy rozsáhlé, na nichž vůbec rostlin není; za to však poříčné nížiny k moři přiléhající a dosti zavlaženy jsouce, rodí ve množství převelikém rostliny nejdůležitější: rýži, bavlu, čaj, kávu, cukr, koření, dřeva barvivá i j.

Zvířena. Ve studeném severu slouží člověku sob a vlku podobný pes, mimo něž i jiná pro hebkou kožešinu hledaná zvířata tam pobíhají. Řeky sibiřské oplývají báječným takořka množstvím ryb.

Ve středu *Asie* žije dvouhrbý velbloud (= drabař), rychlý kůň, koza hebkorounná, jak dlouhosrstný, kabar pižmový a veleužitečný hedvábníček.

Ve krajinách tropických žijí nejdivočejší a nejsilnější dravci, z nichž sveřepostí krvolačnou vyniká tygr královský (žije od rovníka až ku 53° s. š.); slon ze všech nejužitečnější, zuřivý nosorožec, opice člověku podobná atd., pak páv a drůbež vůbec. Jakožto zvláštnost uvádíme ptáka *salanganu*, který na indských ostrovech hnízdí a jehož hnízd *Malajci* s nebezpečností života na příkrých skalách hledají, připravující z nich kořením chutná jídla.

Kovů vzácných má *Asie* nevyčerpatelné množství, především v obou *Indiích* a na ostrovech *Cejloně* i *Borneu*, pak v horách *altajských* a *sojanských*, jakož i v *Persii*.

Obyvatelstvo asijské rozděluje se na pět plemen:

Mongolce, Kavkazany, Malajce, Papujce a Dravidy.

1. *Mongolové* ($\frac{3}{5}$ všeho obyvatelstva) žijí ve středu, na severu a na východu asijském: Nejčetnější z nich jsou *Číňané*. Jmenuj jiné *Mongolce*.

2. Kavkazané bydlí ve Přední Indii, v Eránu, v Armenii. Čeleď jejich Semovci (= Arabové a Židé) v Malé Asii a v Arabii.

3. Malajci bydlí na polouostrově malackém a na ostrovech sundských.

4. Dravidové přebývají v jižní části Přední Indie a na ostrově Ceyloně.

5. Papujci ve východní části sundských ostrovův.

Někteří kmenové v severních částech asijských jsou dosud pohříženi ve hrubém pohanství. Mongolci přidržují se po výtece učení Buddhova, Malajci a část Kavkazanův učení Mohamedova, druhá část Kavkazanův a Dravidové jsou přívrženci učení brahmánského. Židé roztroušeně žijí v západních krajinách; křesťanství rozšiřují horlivě missonáři různých vyznání, ač s výsledkem posud nevalným.

Zaměstnáním dělí se Asijci na kočovníky pastevence, rybáře a lovce žijící na stepích střední Asie a v severu studeném; ve krajinách přírodou pozeňnaných jsou usedlí zemědělci.

Zřízení mají kočovníci patriarchální t. j. žijí pod velením rodinných nebo kmenových pohlavárův; usedlí národové mají za knížata samovládců s rozmanitými tituly. Největší část Asijců jest pod nadvládou Evropanů, především Rusů, pak Angličanů, Turkův i Hollandanův; menší okresy spravují Francouzové, Španělé a Portugalci. (Určí: kde panují ti, kde oni.)

Ve průmyslu vynikají od pradávna Číňané a Japonci. Jsouť v některých výrobcích nedostižitelní; že však nepokračují nechtíce od cizinců ničemu se přiučiti, zůstali za čilým Evropanem pozadu; toliko Japonci odložili v době nejnovější předsudky své a zakládají po způsobu evropském továrny, kupují stroje a j.; v jiných zemích asijských strojův a továren není, ježto živnosti řemeslné se provozují.

Nejlepší výrobky asijské jsou: čínská tuš, papír a porcelán, kašmírské šály, damascenské šavle a j., kteréž se do Evropy vyvážejí; v natírání dřeva i ve přípravě pěkných a jasných barev jsou Číňané a Japonci nepřekonatelní.

Obchod jest skoro vesměs v rukou Evropanů. Rusové opanovali obchod po souši, Angličané zase po moři. V severní Asii nejdůležitější obchodní cesta vede Sibiří, ve Vysoké Asii dopravují zboží karavanami Asijci. Nejvíce vyváží se z Číny čaje, a sice vyvezou Angličané $\frac{2}{3}$, Rusové $\frac{1}{3}$ všeho čaje. Indské ostrovy dodávají do obchodu koření, Indie bavlnu, hedváb, opium a j.

Ve vzdělanosti předčí zemědělci národy kočovné, avšak evropské vzdělanosti se nedodělávají.

I. Přední neboli západní Asie.

§. 1. Asijské Turecko.

Asijské Turecko skládá se z těchto území: 1. z Malé Asie, 2. ze Syrie a Palestiny, 3. z Armenie, 4. z Mesopotamie, 5. z turecké Arabie (Hedžas, Jemen [č. Džemen], na záp., pak el Hassa na vých.).

Asijské Turecko jest celkem třikrát větší než Rakousko-Uhersko (které měří 6240 □Mm.), ale obyvatelstva má sotva polovici proti říši naší, (jež čítá 38 mil. obyv.); lidnatost poměrná je tam pramalá.

1. Malá Asie.

Malá Asie, jinak Anatolie též Levante zvaná jest maličko menší než moenášství naše.

Povrch země. Malá Asie jest veliká stepní vysočina, na níž rozléhají se menší solné pouště s četnými solnými jezery.

Po krajích vysočiny té vypínají se horská pásma, na jihu rozsochatá a skalnatá, na severu svažítá. Pásma severní slují **pontskými** horami; pásmo jižní sluje **Taurem**, v západní části své jest divoké a nepřístupné, uprostřed, blíže města Tarsa, prohýbá se **branami kilickými**, a východní nižší částí, jež **Antitaurem** sluje, splývá s vysočinou armenskou.

Na západě šíří se podél moře egejského **nižina** úrodná, uprostřed které zdvihají se středohory, zvláště **Ida** (nyní Kas) u průlivu dardanellského:

Brány kilické jsou jedinou spojkou mezi Syrií a Malou Asií; jimi tudíž projítí bylo všem válečnickům starých dob, jako perskému králi Kýrovi, neb Alexandrovi Velikému, vojskům křížáckým atd.

Řeky. Do Středního moře vtékají: **Saihun** (Kydnos) a **Menderes** (Maiandros).

Do Černého moře: **Sakaria**, **Halys** (Kyzyl Irmak) a **Ješil**.

Žádná z těchto řek ani jejich údolí nehodí se za cestu do vnitřních krajin, proto také při vtoku jejich není větších měst.

Podnebí jest rozmanité; uvnitř země jest nestejně, po čas letní velmi horké, po čas zimní zase velmi studené, zvláště na vysokých planinách, které na mnoze lesů prosty jsou; půda málo zavlažovaná, protože tam málo již mračen od moře zalétá, jest rázu stepného a solnatá, nehodí se tudíž (až na malé výjimky) k zemědělství, ale za to výborně za pastvinu pro kozy a ovce; však na pobřežích, zvláště na západním, vane vzduch teplý a vlhký, půda jest velice úrodná a daří se tam mimo jiné

byliny, zvláště dobrý tabák, mořena a vzácné víno, pročež byly kraje tyto již za starých dob tak hustě zalidněny.

Obyvatelstva má Malá Asie sotva $\frac{1}{4}$ našeho a to bydlí většinou na pobřeží severním a západním, jako: **Turci**, **Řekové**, **Kizilbašové**, kteří jsou nejstaršími tam obyvateli, **Armenové** atd.; panujícím kmenem jsou však **Turci**.

Víru vyznávají obyvatelé většinou **mohamedánskou**, toliko **Řekové**, pak **Armenové** vyznávají víru křesťanskou. Židů jest tam valně (zvláště v Syrii).

Nejdůležitější v Malé Asii jest **chov dobytka**. Na vnitřních rovinách stepných kočují v létě kmenové Turkmenů se svými stády koz a ovcí, nebo velbloudův a koní, v zimě pak sestupují s nimi v nižší úvaly. Tenkorounná koza angorská vyznamenává se dlouhou hebkou srstí, z níž se dělají krásné kály.

Hornictví jest nepatrné; připomenouti sluší: měď, pěnu mořskou, sůl a kamenné ulhí.

Něco **průmyslu** vyskytuje se ve větších městech a tu ještě obmezen jest na některé výrobky, k. p. zbraně, tkaniny bavlněné, hedvábné a z velbloudích chlupů.

Obchod námořní jest velmi důležitý, za to však uvnitř země velice trpí tím, že není bezpečných cest, neboť přechasto přepadávají divocí kmenové kočovní karavany, znepokojují a olupují je. — Řekové a Armeni jsou nejvíce obchodu dbalí.

Nejdůležitější města jsou:

Skutari naproti Cařihradu, je pohřebiště Turků cařihradských; poblíže hory Idu stávalo slavné město **Troja**, kdež hojně stařiny vykopány jsou.

Brusa, znané lomy na pěnu mořskou.

Kjutahia, v okolí lomy na pěnu. Lid se tam zaměstnává výrobou dýmek z mořské pěny.

Angora. V okolí jsou pověstné kozy angorské, hebké dlouhé srsti.

Karahissar, lomy bílého mramoru.

Smyrna (150.000 obyv.), nejdůležitější obchodní město s výtečným přístavem; na jihu byla někdy města **Efesos** a **Milétos**, na vých. **Sardy**.

Tarsus, rodiště sv. Pavla.

Trapezus a **Sinopé**, přístavná města, udržují karavanský obchod s Persií a námořský s Evropou.

Tokat důležité průmyslové město na SV. Malé Asie.

2. Syrie s Palestinou.

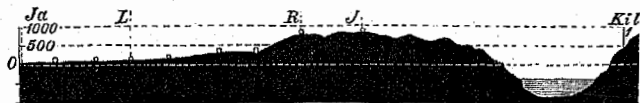
(měří skoro $\frac{1}{2}$ Rakousko-Uherska a má 3 mil. obyv.)

a) **Syrie**. Syrie jest na severu pustá vysočina, malými jen, ale za to veledůležitými oasami obdařená. Rozkládá se na jih od kilických bran až k **akabskému** zálivu Rudého moře, pak od západu na východ mezi

Středním mořem a syrsko-arabskou pouští. Vysočina syrská souvisí na severu kilickými branami s malo-asijskou vysočinou, odtud táhnou se hory podél pobřeží mořského na jih i jsou toliko jednou proryty průlomem řeky Oronta, kteréžto údolí jest také jedinou cestou do vnitř země asijské. Hory tyto mají dvě pásma rovnoběžná: **Libanon** na západu, **Antilibanon** na východě, a ta jsou jaksi jádrem syrských hor.

Libanon je vyšší než Antilibanon a má četnější zřídla řek, je proto úrodnější a lépe obydlen než vod i lesů prostý Antilibanon, který se na jihu zakončuje Hermonem, horou lesem porostlou a na zřídla vodní bohatou. Proslulé lesy cedrové na Libanonu takofka zmizely; jediný uchoval se háj jako pomník bývalé slávy (v němž r. 1875. napočítáno ještě 377 kmenů).

b) **Jižní Syrie neboli Palestina** (= skoro $\frac{1}{2}$ Čech). Od Hermona na jih táhne se horami obklopené a provázené údolí řeky **Jordána**, která na

Obr. 2. Sníženina Mrtvého moře.

Ja = Jaffa. L = Lydda. J = Jeruzalem.

Hermoně zřídlo své má; řeka tato svádí k jihu vody své, protéká močálovitým jezerem Meromským, jižněji pak rybnatým jezerem Genezaretským i vtéká do solnatého Mrtvého moře. Údolí jordánské jest rozsáhlejší než orontské a úrodnější, pokud Jordánem zavlažováno býti může, jest pak i tím památno, že spolu s Mrtvým mořem jest nejnižším bodem souše. (Jezero Genezareth sníženo jest na 200 m., Mrtvé moře na 400 m. pod hladinou moře Středozemního). Vysočina západně Jordána se pnoucí nazývá se Kanaan, t. j. nížina, nejspíše proto, že se k moři povolně kloní a na jeho pobřeží v písčnou nížinu přechází.

Palestina skládá se ze 3 dílů, kteréž jsou: a) na sev. pastvinami bohatá Galilea, b) ve středu Samaria a c) v jihu skalnatá Iudaea, jež na konci ve smutnou poušť přechází.

Vysočina východně Jordána, druhdy Peraea neboli Aram t. j. vysočina zvaná, jest step hodící se za pastvinu, svažuje se na východ a přechází v poušť syrsko-arabskou. Tamt hledati jest původní vlast židovských kmenův, odkudž, navrátivše se z Egypta, znenáhla dobyli údolí jordánského a úrodného Kanaana.

V jihu Mrtvého moře táhne se pusté údolí až skoro k akabskému zálivu Rudého moře.

Obyvatelé Palestiny jsou **Beduinové** a arabští rolníci. Na Libanoně žijí Maronité (= křesťané) a Drusové (= Mohamedáni), kteří ve stálém nepřátelství mezi sebou žijí a na vzájem se potírají.

Nyní jest Palestina zemí zřícenin! Skoro na každém pahrbku shledáš pozůstatky staveb ze všech dob a ode všech národů. Právě tam, kde jest těchto upomínek slávy a nádhery nejvíce — jest nyní krajina nejspustlejší.

Syrie i Palestina úrodnou mají půdu, která však jsouc zanedbána a majíc málo deště, nedává dostatek obilí.

Údolíčka, která řeky zavlažují, poskytují dosti jižního ovoce a vína. Palestina od jakživa révou vinnou proslula a dodnes nad Hebronem uzrávají nejlepší hrozny.

V **chovu dobytka** zaujímají první místo ovce tenkorouné, pak kozy. Hovězího dobytka málo se shledává, jelikož obyvatelé jeho masa nepožívají.

Nejdůležitější města v Syrii jsou:

Haleb nebo **Aleppo** (100.000 obyv.), jedno z nejpěknějších a nejbohatších tureckých měst v Asii.

Antakieh (Antiochia), při ústí orontském.

Damask (150.000 obyv.), leží uprostřed krásné oasy mezi samými zahradami a vinicemi, nazývá se pro krásnou polohu svou „božskou zahradou“, „okem východu“; má mnoho továren na hedváb (damašková látka), kovové a ocelové zboží (damascenská zbraň) atd.; jest stanicí všech karavan jdoucích k jihu, k severu nebo k východu. Na východní karavanské cestě do Mesopotamie jest v malé ale veleúrodné oase **Palmyra** (nyní **Tadmor**) s velkolepými zříceninami chrámu boha Slunce a královského paláce z dob římských.

Beirut (100.000 obyv.), nejdůležitější přístav pro obchod s bavlnou.

V Palestině: **Jeruzalem** (přes 30.000 obyv.), v bibliické historii město proslavené. Jeruzalem, město svaté, jest dosud cílem nábožných poutníků křesťanských, má pověstný hrob Božího, císařem Konstantinem vystavěný. Pahorky, údolí kolem Jeruzalema plny jsou hrobů do skály vytesaných, i ukazují se tam hrob Davidův a Absolonův. Kde stojí nyní mešita na hoře Moria, býval kdysi slavný chrám jeruzalemský. Křesťanské kláštery v Jeruzalemě mají zvláštního představeného, jenž je zdoben titulem „strážce hory Siona a opatrovník sv. hrobu.“

Jeruzalem uveče velikého obchodu; zhotovují se tam růžence a modely sv. hrobu, kteréž posvěceny ve velikém množství poutníkům se prodávají.

Betlem, 2 hodiny od Jeruzalema; tam se Kristus narodil. Obyvatelé, křesťané, dělají růžence a kříže z olivy, datlových jadrerek atd. Po 52 schodech sejde se do jeskyně, kde je oltář s nápisem: „Zde porodila Panna Maria Krista Ježíše.“

Nazaret, dům sv. Jozefa, kde Kristus vychován byl, tam se ukazuje.

Jafa, přístav poutníků z Evropy.

3. Armenie a Kurdistan

(měří $\frac{1}{3}$ Rakousko-Uherska a má $1\frac{1}{2}$ mil. obyv.)

Armenie jest vysočina četnými pásmy hor prostoupená; na západě přiléhá Armenie k vysočině maloasijské, jejímžto okrajím jest nevysoký

Antitaurus; na severu svaluje se vysočina tato náhle k Černému moři a k dolině řeky Kura; na jihu splývá s vysočinou syrskou, na východě přechází ve vysočinu eránskou.

Největší a nejdivočejší jest Armenie ve středu svém, tam kde se vypíná z biblických pověstí známá hora, dvojlhotý Ararat Velký (5200 m.) a Malý (o 1200 m. nižší). V krajinách těchto vyvěrá také nejvíce řek, jako: Eufrat a Tigris, Aras, pak Kur.

Jihovýchodní část armenské vysočiny na levém břehu řeky Tigrida nazývá se po národu horalském, Kurdech, **Kurdistanem**.

Četná jezera pokrývají veliké plochy armenské vysočiny, z nichžto jmenována buďtež jezera: Van a Urmia.

Armenii drží nyní v moci své tři mocnosti: Rusko sever, Turecko západ, a Persie východ; díly tyto nejlépe naznačují se pojmenováním dle hlavních měst, a sice: díl ruský: Erivan, turecký: Erzerum a perský: Tébris.

Armenie jest na západu stepnatá vysočina, v jejímžto středu, na planině 2000 m. vysoké a stromů vůbec prosté, jest hlavní město Erzerum; avšak v nížinách a na břehu řek jest obdařena úrodnou polní půdou, po horách zase svěžími pastvinami, protože pro vysokou polohu má pořád dostatek vláhy a příjemné, ač chladné podnebí.

Armeni jsou **křesťané** tvořící zvláštní církev. Živí se nejradyji obchodem, pročež je jakožto kupčičky po všech zemích u Černého moře sledáváme. Jsou kupci obratní ale i podskoční.

Místopis.

V turecké Armenii jest **Erzerum** hlavní město, důležitá stanice při obchodu karavanském mezi Trapezuntem a Tébrísem.

Bajazid, neméně důležitá stanice na téže karavanské cestě při samém pomezí perském.

Diarbekir v Kurdistanu, důležité obchodní město.

4. Mesopotamie

(měří asi $\frac{1}{2}$ Rakousko-Uherska a má prý 4 mil. obyv.)

jest země mezi Eufratem a Tigridem a horami armenskými. Severní část jest hornatá a sluje „al Džesirá“ t. j. ostrov, jižní jest nížina a nazývala se jindy Babylonii, teď sluje Irak Arabi t. j. země Arabů.

Za starodávna slynila Mesopotamie převelikou úrodností, jsouc zavlažována řekami, přemnohými průplavy a stokami, však nyní za vlády turecké, jednak pro nedbalost obyvatelstva, jednak špatnou správou jest naprosto zanedbána; severní část země této jest buď pouhá step, na jejichž úrodnějších místech pastýřové kočují, buď jest úplná poušť; teprve tam, kde obě řeky se sblížíjí a Mesopotamie v nížinu rozlehlou se rozšiřuje,

jsou podél řek četné vesnice a města, pěkné palmové háje a na polích pozorovati lze aspoň slabé zbytky převeliké druhdy úrodnosti.

Místopis.

Bagdad nad Tigridem, druhdy nejznamenitější město na východě, sídlo arabských chalífů, čítalo více než milion obyv.; jižně nad Eufratem prostírají se zříceniny **Babylona**.

Basra, v nezdravé močálovité krajině; provozuje hlučný obchod námořní.

Mosul, na pravém břehu u řeky Tigrida, má dosud světoznámé továrny na tenké látky bavlněné (muselíny). Nedaleko na levém břehu tigridském zříceniny hlavního města assyrského **Ninive**, které posud zabírají několik □Mn. plochy.

5. Hedžas (viz Arabie).

6. Ostrovy.

Ostrovy nejdůležitější jsou:

1. **Kypr** má řecké obyvatelstvo. Hornatá půda tohoto ostrova jest zvláště na pobřeží velmi úrodná, ale pode vládou tureckou byla zanedbána. Nyní spravují ostrov tento Angličané.

Levkosia, hlavní město uprostřed ostrova.

2. **Rhodos** má úrodnou, dobře vzdělanou půdu a slyne obchodem.

Hlavní město: **Rhodos** má starožitné stavby po rytířích svatojanských, kteří tento ostrov 200 let drželi (od r. 1309.—1522.).

3. Ostrov **Samo** má dobré přístavy, úrodnou půdu, zdravý vzduch, ale nedostatek vody. Obyvatelé zabývají se buď orbou neb obchodem a plavbou.

Hlavní město **Kora**.

4. **Chio** nerodí dostatek obilí, však za to v hojnosti fíků, vína atd. Turci nazývají ostrov tento pro jeho velmi příjemné podnebí „rájem Archipelaga řeckého.“ R. 1881. zemětřesením krásný ostrov ten převelice spuštěn jest.

Hlavní město **Chio**.

§. 3. Arabie.

Polouostrov Arabie jest pětkrát větší, než Rakousko-Uhersko.

Udej polohu země šířkou i délkou zeměpisnou.

Která moře omývají Arabii?

Povrch země. Arabie jest po většině pustou vysočinou, **Nedžed** zvanou, kolkolem horami vroubenou. Na severu přiléhá k poušti syrsko-arabské a dobíhá až skoro ku břehům řeky Eufrata.

Vysočina tato jest na severu skalnatá, ostatní část je pískem pokryta. Na nehojných oasách pasou kočovní Arabové nejlepší arabské koně a

velbloudy. Kočovníci tito slují Beduinové t. j. dítky pouště a žijí pode svými náčelníky „šejky“, a tito opět pod společným panovníkem „emirem.“ V poušti arabské velikým jest boháčem, kdo má dobrou pastvu, nebo docela studnu, o něž mnohdy jednotliví rodové po dlouhá léta válku vedou.

Zcela jinaký jest život v pohraničných horách, jež smutnou poušť vnitřní lemují. Na horách těch srážejí se často páry větrem hnané a hojně veškeren okraj ovlažují, proto jest tam všude hojnost lesův a úrodných krajín, na nichž se výborně daří datlová palma (jejíhož ovoce se užívá ku přípravě pokrmů), výborná káva (Mokka), kadidlo, gumba atd. Zvláště úrodný jest okraj jihozápadní, „Jemen“ (č. Džemen), zvaný; neboť tam byly a částečně jsou ještě dosud pověstné vodojemy a průplavy, které na povrchu i pod zemí vodu rozvádějí, nejen po rovinách, nýbrž i po všech stránkách a vše, když potřeba káže, zavlažují. Nyní ovšem mnoho jest z těchto umělých vodovodů zničeno a přece dosud jest Jemen krajina bohatá vzácnými háji palmovými a kávovými.

Podnebí. Arabie prostírá se po obou stranách obratníka a šíří se tudíž skoro všechna v horkém zeměpásmu; počasí jest pouze dvojí: čas deštův a čas sucha. Za deštiva jest všude hojnost zeleně, brzy však palčivé slunce zničí všechnu krásu přírody a mění krajinu uprostřed Arabie v písčitou poušť, ve které vedro dostupuje stupně velikého (až 40° C. ve stínu); když však přichází z Afriky horký vítr Samum (což se od června do září často děje), zvýší se vedro tak, že člověka až omamuje. Arabie jest jedna ze zemí na světě největším vedrem stížených.

Jen v krajinách, které uměle zavlažovati lze, zeleň se vyskytuje, neboť vše třeba hojně polévati, aby odolalo suchu a vedru letnímu.

Obyvatelstva má Arabie sotva desátý díl říše naší, lidnatost poměrná jest tudíž nepatrná.

Obyvatelé jsou semovští **Arabové**, kteří se dělí buď v Beduiny (= kočovné pastýře), buď ve Fellahy (= rolníky).

Arab jest otužilý a ve svém počínání vytrvalý. Přijav náboženství rodáka svého Mohameda, Arab rozšířil panství své po rozsáhlých krajinách starého světa a přinutil četné národy přijati i víru i jazyk i vzdělanost jeho; zanechal také po sobě všude skvělé památky vzdělanosti své.

Víru vyznávají všichni Arabové **mohamedánskou** neboli **moslimskou**. Řeči arabské užívá se vůbec. Znátí jazyk arabský jest povinností každého moslima, ježto koran, arabsky psaný, není dovoleno na jazyk jiný převáděti, v něm pak jediném veškery modlitby moslimské obsaženy jsou.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest **chov dobytka**. Koně arabské (hlavně v Nedžedu) jsou nejušlechtilejší na světě. Velblouda užívá Arab na svých obchodních cestách, jinak mu poskytuje mléka, masa,

srstí (z níž dělá houně) a svalů, kterýchž užívá se jako nití. Hovězího dobytka a ovcí chová Arab málo, drábeže prazádné, protože v horkých těch krajinách nevydrží. Psa (leđa divokého) málo kde uziš. Za to jest tam dravé zvíře a ptactva hojnost.

O průmyslu není řeči; lid robí jen sobě, čeho potřebuje.

Obchod jest důležitý, ač úplně v rukou Evropanů. Vyvážejí se: koně, káva, gumma, kadidlo atd.

Arabie rozděluje se: 1. na tureckou a 2. na nezávislou.

1. Turecká Arabie zabírá krajiny západního pobřeží: Hedžas a Jemen (rovnající se rozsahem mocnářství rakousko-uherskému).

V méně úrodném **Hedžasu** jsou posvátná Mohamedánům města Mekka a Medina. Proto, že žádnému jinověrci pod trestem smrti dovoleno není posvátná tato místa navštívit, podalilo se dosud toliko 5 Evropanům za Mohamedány přestrojeným v místa tato přijít a něco o nich zvědět.

Místopis.

Mekka, hlavní město Hedžasa, rodiště Mohamedovo a náboženské středisko přivržencův islama, leží v úzkém písčitém úvalu mezi vysokými, holými vrchy, má domy pěkné, kamenné, ulice nedlážděné.

Veliká mešita, „Kába“, jest prvá svatyně Mohamedánova a stojí uprostřed podlouhlého náměstí, obklíčena jsouc zdí ohromnou. V Kábě jest pověstný „černý kámen“, ježž prý snesl anděl s nebe. V koutě naproti černému kamenu jest „z emzem“, posvátná studně, již připisují Mohamedáni velikou moc; tam jest každému moslimu aspoň jednou ve svém životě přijít.

Džidda, důležité přístavné město, kdež kotví lodi s poutafky do Mekky.

Medina, druhé posvátné mohamedánské město. Veliká mešita, stojící na místě domu, v němž zemřel Mohamed, hrob jeho v sobě chová. Tisícové Mohamedánů ročně tam putují.

Jemen (č. Džemen) čili „šťastná Arabie“ rozkládá se na jihozápadu a jest nejúrodnější krajinou Arabie. Nížiny pobřežní a úpatí hor, četnými jsouce bystřicemi zavlažovány, vynikají neobyčejnou plodností. Stromy poskytující gummy a voňavých pryskyřic (kadidla), jsou tam četnější, než kdekoliv jinde v zemi; i vyšší hory pokryty jsou rozkošnými lesy těchto stromů. Nejvíce se tam pěstuje kávovník, protože však miluje půdu vlhkou, uměle jej obyvatelé zavlažují. Káva z Mokky vyhlášena jest svou jakostí.

Hlavní město jest **Sana**, jedno z nejpěknějších a největších měst arabských.

Mokka a **Hodeida** na pobřeží, mají znamenitý obchod s kávou. Za dnů našich Hodeida velice se vznáhá hojnou plavbou.

2. Nezávislá Arabie (je čtyřikrát větší, než Rakousko-Uhersko a má 4 mil. obyv.); dělí se na samostatné državy:

a) **Nedžed** ve středu Arabie, poušť nám skoro neznámá, s hl. městem **Riatem** kmene Vahabovců, kteří ve mnohých věcech uchýlili se od učení Mohamedova.

b) **Hadramaut** má pobřeží pusté, ale vnitř jsou prý krajiny velmi úrodné. Nejdůležitější město obchodní: **Makalla**.

c) **Oman** při zálivu perském jest krajina méně úrodná pro nedostatek vody; jen tam, kde možno uměle zavlažovati půdu, dočekávají se obyvatelé přehojné úrody.

Hlavní město **Maskat**, sídlo sultána omanského. V perském zálivu silně se loví perly.

Angličanům náleží polohou svou důležitý přístav **adenský** a neméně důležitý ostrůvek **Perim** v Rudém moři.

Polouostrov Sinaj.

Polouostrov sinajský, jsa omezen zálivy Rudého moře, sueckým a akabským, hluboko do Rudého moře se zaryvá.

Polouostrov sinajský jest pokračováním vysočiny judské, která sklání se poněkud v poušť **El Tih**; pouští tou vede veliká karavanská cesta z Afriky do Asie, po níž nejen mohamedánští poutníci Akabou do Mekky putují, nýbrž i všechny karavany tudy se ubírají.

V jižním cípu polouostrova vystupuje skalnaté horstvo s památnými vrchy **Horebem** a **Sinajem**,*) nyní **Džebel Musa** (= hora Mojžíšova) zvanou. V osamělé poustce horské jest na skále klášter sv. **Kateřiny** s velikou zahradou, kolkolem vysokou zdí obehnaný. Tam se ukazuje ono místo, kde prý Mojžíš viděl hořící kér; nyní jest posvátné to místo pokryto stříbrem.

§. 4. Erân.

Erân skládá se ze států: Persie, Afghanismu a Beludžistanu. Velikostí svou jest více než čtyřikrát větší našeho mocnářství.

Udej zeměpisnou šířku a délku těchto zemí. Hranice?

Povrch země. Na čtyřech stranách ohraničena jest vysočina eránská, vysokými, divokými a nepřístupnými horami, jimiž jen úzké soutky do vnitra jejího průchodu dopouštějí. U vnitra svém podobá se Erân pávni, nestejně ovlažené. Podhůří pokryta jsou prstí úrodnou, též i některá údolí výšehorská; planiny buď jsou povahy stepnaté, buď pouští. Nejpustější jsou **veliká step solná** a poušť **Lut** neboli **poušť kermanská**, šířící se takorůzka v srdci vsí vysočiny s nemnohými oasami. Nejnižším místem jest rokytnatý močál

*) Křesťané mají místo toto za posvátné, protože prý Mojžíš tam dostal desatero.

Arabové tam cestují, věříce, že Mohamed tam 40 dní se postil a Beduinové křbají na blízké skále vytlačenou šlápěj Mohamedovu.

Hamun, do něhož vlévá se řeka **Hilmend**, na východních okrajných horách se temenicí. — Na z. oddělen jest Erán od nížiny eufratské divokým **pohořím kurdským**, jehož rozsochy i do vnitra eránského zabíhají; mezi rozsochami těmi táhnou se hojná údolí, zvláště řížemi oplývající. Na SZ. dotýká se Erán **vysočiny armenské**, v níž krásná jsou jezera (na půdě eránské zejména j. **Urmia**). Na S., podél jižního pobřeží kaspijského, postupuje pohoří **Elburs**, k jihu volně, k severu příkře se sklánějící; nejvyšším vrcholem jest sopka **Demavend** (6000 m.). Východní pokračování **Elbursa**, **hory chorassanské**, prolomeny jsou příčnými údolními hojných řek, které moře nedotékají, v poušti zanikajíce. (Nejznamenitější z nich jest řeka **Hery-Rud**).

Mezi Elbursem a mořem kaspijským jest pobřežní nížina, úrodou oplývající, vlast vína a včel, avšak příliš vlhká, parná a tudíž nezdravá.

Severovýchodním horským uzlem, **Hindu-kuhem**, souvisí Erán s vysočinou Střední Asii.

Úzké a neschůdné údolí řeky **Kabula**, která do Přední Indie stéká, činí jedinou cestu mezi Eránem a Přední Indií, odděluje od Hindu-kuha východní pásmo okrajné, **hory sulaimanské**. Na J., podél moře arabského, strmí pustá pásma **hor mekranských**.

Krajiny eránské velice se od sebe liší. Kde jest voda, jsou krajiny úrodné, mnohdy rodíce nad potřebu plodin. Větší část země však pokrývají step; poušť pokryta jest drobným pískem, kterýž vzdušným se větrem, karavanám nebezpečným bývá. Tu a tam vyskytují se malé oasy. Stromův a zeleně vůbec je tam pramálo; jen na jaře se zazelenají na krátkou dobu krajiny tyto, jindy jsou holy a šedé, za to však vane nad těmito pouštěmi vzduch tak čistý a suchý, že ani železo nerezaví, ani mrtvoly v něm nesetlívají, nýbrž usychají.

Krajiny zase, které dostatek mají vláhy, na př. pobřeží kaspijského plesa a některé kraje při zálivu perském, pak některá údolí nehojných řek, mají půdu velmi úrodnou. Tam jest pak orba živností nejpřednější; půda rodí všechny druhy obilí, tabák, šafrán atd. Morušových stromů jest hojnost, tudíž i bouřů hedvábných, kteří dávají tolik hedvábí, že jim země slyne.

Velice pokročilo v krajích těch také štěpařství; jabloně, hrušky, broskve a p. dostaly se z Erána do Evropy a melouny eránské dosud jsou nejkrásnější na světě.

Řek málo jest v Eránu. Do okeanu indského nevlévá se žádná větší řeka; pouze pobočka **Kabul** v Př. Indii se Sindem splývá. Řeky vnitrozemské nemají dlouhého toku. Do jezera kaspijského vtéká z vých. řeka **Atrek**, čínící hranici mezi Eránem a državou ruskou.

Kovů v Eráně jest hojně; z nerostů jiných označují se krásné tyrk y z y.

Obyvatelstva má Erán čtvrtinu říše naší; lidnatost poměrná jest nepatrná.

Hlavním obyvatelstvem jsou v Eránu: **Peršané**, pak **Afgháni**, **Beludžové**, **Turkmeni** a — **Brahujové** na JV., lid pleť temné.

Obyvatelé jsou většinou usedlí **zemědělci** v krajinách pro orbu a p. způsobilých, nebo jsou **kočovníci** procházející stepné a pusté vnitřní kraje. Zemědělci jsou po výtce Tadžikové t. j. potomci starých Peršanů.

Viru vyznávají **mohamedánskou**, a sice přiznávají se k šiitům t. j. oněm Mohamedánům, kteří toliko věří tomu, co v koranu jest psáno, podání (= sunna) zavrhuje. V městě Yezdu žijí hojně posud ctitelé ohně neboli stoupenci Zoroastrovi.

V Persii vládne neobmezeně panovník „šah“ zvaný; nad Afghany vládne „emir“, nad Beludži „chán“.

Průmyslu hledí si zvláště Peršané; v městech vyrábějí hedvábné látky, koberce a zbraně.

Obchod vede se karavanský do Armenie a do Indie, po kaspiském jezeře do Ruska.

Místopis.

Nejdůležitější města jsou:

V **Persii**, která jest skoro třikrát větší než Rakousko-Uhersko, obyvatelstva však ani tolik nemá, kolik Čechy, jsou tato nejdůležitější města:

Teheran hl. město říšské, na jižním svahu elburském, ve krajině pusté a v létě nezdravé, pročež šach i jeho četné družstvo do hor v létě odjíždějí.

Tébris, východně jezera urumijského, nejpřednější obchodní město, hlavní stanice karavan v Persii; vývoz plodin a výrobků perských do Evropy.

Hamadan na místě staroslavného města médského Ekbatan.

Isfahan, býv. hl. město perské v úrodné oase. Obyvatelé kuží výtečné zbraně a tkají jemné koberce perské. Z dob bývalé slávy hojně památky umělecké, zejména slavná mešita.

Siras, ve krásné krajině pro množství růží „růžovou zahradou“ zvané. Obyvatelé odpařují růžový olej; na blízku jsou zříceniny města **Persépole**.

Yezd na oase takořka v srdci Persie, stanice důležitá, kdež se stýkají cesty karavanské.

Mešhed slavné poutnické místo, Mekka Šiitů. V okolí naleziště tyrkyzů. Při kaspiském jezeře mají pro obchod s Ruskem velikou důležitost: **Asterabad**, **Barferuš** a **Rešt**; vyvážít se odtud nejvíce hedvábu a ovčí vlny.

V **Afganistanu**, jenž jest maličko větší Rakousko-Uherska a má 4 mil. obyv., jsou města:

Kabul, nad řekou téhož jména, sídlo emirovo.

Kandahar, často zbořené a zase vystavěné staré hl. m., důležitě obchodem.

Herat, průmyslem i obchodem veldůležité město; střed karavanských cest.

V **Beludžistanu**, který zaujímá $\frac{1}{8}$ velikosti říše naší a má jen 350.000 obyv., jest:

Kelat jediné větší město se sídlem chánovým.

Úloha. Jak daleko jest z Teherana do Kabula? z Teherana do Trapezunta? do Smyrny? Které krajiny jsou nejvíce, které nejméně zalidněny a proč?

§. 5. Turan.

Turan rozděluje se na dvě části: 1. na **Západní Turan**, jinak také **Turkestan** a 2. na **Východní Turan**, jinak **Vysokým Tatarskem** zvaný.

Západní Turan, neboli Turkestan, rozkládá se na severu Persie a jest ohraničen na západě kaspiským jezerem, na jihu Persií, na severu kirgiskou stepí a jezerem aralským, na východě vysočinou pamirskou a Tien-Šanem. Jest skoro tak velký jako mocnářství naše, ale obyvatelstva má jen o něco více než polovice Čech ($3\frac{1}{2}$ mil.).

Východní Turan rozkládá se po východním svahu Pamira, mezi rovnoběžnými jeho pásmy Tien-Šanem i Kyen-lynem a pouští gobijskou (vše ostatní o zemi této hledej při odstavci: „Čína“).

Turkestan skládá se z několika chanátů tureckých do nedávna samostatných, nyní však buď Rusům podrobených aneb aspoň na nich závislých. Jediný chanát Bokhara zachoval dosud nezávislost svou. Východ je hornatý, střed a západ země jest step s četnými oasami, jako Bokhara, Chiva, Merv.

Řeky **Amu** a **Syr** zavlažují dlouhým tokem a hojnými přítoky údolí svá a vlévají se pak do aralského jezera. Na rovině mezi aralským a kaspiským jezerem shledávají se dosud zbytky starého řečiště ř. Amuje, kteráž (do r. 1475.) do kaspiského jezera se hlavním hřídlem svým vlévala.

Nejdůležitější chanáty jsou:

1. Chanátem **Chivou** sluje krásná oasa na jihu aralského jezera a na levém břehu dolního Amuje s hl. m. **Chivou**; okolí městské zavlažováno jsouc uměle stokami z řeky, jest velmi úrodné a na všech stranách pouští obklopeno; jest v podruží ruském. Krajiny mezi aralským jezerem a mořem kaspiským, obývané kočovnými a loupežnými **Turkmeny**, jsou nyní poddány Rusům a činí ruské území **Uralsk**.

2. Chanát **Bokhara** rovná se velikosti trojnásobné Rakousko-Uherska; zabírá hornaté kraje turanské až k velehorské planině Pamiru. Hl. město jest **Bokhara**, důležité pro obchod karavanský mezi Indií a Ruskem; chanát tento zachoval dosud nezávislost svou.

3. Chanáty: **Kokand**, **Samarkand**, **Taškend**, jakož i jiné menší chanáty, které se rozkládají východně od Bokhary, jsou též Rusku poddány.

Řeka Syr protéká krajiny tyto a zavlažuje svými přítoky bohatá údolí, v nichž jsou důležité místa pro karavanský obchod, jako na př. **Kokand** nad ř. Syrem a **Taškend** na přítoku jeho.

Samarkand, starožitné, obchodem i průmyslem slynoucí město; za starověku slulo **Marakanda** a bylo předním městem krajiny, zvané **Sogdianou**.

Kuldža nad ř. Ili, jež s hor tien-šan-ských do jezera balkašského vody své svádí, jest veledůležitě město obchodem svým. (Za duň právě minulých nabyli Kuldže Číňané).

V Turansku lid buď pase stáda na stepích, jako na př. Turkmeni, nebo žíví se loupeží a prohání se za kořistí po stepích a horách; jen v oasách a v širých údolích řek zabývá se lid orbou, protože tam lze pole zavlažovati a uměle úrodnými je činiti, čehož příčinou je **podnebí** vnitroasijských krajin. Krajiny tyto jsouc velehoramí obklíčeny na jižní a východní straně, mají počasí ovšem stálé ale **suché**. V létě otepluje se půda veždy víc a více, vzduch následkem tepla řídne a stoupá do výše; studenější vítr horský se všech stran věje do těchto krajin a počasí je stálé, jelikož hory tyto rychlé změny nepřipouštějí; jinak zase jsou velehory tyto příčinou, že tam panuje počasí suché, neboť vlhké větry z mořských krajů jižních přicházející složily již na velehorách pršky své a dují pak jako suché větry do vnitra Asie vysušující krajinu tak, že ani sněhu na vysokých horách není.

II. Jižní Asie.

§. 6. Přední Indie.

Přední Indie jest 6kráté větší Rakousko-Uherska (má 38.000 □Mm., a Rak.-Uh. = 6.240 □Mm.).

Přední Indie pododá se ve mnohých příčinách Itálii. Jako Itálie Alpami; tak také Přední Indie jest na severu ohraničena převysokými horami, Himalají. Jako při Alpách rozkládá se i na jižním úpatí Himalaje nížina veledůrodná, směrem východním řekou Gangou protékaná a zaplavovaná. K jižní Itálii druží se větší ostrov Sicílie, k Indii pak důležitý ostrov Cejlon, jenž ovšem na opačné straně z moře se vypíná. Indie rozkládá se jižněji než Itálie a proto teplejší má také podnebí. Indie rozkládá se po obou stranách obratníka severního a šíří se tudíž po výtece v horkém zeměpásmu; její nejsevernější krajiny jsou v téže zeměpisné šířce, jako nejj jižnější kraje italské.

Indie jest mnohem větší než Itálie. Vzdálenost ústí řeky Sinda a řeky Gaugy jest tak veliká jako vzdálenost od západních břehů francouzských ku břehům Černého moře, a nejsevernější kraje indské jsou od jižního cípu tak daleko vzdáleny, jako ruský Archangelsk od Cařihradu.

Povrch země. Přední Indie dělí se: 1. na Hindustan a 2. na Dekan.

Hindustanem nazývá se nížina na jižním úpatí hor himalajských se rozkládající. Pohoří Himalaja ohraničuje Indii na severu a jest po své výši hřebenné nejvyšším na světě pohořím; v něm pnou se největší vrcholy: Mount Everest neboli Gaurisankar, pokud nyní známo, (po novoguinejské hoře Herkulově 10700 m.) nejvyšší hora na světě, (č. Maunt Ivrist, 8840 m.), Kančinčinga 8600 m., Davalagiri 8600 m.

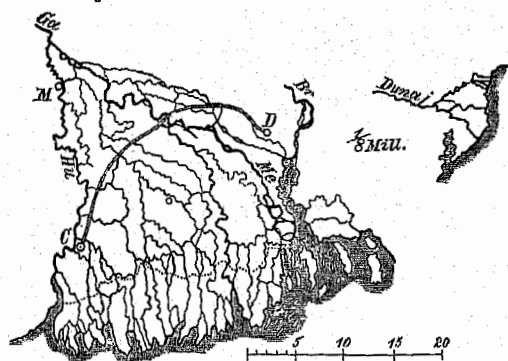
Nížina hindustanská rozdělena jest na dva díly, na menší západní, jímž protéká řeka Sind se svými přítoky, a na větší východní, jež řeky Ganga a Brahmaputra se svými pobočkami zavlažují. Písečná poušť Tharr nížiny tyto od sebe dělí tak, že jen na severu užším pruhem jsou spojeny.

Západní krajiny indské v pohoří řeky Sinda jsou většinou stepnaty, ba někde i poušť je pokrývá; tamt jest největší horko na všem polouostrově, jelikož jihozápadní mousuny v čas horka do země vanoucí a hojně páry přinášející, vláhy své tam srážeti nemohou. Krajiny při dolním toku sindském v čas největšího parna nemají deště; uměle zavlažovati se také nedají proto, že si řeky v těch stepích příliš hluboko řečiště svá vyryly, a jsou proto pusty.

Za to krajiny severněji nad Sindem rozložené, Pandžab (t. j. pětiříčí) zvané, jsouce maličko výš a blíže hor rozloženy, hojně vláhy mají a jsou velmi úrodné, však nerostou tam tropické rostliny indské, jako třtina, koření, ani obrovské stromy jižní; také tam nebytují slon ani tygr, nýbrž jen velbloud a lev, protože Pandžab již mnohem severněji od obratníka se prostírá.

Poušť Tharr má jen málo oas; na jižním okraji jejím šíří se solné močály „Rann“ zvané, které v čas horka vysychají a svými smrdutými výpary krajinu otravující k obytné nepřihodnou činí.

Východní Hindustan neboli nížina Ganžská oddělen jest od Hima-

Obr. 3. Delta řeky Gangy přirovnané k dunajskému. Br = Brahmaputra. Me, Hu, = hlavní ramena (Megna Hugly). Ga = Ganga. C = Kalkuta. M = Muršidabad. D = Dakka.

lajemočálovitou krajinou, hustým lesem zarostlou, která sluje Terai. Hojnost vláhy, kterou větry z jihu vanoucí na Himalaji srážejí, jakož i časté záplavy Gangou způsobené dodávají nížině této báječné úrody, zvláště na východě, kde se Ganga s Brahmaputrou sblíží a rozsáhlým ústím deltovým do moře vtékají. Krajina ta nazývá se Bengálskem.

Ganga jest Indii tou měrou důležitá, jako Egyptu Nil.

2. **Dekan.** Dekanem nazývá se vysočina, pnoucí se jižně od Hindustanu a jižní trojhran Indie Přední vyplňující. Rozděluje se: 1. na pravý Dekan od jihu až po řeku Godavari, a 2. na Indii centrální neboli ústřední zvanou, jakož sluje krajina od Godavarije na sever až po nížinu hindustanskou.

A. **Dekan** četnými horami prostoupen jest, mezi nimiž šíří se holé, než jen tam, kde vláhy dostatek, úrodné roviny. Z plodin daří se po výtce bavlna. Horské sloje bohaty jsou zlatem a vzácnými drahokamy, zejména démanty. V zálivu **Manaarském**, jímž od jižního cípu Přední Indie oddělen jest ostrov Ceylon, loví se přehojně skvostné perly.

Na západě a na východě činí okraj vysočiny dekanské **Ghaty západní a východní**.

Západní Ghaty jsouce vzácnými tykovými lesy porostly, sklánějí se příkře k moři a mají málo pohodlných průsmyků, pročež těžký jest sestup s vysočiny ku pobřeží západnímu nebo Malabaru, jež se šíří malou však veleúrodnou rovinkou.

Východní Ghaty jsou nižší západních a také se sklánějí mnohem povolněji k bengálskému zálivu. Podél téhož zálivu prostírá se ploché a nízké pobřeží Koromandel, jež ovívá vzduch na mnoze nezdravý.

Oba Ghaty spojují na jihu hory **Nilgírské**.

Nejj jižnější cíp Indie zabírá horstvo **Aligherské**, od Ghatův oddělené, jehož nejzazším členem jest mys **Komorin**.

B. **Centrální Indie.** Od Godavari na sever až po řeku Gangu rozkládá se středohorská vysočina, ve východní části vzduchem nezdravým ovanutá, a protož i málo obydlená; na západě a na severu jest vysočina tato řekou Nabadou a horami Vindhyskými ohraničena.

Ostrov **Ceylon** (č. Sélon) má pobřeží plochá, za nimiž uvnitř vystupují vysoké hory, porostlé lesy palmovými a kokosovými. V lesích a v houštinách pobíhají veliká stáda slonů. Ceylon oplývá vzácnými plodinami všeho druhu, zejména kořením, kávou, bavlnou. V horách jsou přebohatá ložiska drahokamův. Asijci Ceylon nazývají královnou ostrovův a zahradou světa.

Nejvýše vypíná se na Ceyloně hora **Adamova** (nad 2000 m.), navštěvovaná často od Mohamedánů domnívajících se, že Adam viděl odtud naposledy ráj v sedmém nebi ležící. Hindové někteří ctí tam šlépěje boha Šivy, a Budhistům sestoupil na hoře té Gautama s nebe.

Ku Přední Indii počítají se i ploché ostrovy **Lakkadivy** a **Maledivy**, které ční na JZ. z moře Arabského.

Vodami přehojně Indie zavlažena jest, neboť jihovýchodní vlažné monsuny časté přinášejí deště, a na vysokých horách veliké a valné temení se řeky. Na SZ. **Sind** pije **Kabul** a **Setledž** (jenž přerývá příčným údolím hory himalajské) a vlévá se do moře Arabského.

Ganga s Himalaje stékajíc s **Brahmaputrou** činí společné ústí deltové. Obě řeky, v nesčíslná hrdla se dělice, činí Bengálsko krajinou přeúrodnou, však také nezdravou. Sind a Brahmaputra mají společné vrchovisko v neznámých končinách tybetských.

Hojné řeky v Dekanu vyvěrají a po krátkém toku vlévají se do zálivu bengálského, jen některé do moře Arabského.

Podnebí jest vůbec teplé a vlhké, ve krajinách nízkých nezdravé, příjemné v horách, zvláště na jižních úbočích himalajských a v horách Nilgirských.

Obyvatelstva má Indie 6krát více než Rakousko-Uhersko (= 240 mil.); lidnatost poměrná rovná se celkem lidnatosti naší, však obyvatelstvo tamní nestejně jest rozsidleno; jsou některé krajiny přelidněny a některé zase lidu prázdný.

Obyvatelstvo Indie Přední dělí se:

1. na **Hindy**. 2. na **Dravidy** a 3. na **Evropany**.

1. **Hindové** jsou národ čeledi indoevropské neboli arijské, bydlí v nížinách i v severních hornatinách a jsou pleti světlohnědé. Hindové přišli do Indie kolem r. 2000. před Kr. a podmanili si tmavobarvé domorodce. Žijí až dosud na kasty rozdělení, jak jim to náboženství jejich prikazuje. Řeč jejich posvátná jest sanskrit, pramáti všech indoevropských jazyků (zejména latiny, řečtiny, jazyků slovanských, germanských a eránských).

2. **Dravidové** jsou praobyvatelé Indie; bydlí v horách jihovýchodních, kam před podmaniteli svými, Hindy, se utekli; dělit se na několik kmenů, jsou pleti tmavé, mají kosmatý, kudrnatý vlas, čím se od Hindův i od Mongolů liší. Dravidští obyvatelé drží i ostrov Ceylon.

3. **Evropané** jsou v Indii nečetni. Angličanův, ač jsou pány země, ji spravují a řídí, přece není více nežli 150.000; mimo ně žije v Indii něco málo Francouzův a Portugalcův.

Víru vyznávají Indové brahmánskou a mohamedánskou, též tak Dravidové, z nichž mnozí jsou ještě fetišovci.

Víra křesťanská, kterouž vyznávají Evropané v Indii osedlí a málokterí domorodci, i přese všechno namáhání missionářů málo dosud se rozšířila.

Obyvatelé Přední Indie živí se především orbou. Při snadné práci dostávají přehojnou úrodu. V Hindustanu daří se nejlépe **rýže**, bavlna, **třtina cukrová** a **skořice**; čaj se pěstuje v krajině assamské.

Úbočí horská pokrývají veliké hvozdy (týkové ve Ghatech); bambusové houštiny, „džungle“, bují v deltě ganžském i jsou bezpečným domovem strašného tygra bengálského.

V Indii potulují se přechetné šelmy: tygr, lev, hyéna, psi divocí; ve travinách plazí se obrovští hadové, z nichž mnozí jedovatí. Slony Indové krotí, ku práci jich užívajíce.

Z **nerostů** vyskytuje se v Dekanu a na Ceyloně nevyčerpatelné množství drahokamů, jako dĕmantů, smaragdů, pak zlata a stříbra.

Průmysl indský jest staroslavný, a po staletí trvající. Ve městech na východním pobřeží tkají látky bavlnĕné a juty; svĕtoznámy jsou šály kašmírské.

Obchod jest odedávna znamenitý; vyvážejí se vzácné plodiny jako: **koření**, bavlna, indych, opium, káva, rýže, cukr atd.

Stupeň **vzdĕlanosti** jest nestejný. Hindové zabývají se pilně vědou; děti vyvržených z obce a za nečisté pokládáných Pariů jsou odsouzeny k nevědomosti. Školy od Angličanů v době nové založené jsou dobré a působí nemálo v pokrok všeho obyvatelstva.

Státní zřízení. Angličané podmanili si v tomto století veškeru Indii mimo malé části v horách himalajských, kdež dva nezávislé státy dosud se udržely, a mimo některé državy přímořské, které jsou buď Francouzů nebo Portugalcův.

Královna anglická jest (od r. 1877.) císařovnou indskou.

Místopis.

Jednotlivé osady.

Anglické osady: 1. Bengálsko a nížina ganžská:

Kalkutta, hlavní a nejdůležitější město předindské má skoro 1 mil. obyv. **Dakka**, **Muršidabad** a **Patna**, velkoměsta s rozsáhlou výrobou bavlnĕných látek, opia a indycha.

Krajina **Assam** nad ř. Brahmaputrou jest bohata třtinou cukrovou, chinovníkem a čajem (anglickým), pročež tam rádi stĕhují se obyvatelé z indských krajin přelidněných, aby výživy snáze se dodělalí. Lid tamní chová bource, ze kterých mnoho hedvábí spřádá.

Benares (na 200.000 obyv.), nejslavnější poutnické místo Hindů, kteří tam putují a po vykonané pobožnosti v řece Granze se koupají, očisťující tím duše od hříchův. Posvátní býci volně tam po ulicích pobíhají, po střeších pak domů poskakují posvátné opice.

Mirzapur jest veletřhem na bavlnu.

V blízkém **Allahabádĕ** (140.000 obyv.) stýkají se železnice ze severu, ze západu a z východu přičhozí.

Agra a **Delhi**, bývalá sídla Velkých Mogulů (= bývalých panovníků), po nichž zbyly znamenité stavby indské. „Perlová“ mešita v Agrĕ jest nejkrásnějším mausoleem na svĕtĕ.

2. Východní pobřeží neboli **Koromandel**:

Madras (400.000 obyv.), velkoměsto s mĕlkým a nebezpečným přístavem; zboží a lid dovážejí se proto z lodí do města na lehkých lodicích. Krajina madrasská jest z nejhoročejších na svĕtĕ.

Masulipatam a **Vizagapatam** s vyhlášeným bavlnictvím.

Pondicherry (č. Pondýséry) a **Karikal** jsou obchodní osady francouzské.

3. Západní břeh Indie neboli **Malabar**:

Bombay (nad 800.000 obyv.) na západním břehu, předáležité přístaviště, rozsáhlý obchod s Evropou.

Na ostrovech Elefantě a Salsettě u Bombaye jsou slavné chrámy staroindské neboli pagody, ve skalách vytesané.

Goa náleží Portugalcům a jest sídlem místokrále portugalského, jemuž ostatní osady portugalské (města **Daman** a **Diu**) v Indii jsou podřízeny.

Mahé jest osada francouzská.

Ze severu veklán jest do moře arabského polouostrov **Gudžrat**.

4. Dekan.

V Dekanu jsou některé státy indské požívající ochrany Britů s hlavními městy téhož jména, z nichž největší jest na severu říše **Nizamova** neboli **Haiderabad**, a nedaleko odtud **Golkonda** s rozsypy nejvzácnějších drahokamů „Kohynur“ zvaných.

Ellora severových. Bombaye jest malé město, než pověstné svými nádhernými, ve skále vytesanými pagodami, jež se pod zemí až na hodinu cesty táhnou.

5. Pandžab.

Amritsar (130.000 obyv.) a **Lahore** (100.000 obyv.), velkoměsta důležitá obchodem.

Pesavar pohraničná pevnost a důležitá tržiště na počátku soutek kabulských, do Afghánistana vedoucích.

6. Na svahu himalajských hor:

Kašmír závislý stát v údolí hor himalajských s hl. m. téhož jména. Obyvatelé žijí se chovem dobytka, zvláště koz kašmírských, z jejichž jemné srsti tkají drahocenné „kašmírské“ šály.

7. Na jižním svahu hor himalajských, jež vysoké lesy pokrývají, dochovaly se dva státy v úplné nezávislosti, větší **Nepal** a menší **Bhutan**. Obyvatelé žijí se tam chovem dobytka.

§. 7. Zadní Indie.

Zadní Indie jest ze tří jižních polouostrovův asijských nejvýchodnější a dobihá jako nejvýchodnější polouostrov evropský nejdále k jihu, dotýkajíc se skoro rovníka. Skládá se tudíž ze severní širší části, kterou nazýváme **pravou Zadní Indií**, a z úzkého dlouhého polouostrova **Malakky**, který se ve mnohých věcech podobá evropské Morei.

Zadní Indie jest skoro čtyřikrát větší než Rakousko-Uhersko.

Povrch země. Zadní Indie po výtece pne se vysočinou složenou z pásem souběžných, údolními velikých řek od sebe oddělených a nám posud málo známých. Úbočí horská porostlá jsou lesy týkovými, ve kterých se zdržují velicí ssavci teplých krajin: slon, nosorožec, tygr i j. Na pomorí šíří se veliké parné nížiny, v nichžto řeky ve mnohá ramena se roztékají; nížiny ty, hojně vláhy i tepla majíce, úrodný jsou velice, avšak ovívá je vzduch namnoze nezdravý, ba Evropanům smrtelný.

Řeky mohutné prýští se z neznámých nám vrchovisek a tekou jižním směrem; jihu dospívající, širší mají údolí. Všecky řeky zadníindské oplývají vodami.

Iravady a **Salwen** vlévají se do zálivu Martabanského, ona rozsáhlým ústím deltovým.

Menam, Mekong vtékají do zálivu Siamského.

Podnebí jest tropické; monsuny přihánějí mnoho mračen, která na horách sprechají a tím v létě krajíně vláhy dodávají.

Obyvatelstva nemá Zadní Indie více než mocnářství naše (37 milionů), které bydlí nejlustěji na východním pobřeží; v části severní jsou **smíšenci** z Hindův a Číňanů, na Malacce obývají hnědí **Malajci**.

Víru vyznávají Mongolci **Buddhovu**, Malajci **Mohamedovu**.

Úloha. Určí zeměpisnou délku a šířku Zadní Indie.

Indie Zadní rozděljuje se:

1. na krajiny britské.

a) Souostrovy **Andamany** a **Nikobary** oddělují záliv Bengálský od zálivu Martabanského a jsou pralesy porostly. Obydleny jsou nečetnými divočky.

b) **Birmou britskou** sluje západní pobřeží, rodící v hojnosti mnohé plodiny, zejména rýži, která se vyváží i do Přední Indie. Za let těchto obyvatelstvo britské Birmy přistěhováním se ztrojnásobilo. Hlavní město jest **Ranguun**, odkudž vede železnice do vnitrozemí.

Na polouostrově **Malacce** drží Britové některá místa na pobřeží, zejména město **Malakku**, a důležité ostrovy **Pinang** a **Singapore**. Pinang oplývá množstvím plodin (ořechy kokosové a muškátové, koření, bavlna, třtina cukrová); na Singapoře jest soujmenné město se 100.000 obyv. z jehož přístavu vyvážejí Britové nejvíce plodin tanních, zejména cínu z hor polouostrova Malakky.

2. na krajiny francouzské.

a) **Dolní Kochinchina** s hlavním městem **Saigonem**, jehož důležitý přístav zřízen jest v ústí neveliké řeky pobřežní.

3. na samostatné říše.

a) Království **Birma**, skládá se nyní jen ze severní části celé bývalé říše birmské; protéká jí řeka Iravady, plavbou hojně oživená a pro zemi důležitá.

Hlavní město jest nyní **Mandalai**.

b) Království **Siam** zaujímá úrodná poříčí řek Menama a Mekonga, pak valnou část Malakky. Obyvatelé (asi 6 mil.) jsou buď mongolští Siamčikové a Číňané, buď Malajové.

Hlavní město **Bangkok** ($\frac{1}{2}$ mil. obyv.) na širokém ústí řeky Menama

c) Království **Anam** zabírá východní břeh polouostrova a skládá se ze dvou krajín: **Tong-kinga** na severu a úzkého pobřeží **Kochinchiny** v jihu. Hlavní město **Hue**.

d) Království **Kambodža**, u zálivu Siamského, sousedí s francouzskou Dolní Kochinchinou a jest pod ochranou Francie. Krajinu pokrývá prst velmi úrodná, ve kteréž zvláště rýže s přebytkem se daří.

e) Nad samostatnými **Malaji** uvnitř polouostrova Malakky vládnou domorodí náčelníci.

§. 8. Východoindské ostrovy.

Východoindské ostrovy rozkládají se po obou stranách rovníka mezi jižní Asii i pevninou australskou a skládají se ze čtyř skupin: z ostrovů **Filipových** na S., z ostrovů **Kořených** neboli **Moluckých** na V., z malých ostrovů **Sundských** (č. zon.) na JV., a ze čtyř **velikých ostrovů Sundských** (**Bornea, Sumatry, Javy a Celebesa**) ve středu a na JZ. Od sebe odloučeny jsou hojnými průlivy, v nichž čilý provozuje se rybolov. Jsou po většině hornatý a na mnohých strání k nebi živé sopky, častá a hrozná zemětřesení působící. Vod tekoucích jest hojně, též deště. Tím a vedrem velikým (protínáť rovník nejdůležitější ostrovy) kazí se vzduch a stává se Evropanům škodlivým, začasť i smrtelným. Na Javě jsou hojná údolí se vzduchem tak zkaženým, že každá bytosť živoucí v něm umírá.

Půda pokryta jest prstí veleúrodnou, v níž daří se nejvzácnější a nejdůležitější plodiny v míře převeliké, zvláště rýže, káva, čaj, tabák, koření a sago (na Molukkách). Na Javě se zdarem pěstují bource hedvábníka. U vnitř země leží vzácné kovy, jako démanty, rubíny, zlato, cín atd.

Na Sumatře a na Borneu vyskytují se za to drahokamy, a na malém ostrově **Bance** jsou ložiska cínu na světě nejbohatší.

Obyvatelstvo. Ostrovy Východoindské lze celkem rozdělití ve dva díly: v západní s obyvatelstvem **malajským** a zvířenou asijskou a ve východní s obyvatelstvem **Australie**, tmavohnědým neboli s **Papuy**, a se zvířenou australskou.

Větší ostrovy Sundské.

1. **Hollandské državy.**

Sumatra (jest za $\frac{3}{4}$ Rakousko-Uherska, ale má málo obyv.) Na severu jsou samostatné říše malajských domorodců jako **Ačín** s hlavním městem téhož jména a říše lidožravých prý **Battavů**, s nimiž jest se Holanďanům kruté potýkati.

Čelnější města jsou: **Padang**, sídlo nizozemského vladaře na břehu záp., **Palembang** na východě.

Java (č. **Džava**), skoro třikrát větší než Čechy a v též míře i obydlená (17 mil. duší). Java jest hornatá a má hojně sopky (celkem 7). Na pobřeží jsou nížiny přeúrodné, kdež se daří za stálé vláhy všechny plodiny nejen tropického, nýbrž i mírného podnebí, z nichž ovšem nej-

důležitější káva, cukr, tabák, čaj a koření. Pro tuto úrodu báječnou nazývají Hollandané Javu „perlou Nizozemí“, i jest pak Java skutečně ze všech ostrovů na světě nejúrodnější a nejpůvabnější.

Hlavním městem na Javě jest:

Batavia v poloze velmi nezdравé. Čím větší nabývá důležitosti Singapore, tím více jí ztrácí Batavia, však za to se vzdmáhá přístavné město **Surabaya** rozložené na východním pobřeží proti ostrovu **Maduře**, jenž jest mědi velmi bohat.

Borneo jest po Nové Guinei největší ostrov na světě (jest větší než Rakousko-Uhersko). Znána jsou toliko pobřeží, vnitřek ostrova ještě jest neproniknutelnými lesy pokryt. V naplaveninách četných řek a bystřin vyskytuje se hojně dýmantův a zlata; na některých místech dobývají výtečnou hlínu porcelánovou. Jen na pobřežích vládnou **Evropané**, v JV. a na V. **Britové**, jinde **Hollandané**, u vnitř jsou domorodí **Malajci**.

Celebes hlubokými zálivy rozčleňuje se ve čtvero polouostrovů. Vnitřek země jest nám málo znám. Čelnější přístavy jsou: **Mangkassar** na jihu a **Menado** na severu.

Menší ostrovy Sundské jsou též velmi úrodné. Na některých usazují se čínští dělníci, pilní a strídlní. Polovice největšího z nich ostrova Timora náleží Portugalcům, ostatní buď skutečně nebo dle jména podrobují se Hollandanům. Nejúrodnější z nich jest ostrov **Bali** („malá Java“). Na Timoru jest hlavní město **Dilli**.

Molukky jsou vlasti všeho druhu koření, zvláště muškátových ořechův a palmy ságonosné, kteráž především se daří na největších z nich, **Ceram** a **Džilolo**; její ovoce jest vedle rýže hlavní potravinou tamního papujského obyvatelstva.

2. Španělské državy.

Ostrovy **Filipovy** málo známy jsou. Skládají se ze dvou ostrovů větších, **Luzona** a **Mindanaa** a z několika menších. Pnou se horami, v nichž strmí zkázonosné sopky. Přední plodinou jest tabák. Obyvatelé jsou **Malajci**.

Hlavní město **Manilla** s rozsáhlými továrnami na tabák, rozkládá se na ostrově Luzonu.

III. Východní a Střední Asie.

§. 9. Čínská říše.

1. Říše čínská po říši ruské jest plochou svou na světě největší, předstihuje o 10.000 □Mm. veškeru Evropu; má více než 110.000 □Mm. kdežto Evropa toliko 100.000 Mm. zabírá.

Povrch země. Čína vypíná se na západě výšehorskou vysočinou, na východním pomorí šíří se částečně nížinou. Vysočina ta sluje vůbec Vyšní Asii, a jest na všech stranách obklopena okrajnými velehorami. Na J. strmí velehorské pásmo **himalajské** se svými nebetyčnými štíty, na Z. zdvihá se horský uzel **Pamir**, na SZ. proplétají se četná pásma **hor Altajských**, na V. oddělují jádro vysočiny od pomořské nížiny pásma **Chigan a Peling**. Ohromný prostor, jež tato pásma obklopují, rozléhá se nejvyšší planinou na světě; než pláň sama dvěma pásmy, která se nad rovinou její vypínají, ve tři části rozdělena jest: 1. Jižní, dosti ovlažená a do 4500 m. nad m. zvýšená, sluje **Tybetem**. 2. Velehorské pásmo **Kyn-lyn** s rozsochou **karakorskou** (v níž strmí **Dapsang** [8600 m.], třetí hora na světě) činí hranici mezi Tybetem a střední planinou, **Východním Turanem**, jež na severu zavírá nebetyčné pásmo **Tien-Šan** (= hory nebeské). 3. Mezi Tien-Šanem a záp. částí altajskou rozléhá se **step Džungarská**. Na východě splývají Džungarsko a Východní Turan s velikou písčnou **pouští Gobijskou**.

Ríše čínská nestejně **vodami** ovlažena jest. Největší řeky jsou bliženci **Hwangho a Jang-tse**, které se temení ve Vyšní Asii a mizejí ve Žlutém moři. Pravou jižní Čínu protéká řeka **Si-Kiang**.

V Tybetě prýští se z téhož vrchoviska řeky **Sind a Brahmaputra**, které stékají do Přední Indie.

Stepní řeka **Tarim** jest přední tepnou Východního Turana a klesá do plesa **Lop-Noora**.

Amur středním tokem svým činí hranici Mandžurska a Sibíře.

Na planině tybetské lesknou se hojná **jezera** stepná, z nichž nej-přednější jest **Tengri-Noor**, vysoko položené.

Obyvatelé říše čínské jsou vesměs plemene žlutého: **Číňané, Tybetaňané, Mongolové, Mandžurové a Džungarové**. Nejčetnější a nejvzdělanější jsou ovšem Číňané. Jsou hrdí velice na národnost svou; vzdělanost jejich dle našich ponětí nepokračuje, jelikož Číňan od jiného národa ničemu se nepřiučuje. Vedle pýchy hlavní chybou národní jest hrubá necitelnost.

Jednostejný mají Číňané také zvyk, že muži i ženy si hlavu holí, toliko na zadní části hlavy dávají vlasům růsti a splétají je v rulíky.

Náboženství. Skoro všichni obyvatelé vyznávají náboženství **Buddhovo**, jemuž „Fó“ říkají; jen vzdělanější a bohatí Číňané přidržují se dosud staré víry čínské, kterou jim Kong-fu-tse upravil, a která dle něho sluje naukou **Kong-fu-tsovou**.

Jazyk čínský jest jednoslabičný t. j. každá slabika činí slovo pro sebe a naznačuje se zvláštním písmenkem, jest tedy tolik slov, kolik písmen. Slova ta se ani nesklánějí ani nečasují, ale jen pořadem, v němž postavena jsou, a přízvukem jiným významu různého nabývají. Jest

tudíž řeč tato velice těžká a každý, kdo umí psátí a čísti, mezi vzdělance v Číně vším právem počítán bývá.

Státní zřízení. V Číně vládne císař, který se „synem božím“ nazývá; všichni věří, že on jest od boha panovníkem ustanoven a že jménem jeho také panuje. Císař má veliké množství podřízených úředníků „mandariny“ zvaných, kteří se od ostatního lidu, z něhož pocházejí, vzdalují, nad něj se vypínajíce.

Rodinný život podoben jest životu státnímu; otec rodiny jest „z vůle boží“ jejím neobmezeným pánem a úcta dětí ku svým rodičům jest vzorná.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest **vzdělávání půdy** nebo v hor-
natých krajích **chov dobytka**. Země rodí především rýži, která jest výživou všech tříd lidu a jest proto také hlavním předmětem polního hospodářství. Čaj čínský jest nejlepší na vší zemi; bavlna daří se druhu dvojího bílá a žlutá, ze žluté dělají Číňané látku „nanking“ zvanou.

Číňané přičiňují se bedlivěji než Evropané, půdu svou pilně vzdě-
lavajíce a hojně využitkujíce, proto s velikou pečlivostí půdu zaplavují, hnojí a zalévají. I po vodách kladou Číňané trámy a na ně něco kypré země, do které se pak seje; tím způsobem i skály i kopce v úrodnou půdu přetvořují.

Žeň jest tam dvojitá, v červnu a v září; klidí se sémě až steré.

Avšak přes to přese všecko nestačí někdy ve přelidněných nížinách úroda a lidé hynou hladem; neboť povážíme-li, že nížina čínská má asi tolik rozlohy jako říše naše, že však na ní bydlí více než 150 milionův obyvatelstva, shledáme, že krajiny ty jsou přelidněny (bydlít někde i 250.000 lidí na □Mm., v Čechách 10.000 na □Mm.) Jakýž div, že Číňané z přelidněných nížin stále se stěhují, buď do Mongolska jižního, nebo do Zadní Indie, nebo na ostrovy Východoindské nebo do cizích zemí, do Austrálie, do Ameriky, do jižní Afriky, kdež jako kovkopové se žijí, ale zase do vlasti své se vracejí.

Chovu dobytka dbá se v nížině čínské velmi málo, neboť není dostatek píce a pastvin; nejvíce jest tam vepřového dobytka, který se krmí pro maso. Miliony obyvatelstva pěstují hedvábníky.

Průmysl. Číňané jsou obratní vyrábitelé věcí, jichž k domácímu pohodlí a panské nádhře potřebí jest; výtečnosti porcelánu dodělávají se neunavnou přípravou zemin porcelánových. Skutečného podívu zasluhují jejich tuže, jasné, pěkné barvy, zboží lakované, papír, řezby ze slonové kosti a výrobky hedvábné.

Obchod jest velmi značný, zvláště od těch dob, kdy Evropanům dovoleno bylo do vnitř země cestovati. Lid jest k cizincům, kupcům, přivětivý, ale mandarini je ze vší duše nenávidějí.

Do Evropy jde hlavně čaj. Rusové ho vyvážejí skrze Sibiř po souši, Angličané asi desetkrát tolik po moři. Do Číny dováží se opium, jehož požitek, třeba zdraví velice byl škodlivý, Číňanům jest nezbytný.

Úloha. Které rovnoběžky a které poledníky protínají velikou tuto říši? Kde má říše tato největší šířku a největší délku?

Čína skládá se z těchto zemí: 1. z **pravé Číny**, 2. z **podružných zemí: Tybeta, Východního Turana, z poplatného polouostrova Koree.**

I. Pravá Čína.

Čína, ku kteréž také ostrovy **Formosa** a **Hainan** počítají se, jest ze všech zemí říše čínské největší a nejlidnatější; jesti skoro sedmkrát větší než Rakousko-Uhersko (má 40.000 □Mm., a živi také asi sedmkrát tolik obyvatelstva (asi 310 mil. obyv.), nebo jinak řečeno: Čína má skoro polovici Evropy, počet pak obyvatelstva rovná se počtu obyvatelstva celé Evropy; lidnatost poměrná jest veliká (= 10.000 na □Mm.). Nej hustěji bydlí obyvatelé v nížině přímořské.

Pravá Čína velice jest úrodná, zejména v nížině a v dlouhotáhlých údolích velikých řek, z nichž na všechny strany voda přečtenými stokami se rozvádí.

Podnebí. Čína rozkládá se mezi 22. a 40. stupněm sev. šířky a má proto podnebí teplé. V zimě jest nebe vždy jasné, v létě zase jest tam nebe pochmurné, protože vane studenější vzduch z moře do vnitř země jakožto monsun severovýchodní, přinášeje s sebou hojně mračen, jež na horách se srážejí a buď jako mlha silná nebo vydatný déšť k zemi padají, čímž ji velice úrodnou činí.

Místopis.

V Číně čítá se mnoho velkoměst tytých i znamenitých, jako: **Peking** (t. j. severní dvůr), hlavní město říše, má $\frac{1}{2}$ mil. obyvatelstva a rozkládá se ve přeúrodné krajině. Od Pekingu na severozápad táhne se až ku poušti gobijské pověstná zeď čínská, ve 3. století po Kr. zbudovaná, by kočovní nepřátelé severní nemohli do Číny vniknouti. Na nebezpečných místech je zeď tato dvoj- i trojnásobná a jest největší ze staveb, jež lidské ruce kdy vykonaly; jest zajisté 2222 Km. dlouhá, což jest tak daleko jako z Prahy ku Kaspíjskému jezeru. Nyní stará tato stavba na mnohých místech sesula se.

Sanghai velké obchodní město blízko ústí řeky Jang-tse.

Nanking (t. j. jižní dvůr), leží též na řece Jang-tse, ale dále u vnitř země, bývalo hl. m. říše a dosud jest hlavním sídlem čínské vědy a učenosti. V okolí pěstuje se žlutá bavlna, z níž se dělá látka „nanking“ zvaná. Pověstná jest tam věž porcelánová nyní částečně porouchaná.

Hankeu na téže řece ještě dále uvnitř země v krajinách čajem slynoucích, jest v době novější, když lodí až tam po řece doplouti mohou, nejdůležitějším obchodním městem.

Sučeu záp. od Šanghaie rozložené město u jezera, kde končí se pověstný, hrazemí nadřizovaný „císařský průplav“.

Fučeu, přístavní město.

Kanton město, jež prvé bylo Evropanům otevřeno; posud jest největším městem čínským i vší Asie, majíc $1\frac{1}{2}$ mil. obyv., ač obchod po výtee přejímá jemu Fučeu.

Hongkong, velkoměsto na ostrově téhož jména, získalo v době nové mnoho péčí Britů, kteří je založili, ale za to kleslo staroslavné portugalské město **Makao** docela.

II. Podružné země.

1. Tybet.

Tybet na jihu oddělen jest hřebenem himalajských hor od Přední Indie, na severu pak činí Kyn-lyn hranici jeho. Jest to nesmírná planina, třikráte větší všeho Rakouska, jejíž roveň vypíná se do výše vrcholu Montblanka. Souběžně s Kyn-lynem vleče se z uzlu pamirského na východ pásmo **Karakorum**, od průsmyku v něm prorýtého tak pojmenované; v pásmu tom strmí obr **Dapsang** (8600 m.), po Gaurisankaru nejvyšší hora asijská.

Na tybetské planině jsou mnohá jezera, z nichž největší jsou posvátné jezero Tengri-noor (= jezero), kamž Tybetané putují, pak ve krajinách severovýchodních Kuku-noor, na jehož březích pravá rhebarbora roste.

Na vysočině vyvěrají nejmohutnější řeky asijské: Sind, Brahma-putra, Salwen, Mekong, Jang-tse, Hwangho.

Obyvatelstva tybetského jest asi 6 milionů duší plemene mongolského i soustřeďuje se v poříčí řek Brahmaputry a Sinda. **Náboženství** vyznávají Tybetané **Buddhovo**. Nikde na světě není lid náboženskými obřady tak opanován jako v Tybetě. Buddhovci tamní věří, že duše Buddhova opět a opět se vtěluje a že žije v těle nejvyššího kněze a panovníka duchovního Dalay-Lamy. Panovník tento bývá obyčejně dítě nedospělé, za něž mníši panují, čest božskou jemu prokazujíce. Mnichů jest tam přemnoho, i drží lid tak ve své moci, že nikde na světě není tolik náboženskými obřady opanován jako tam a nikde se tolik nenamodlí jako tam; modlitby je tolik, a ta se pak tak mechanicky odbývá, že lidé mají zvláštní přístroje modlitební.

Pro vysokou polohu vysočiny tybetské nedaří se tam obilí leda v údolí řek a lid jest odkázán na **chov dobytka**. Koza kašmířská se svou hebkou srstí je vzácné zvíře; ještě vzácnější má tam vlnu kozorožec tybetský; bůvol „jak“ má též srst od břicha až k zemi splývající, již se také k výrobě jemnějších látek užívá. Jaka Tybetané zapřahají nebo břemena na něj nakládají. Kabar pižmový dává pižmo.

Hlavní město **Lhasa** nad Brahmaputrou, sídlo duchovní hlavy Buddhovců Dalay-Lamy, s velmi mnohými chrámy a kláštery; mnichové činí polovici obyvatelstva městského.

2. Východní Turkestan nebo Vysoké Tatarsko.

Východní Turkestan rozkládá se na východě vysočiny Pamirské, v severu jsa ohraničen pohořím Thien-šanem, na jihu Kyn-lynem, na východě pak splývá s pouští Gobijskou.

Četné menší řeky sbíhají s velehor, ale ztrácejí se zase brzy v písčitych pustinách, když byly na svahu hor některé menší oasy zavlažily a je takto zúrodnily. Jediná větší řeka jest **Tarim**, která se běře směrem východním a pohlivši všechny značnější řeky, vtéká do jezera **Lo b-noora**.

Obydleny jsou pouze krajiny nad řekami, které lze uměle zavlažovati, neboť ze příčin při Turanu uvedených daří se jen tam plodiny, kde se zavlažuje.

Kašgar a **Jarkand**, na řekách téhož jména, důležité jsou pro obchod karavanský se zeměmi západními.

3. Džungarsko.

Džungarsko rozkládá se mezi Tien-šanem a horami Altajskými, jest však v nové době po větším díle pod nadvládou ruskou.

Město **Kuldža** na řece **Jii**.

4. Mongolsko.

Mongolsko jest pokračováním planiny turanské, málo však je známo. Jest prý šestkrát větší než mocnářství naše. Na východě ohraničeno jest proti Mandžursku pohořím činganským. Střed Mongolska zabírá poušť Gobi nebo Šamo (= písčné moře), v níž je podnebí v zimě velekruté, v létě zase tak parné, že řeky vysychají nebo v písku se ztrácejí, a že tam ani hmyzu, ani žab, ani hadů není.

Obyvatelé jsou výborní pasteveci; bohatství své mají v dobytku, koních, mezcích a ovcích.

Víru vyznávají Mongolci **Buddhovu**, s podobnými obřady, jaké mají Tybetané.

Okolo pouště Gobijské šíří se stepné krajiny, v nichž se na jihu usadili Číňané vedouce odsud obchod skrze Gobi na dvouhrbích velbloudech, hlavně s čajem.

Sídlom mistokrále čínského jest město **Urga**, však největším městem nejen v Mongolsku, nýbrž i po vší Střední Asii jest **Urumtsi** na pomezí džungarském (150.000 obyv.). Do **Majmačina** na ruském pomezí přivážejí Číňané na karavanách čaj.

5. Mandžursko.

Mandžursko jest na západě ohraničeno pohorkím činganským. Jižní kraje této země mají úrodnou a k obývání způsobilou půdu, pročež rádi se tam stěhují Číňané z přelidněných krajin svých tak, že jižní tuto část Mandžurska, Šing-King zvanou, již za pravou Čínu pokládati lze. Čím dále na sever, tím méně jest měst a vesnic, neboť severní část Mandžurska jest step protékaná Amurem i jeho přítoky, ale zřídka kdy deštěm ovlažená; přebývá tam proto nepatrný počet lidí.

Hlavní město jest **Mukden**.

6. Polouostrov Korea.

Korea jest samostatný stát, zavázaný jen poplatkem císařům čínským. Přes to nesmí žádný Číňan do země, vzájemně pak věci vyjednávají se na hranicích obou říší.

Polouostrov vypíná se horami, které se na východ příkře sklánějí. Z plodin vyniká hedváb.

Hlavní město a sídlo krále sluje **Han-jang**.

§. 10. Japonská říše.

Ostrovská říše japonská (č. dža.) skládá se ze čtyř ostrovů, které sluji: **Kiusiu**, **Sikok**, **Nipon** a **Jesso**, ze souostroví **kurilského** na S. a z ostrovů **Lieu-Kieu** zvaných na J.

Japonsko má $\frac{2}{3}$ rozměru rakousko-uherského (4000 □Mm.).

Povrch země. Japonsko polohou k Asii tak se má, jako Anglie k Evropě, avšak břehy jeho jsou z této strany těžko přístupny pro silné proudy, víry, mělčiny a úskali. Všecky ostrovy jsou hornaty a několika pásmy od severu na jih prostoupeny, tak že těžko jest ostrovy těmi na přič projíti. Celé ostrovní jest útvaru sopečného, některé pak krajiny vynikají neobyčejnou malebností; zvláště velebí se pro krásný vid svůj nejvyšší sopečný vrchol **Fusi-Jama** (3800 m.), jenž prý (r. 285. př. Kr.) najednou ze země se vyzdvihl. Země jest úrodná a tak pilně vzdělává se každá píď půdy jako v Číně; rýže a čaj nejvíce se pěstují.

Řeky jsou četné, ale neveliké, po výtce pobřežní bystřiny.

Podnebí panuje totéž jako v Číně, t. j. mírné, přímořské. Severní kraje stíhány jsou náhlými proměnami; bouřky a vichřice jsou obyčejny; jižním ostrovům východní monsuny dosti vláhy zjednávají. Zemětření tak často se udává, že obyvatelé si strašného toho zjevu přírody ani hrubě nevšímají.

Z říše **nerostů** poskytuje Japonsko hojně zlata a stříbra, nejvíce však mědi. Cín japonský tak je čistý a bílý, že se stříbru podobá. Síry jest v některých místech tolik, že ji lze kopati a odvážeti jako písek.

Obyvatelstva žijí Japonsko skoro tolik jako říše naše (= 34 mill.); lidnatost poměrná jest tudíž značná (9000 na □Mm.). Obydleny jsou jižní ostrovy hustěji, než severní; na Kurilách pak již jen rodiny rybářské žijí.

Japonci jsou plemene **mongolského**, však ze všech Mongolců nejvzdělanější a nejpokročilejší, protože zanechali nyní bývalé své odloučenosti od jiných národův a účastníují se světového ruchu obchodního.

Japonci jsou lepší povahy než Číňané, nejsou samotáři sobečtí jako Číňané, nýbrž jsou pohostinní, rozmarní a mravův ušlechtilých i uhlazených; obcují rádi s Evropany a přizpůsobují průmysl svůj průmyslu evropskému; oni mají již továrny některé po způsobu evropském; dráhy železné, telegrafy a p. spojují větší obchodní města. Mladí Japonci přicházejí do Evropy na cvičenou; i školy zřizují dle škol našich. Japonci jsou výborní a neohrožení námořníci, v pracích svých jsou vynalézavi a tak obratní, že jejich práce lakované, řezané a z papíru dělané jsou znamenity.

Víru vyznávají Japonci **Buddhovu**, však mimo tuto znají ještě státní náboženství, „**Sinto**“ zvané, zbožňující slunce.

Státní zřízení jest jaksi konstituční; panovníkovi dává se hodnost císařská.

Místopis.

Asi uprostřed podlouhlé říše leží na ostrově Niponu hlavní město a sídlo císařské **Tokio** (dříve **Jedo**), máje přes $\frac{1}{2}$ milionu obyv. Přístavem hl. města jest **Jokohama**, kdež se nyní soustřeďuje veškeren obchod japonský.

Kioto (dříve **Miako**), starší hl. město, skoro $\frac{1}{4}$ mil. obyv., jest střediskem duchovního života v říši. Přístavem jeho jest velkoměsto **Osaka** (290.000 obyv.).

Severní Asie.

§. 11. Asijská Rus.

Asijská Rus skládá se z těchto částí: 1. ze Sibíře s Amurskem. 2. z kirgizské stepi. 3. z Kavkazska a 4. ze zemí turkeštánských.

Dle velikosti jest asijská Rus o polovici větší než Evropa (máje více než 150.000 □Mm.). Obyvatelstva má velmi málo (asi dvakrát tolik jako Čechy = 11 mil. obyv.)

Určí: 1. Hranice země. 2. Které poldruky a které rovnoběžky prostupují zemí? 3. Které země evropské prostupuje deset jižnějších rovnoběžek? a které druhých deset rovnoběžek?

1. Sibíř s Amurskem.

Sibíř již sama jest větší Evropy i větší čínské říše (má 125.000 □Mm.).

Povrch země. Sibíř v části své jihovýchodní pne se středohorami, po části severozápadní šíří se převeliká nížina. Řeka Jenisej dělí Sibíř

na východní a na západní. Na jihu rozkládají se pásma hor **Altajských** a **Sojanských**, hranici proti Číně na hřbetech svých nesouce; jsou velebohaty, zlatem, stříbrem, mědí a železem. Pohoří **Stanovoj** počíná se v J. na rozvodí dvou velikých řek, Leny a Amura, i postupuje až po břehy Ledového moře, při čemž čím dále k SV. tím patrněji výše jeho ubývá.

Polouostrovem Kamčadkou vleče se řada mohutných sopek; na východním pobřeží dopíná se sopka **Ključevská** výše nejvyšší hory evropské Montblanka (4800 m.).

Západní Sibiř mezi řekou Jenisejí a pohořím urálským jest nížina v jihu stepnatá, na severu močálovitá; půda bažinatá rozmrzá na severu po čas krátkého, ale velice parného léta na několik stop a proměňuje se v močál, na němž hejna vodních ptáků se usazují; po čas zimy dlouhé a kruté jsou močály ty neboli **Tundry** pravou ledovou pouští, obydlenu toliko zvířaty pro svou kožešinu vzácnými, jako jsou hranosteji, lišky, sobi, bílí medvědi, rosomáci, atd. atd. Tundry tyto rozléhají se podél pobřeží severního v šířce 2000—5000 km. po celém severu asijském a šíří se až po polouostrov čukocký.

Asi 10° jižně od severního kruhu točnového počínají se pralesy jehličnaté čím dále k jihu tím mohutnější a rozsáhlejší, v nichž honí sibiřští lovci zvěř pro kožešiny vzácnou. Teprve na 58° vyskytují se pole napřed jen v údolích horami chráněných, pak po celé nížině, pokryté veleúrodnou půdou, která nejj jižněji ve step Kirgizskou se proměňuje.

Kirgizská step obydlena jest žlutými Kirgizy, kteří tam svá stáda koňů, mezků, skotu a koz pasou s. místa na místo od řeky Urala až k horám Altajským po celý rok kočující. Kirgizové jsou národ loupeživý, jež při vzdorovité povaze jeho jen těžko lze v poslušnosti udržovati, pročež Rusové četné tvrze v krajích těch vojskem osazeny mají.

Řeky sibiřské vlévají se skoro všechny do severního Ledového moře; v korytech svých svádějí sice dosti vody, než není lze na nich vždy plavbu provozovati. Ryb mají hojnost velikou, zvláště lososů z moře se dostavujících.

Ob přichází z Altaje, přijímá mohutnou řeku Irtyš s Išimí na levém břehu svém. Na obou těchto řekách udržují Rusové paroplavbu veledůležitou pro obchod s Čínou.

Jenisei vyvěrá na horách Sojanských a vnímá na pravém břehu: Vyšší Tungusku, která jezerem Baikalským protéká, níže pije Tungusku Střední a Nižní neboli Dolní.

Lena temení se západně od Baikalského jezera.

Indigirka a **Kolyma**, jsouce mnohem kratší, protékají pusté kraje severovýchodní.

Amur vzniká souvodní **Šilký a Arguna**, ovlažuje ruské území **amurské**, údolím širokým, veleúrodným, ale dosud málo vzdělaným. Ač ústí amurské jest mělké a pískem zaneseno, tudíž lodem nepřístupno, jest přece řeka tato pro obchod veledůležitá. Po ní i po pobočkách jejích hojně pojiždějí parolodi.

Jezero Baikalské je největší jezero (tak dlouhé jako Adriatské moře a větší než Tyrolsko).

Podnebí. Asijské Rusko ovívá vzduch studený. Čím dále na sever a na východ Sibíře, tím drsnější a nestálější jest počasí.

Jen nížinaté kraje turanské mají teplejší a stálejší počasí.

Obyvatelstva má Sibír pramálo (toliko 3 $\frac{1}{2}$ milionu, což činí pouze $\frac{2}{3}$ obyvatelstva Čech).

Obyvatelstvo jest v Sibíři dvojí: 1. tuzemci (Kirgizové, Samojedi, Ošťáci, Tataři, Jakuti, Kamčadalové, Čukčové a j.) jsou vesměs **plémene mongolského**; 2. přistěhovalci. Rusové buď dobrovolně stěhují se na Sibír a žijí tam v městech obchod vedouce, buď jsou provinilci, které tam vláda ruská vypovídá a nutí, by pusté krajiny vzdělávali, nebo kožešiný vládě každoročně odváděli, nebo (nejtěžší provinilci) až do smrti své v dolech pracovali.

Tuzemci jsou po celé Sibíři roztroušeni; jest jich sotva více než $\frac{1}{2}$ mil. hlav. Nejčetnější a nejpokročilejší z nich jsou Jakutové, bydlí na řece Leně a všímají si orby i řemesla. Samojedi a Ošťáci rozsdíleni jsou po severu živí se honbou a rybolovem. Čukčové a Kamčadalové na východě sídlí živí se též honbou.

Víru vyznávají přistěhovalci **pravoslavnou**, tuzemci jsou **pohané**.

Orbou zabývají se Sibířané toliko v podhoří Altajském, kdež se rozléhá tríslo velmi úrodné krajiny. V krajinách severních a východních živí se lid pouze honbou zvířete i ptactva a rybolovem. Sob a vlku podobný sibiřský pes jsou pro obyvatele oněch krajin nad jiné důležité zvířata, protože obou potřebují při honbách i obchodě za tahouny a běhouny; bez těchto zvířat nebylo by ani lze lidem tam žíti.

V jižních horách a na stepi Kirgizské **doluje** se v bohatých dolech na kovy všeho druhu s prospěchem velikým. Těží se tam zlato, stříbro, olovo, měď; z jiných nerostů: uhlí kamenné, sůl, síra, tuha, vzácné drahokamy.

Průmysl sibiřský posud málo vyšinul se, neboť vyrábějí se téměř jen věci pro domácí spotřebu. V krutých dobách zimních dělá lid dřevěné nádoby a nářadí, z kožešin pak vzácných oděv teplý a přiváží vše do obchodních měst na trh.

Důležitý jest pro Sibír **obchod**, který vedou obyvatelé tam usedlí buď se svými surovinami, buď jako prostředníci mezi Čínou a Ruskem.

Sibiřským traktem tak zvaným t. j. velkou obchodní cestou mezi Ruskem a Čínou, zboží jde nížinou v západní Sibiři brzy po nápravě, brzy po lodi na řekách a po splavném Baikalském jezeře, dále až na hranice Číny, nebo ještě dále po řece Šilce do Amurska a k moři. Sibiřský trakt prostředkuje takto obchod dvou země dílů, Evropy s Asií. Nejrychlejší jest cesta po sibiřském traktu v zimě, když po zmrzlém sněhu jako šipka letí sobi nebo psi v sánkách zapřažení.

Místopis.

Tjumen (15.000 obyv.), důležité město při samém pomezí evropském. Tam počíná se „sibiřský trakt“, hlavní obchodní cesta, která se končí ve Kjachtě na pomezí mongolském.

Tobolsk, 18.000 obyv., s velikými skladišti kožešin.

Tomsk (25.000 obyv.), hlavní město záp. Sibiře a přední sídlo majetníků zlatých dolův i rýžoven.

Irkutsk (33.000 obyv.), opodál jezera Bajkalského, hlavní město záp. Sibiře.

Kjachta na proti Maimačínu mongolskému, důlež. pohraničné obchodní město.

Barnaul, nejpřednější báňské město.

Nerčinsk nad ř. Šilkou, doly na stříbro, olovo.

Jakutsk nad ř. Lenou, středistě obchodu s kožešinami.

Nikolajevsk, vzkvétající obchodní město podál ústí amurského.

A f r i k a .

§. 12. Přehled Afriky.

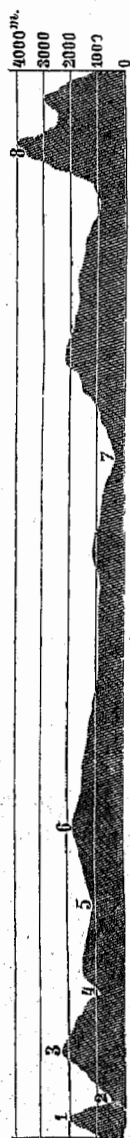
Třetím zemědělem po velikosti i po počtu duší jest Afrika, pouze úzkým průlivem od Evropy odloučená a s Asií Suezskou šíjí souvislá.

Afrika jest třikrát větší než Evropa (majíc 300.000 □Mm.).

Která moře omývají Afriku?

Vnitřek země je velmi málo znám, jen krajiny pobřežní byly více méně prozkoumány, ačkoliv ještě velmi mnoho schází, abychom si aspoň poněkud jasný obraz o nich mohli utvořit. Zkoumatelům se vždy takofka nepřekonatelné obtíže naskytují, které jim brání hloub do země vniknouti. Podařilo-li se kterému dále se dostat, málo kdy se navrátil. Nejslavnější cestovatelé afričtí jsou Angličané: Livingstone (č. Lingstn) a Stanley (č. Sténlé); Němec: Rohlf a Čechové: Dr. Holub a Dr. Stecker.

Povrch země. Afrika po výtce vypíná se vysočinou, pouze v některých krajinách šíří se nížinami. Jižní vysočina africká jest na okraji svém vyšší než u vnitř a klesá stupňovitě do pobřežních rovin. K severu vysočina sklání se a dělí malým ohybem od nižší vysočiny středoafričké, která také k severu silně se svaluje, až konečně v Sudanu východním

Obr. 4. Průřez Afriky z jihu do severu.

1. Zwartee Berg. 2. Karroo. 3. Nieuveveld Berge. 4. Údolí ř. Oranje. 5. Vysočina jihoafriická. 6. Vodní rozhraní (na 10°). 7. Střední Sudan nížinatý, za ním poušť Sahara, pak jezera Šoty. 8. Vysoký a Nizký Atlas.

neboli nížinatém v nížinu přechází. Poušť Sahara jest ohraničena proti Středozemskému moři pohořím Atlanten a na jih pohořím Kongem.

Vodstvo. Afrika celkem není dostatečně ovlažena. Má velice řeky i širá jezera, však řeky ty namnoze jsou od sebe vzdáleny a nemívají po celý rok dosti vody. V době dešťů tropických rozlévají se v šíř i dál, v době sucha podobají se kalným ručejím anebo dokonce vysychají. Mnohé řeky slují **dešťovkami**, ježto pouze po prudkém dešti vodami se naplňují a opět rychle se ztrácejí, jen řadu smrdutých kaluží po sobě zůstávajíce.

Řeky africké vyvěrají většinou ve střední Africe a jsou pro plavbu nezpůsobny, jelikož silné mají proudy a přes četné slapy se valí, protékajíce pohoří rychle do pobřežních rovin se sklánějící.

Podnebí. Afrika jest nejteplejší ze všech dílů světa, prostírajíc se z největší části po **horkém n. tropickém** zeměpásu, protože ji rovník skoro středem prostupuje. Jenom jižní cíp Afriky a krajiny na severu rozložené náležejí do zeměpásu mírného.

Největší horko panuje po obou stranách rovníka, zvláště pak ve východní Sahare, kdež dostupuje takového stupně (asi 60° C.), že země páli jako oheň a vítr jako plamen, a kde písek tak se rozpálí, že strčí-li kdo nádobu s vejci do něho, na tvrdo se uvaří. Pro nás bělochy jest horko tamní nesnesitelné a to tím více, jelikož po denním parnu následuje citelné noční chladno. Dvojí počasí střídá se v Africe, totiž **deštivé a suché**.

1. Asi do 18° na jih a na sever od rovníka panuje deštivé počasí; v jihu od října do dubna, na severu od dubna do října. V době této jsou po celé krajině časté a silné lijáky spojené s ohromnými bouřemi a strašlivými vichřicemi; řeky vystupují pak ze břehů svých a zaplavují celé krajiny; však nezdravý vzduch vane toliko rovinnatým Egyptským Sudanem; škodnými

výpary stíženo jest též pobřeží východní Afriky, kdež po deštích močály zůstávají.

2. Velikou část Afriky zabírají na severu poušť Sahara a Nubie, v jihu poušť Kalahary. Suché větry „pasáty“ stále tam ze severovýchodu vanoucí nižádného deště s sebou nepřinášejí, buď že vlhkost svou na

horách již složily, jako se to na severu stává, buď že poloha země samé vlhkému větru z moře přicházejícímu do vnitř země vniknouti nedá, jak se to děje na jihu Afriky s jejím hornatým východním pobřežím. V nížinách krajin těchto po kolik let nepršívá, však na vyvýšeninách objevuje se déšť často; v pouštích povstávají horké větry, které drobný písek na západ sebou nesouce, karavanám nebezpečnými se stávají. Větry takové nazývají se v poušti **Samum**, v Egyptě **Chamsin**.

3. Ku krajinám bezdeštným druží se kraje **subtropické** neboli skoro horké. Jsou to v severu krajiny atlantské a v jihu Kapsko. Tam po čas zimní prší, po čas letní padají hojné rosy.

Bylinstvo řídí se dle podnebí. Kde dostatek je deště, tam bujně je rostlinstvo. V subtropických krajinách daří se mimo obilí a zeleninu všeho druhu také palma datlová a strom olivový, v Egyptě i bavlník; mimo to v Egyptě tu a tam u sídel lidských rozkládají korunu svou pouze sykomora a palma, z jichž pevného dřeva staří Egyptané upravovali rakve pro své mumie.

V krajinách tropických daří se vše, co v krajinách polotropických, k tomu ještě kávovník, bavlna a třtina cukrová.

Kde není deště, jest holá poušť.

Zvířena. Pro obyvatele africké jest velbloud nejdůležitějším zvířetem; v poušti se drží dlouhonohý pštros, lev, nejsilnější šelma, moudrý slon, škaredý nosorožec, táhlá žirafa, pestrá zebra; stáda rychlonohých antilop a všeho druhu opic žijí na pevnině africké; ve vodách sladkých žijí velicí hrochové a nezhlídní krokodilové, na vodách pak hejna vodních ptáků.

Z domácích zvířat chovali tuzemci dříve než Evropany poznali dobytek hovězí. Evropan přivedl do jižní Afriky ovci, které se tam tak velice daří, že Kapsko dává nyní skoro nejvíce vlny ze všech zemí na světě.

Obyvatelstvo. Dle povahy půdy řídí se hojnost obyvatelstva; v Saará jest proto nejméně obyvatelstva; za to v úrodné nížině egyptské a v Sudáně nejvíce. V Africe obývá hlavně plémě **černé**, které zaujímá nejméně nám známý střed Afriky. Rozeznáváme **černochoy sudanské** (n. př. Mandingy, Ašanty, Dahomejce), **černochoy kongské a bundské**.

Na severu přebývají národové plemene kavkaského (čeledi koptské): **Berberové** při moři Středozezemním, **Maurové a Tuaregové** v oasách sahar-ských, **Koptové** v Egyptě, **Svahelové, Somalové a Gallavové** ve vých. části Afriky střední. K čeledi semovské počítají se **Arabové** na S., **Židé** po různu roztroušení, a **Habešané**.

Na jihu žijí žlutohnědí **Hottentoti** a černí (ne však s černochoy spříznění) kmenové **Bantú** (Zulové, Bečuanové). Hnědí **Malajci** obývají na ostrově Madagaskaru. **Evropané** jsou usedlí na všech pobřežích, ale jen v počtu malém (sotva 1 mil.).

Náboženství. Národové ve vnitru Afriky žijící vyznávají **mnohobožství**, národové na severu a východu a něco černochoů jsou **mohamedáni**; Evropané a něco málo tuzemců jsou **křesťané**.

Hornictví. Žhola nemožno jest tvrditi, co skrývají v sobě útroby afrických hor, poněvadž toliko při pobřeží lépe jsou prozkoumány. Arabské pohoří v Egyptě poskytuje vzácného kamene na svrchy, jako alabastru, porfyru, žuly růžové a p.; v jihu nad řekou Garipou, jsou pověstná pole diamantová; zlato skrývá se v pohoří Kapském a v horách západosudanských.

Průmysl. O průmyslu není lze takorůka ani mluviti. Maličko zabývají se výrobou Arabové a Evropané, za to lépe hledí si **obchodu** vyvázejíce plodiny do Evropy a přivázejíce za to průmyslové výrobky. Arabové provozují obchod uvnitř Afriky karavanami, Evropané po moři.

Vzdělanost. Černochové nevědí o vzdělanosti naší ničeho; jsou dosud velmi suroví. Arabové a ostatní národové, kteří vyznávají víru mohamedovu, jsou již vzdělanější; však Evropanů ve vzdělanosti nedostihli.

§. 13. Berbersko.

Berberskem nazývají se země po okraji severní Afriky rozložené, a sice:

1. Císařství marocké

číní západní část Berberska a jest tak veliké jako říše naše.

Povrch země. V Marokku pne se západní část vysočiny **berberské**, z níž **Vysoký Atlas** s vrcholy až 3500 m. vysokými vyčnívá, čně spolu rozvodí četných řek; tekoucích do moře Středozemního a Atlantského. Na jihu Atlanta rozléhá se nížina, která vysočinu berberskou od pusté Sahary odděluje. Vysočina berberská jest velmi úrodná, protože je hojně zavlažována, za to trpí nížina nedostatkem vody i parnem, a jest tudíž méně úrodná. Krátké řeky pobřežní vrhají se do Středozemního moře a do okeanu Atlantského.

Podnebí jest v Marokku velmi zdravé a pro vysokou polohu nad mořem nepřilíš horké.

Obyvatelstvo Berberska číní $\frac{1}{6}$ našeho; lidnatost poměrná jest tudíž malá.

Všichni přiznávají se k **náboženství mohamedánskému**, až na málo židův a křesťanův.

Půda se vzdělává nedbale a jen tolik, co postačuje pro výživu obyvatelů, jelikož panovník říše, „sultan“ zvaný, ve své neobmezené vládě nad poddanými nedovoluje vývozu plodin do cizích zemí. Hejna žravých kobylek přicházejí každoročně do země a kam padnou, ničí část úrody.

Zvěře divoké, jako: lvi, levhardi, hyény i šakali přichází hojnost z pouště; dravci ti přepadají četná stáda skotu a bravu po travnatých nížinách se pasoucího. Koňů výborných a velbloudův užívají kupci na svých cestách obchodních.

Průmysl jest i ve větších městech skrovný, neboť lid sám lepších výrobků málo potřebuje. Marokkáni dobrými jsou koželuhy; umějí vydělávati kůži lvi a levhardí tak, že je bílá jako sníh a hebká jako hedvábi, čehož dodělávají se použitím některých bylin, pouze na Atlantu rostoucích.

Obchod suchozemský vedou karavany Saharou do střední Afriky; obchod námořní jest v rukou Angličanův.

Místopis.

Důležitější města jsou:

Marokko, hlavní město říše, jest nepěkné a nečisté; ulice úzké jsou nedlážděny a blátivé. Za městem stkví se uprostřed věčně zelených zahrad mramorový palác sultánův.

Fes (150.000 obyv.) jest nejprůmyslnější a největší město celé říše. Vyrábějí se tam čapky, po něm „fesy“ zvané, koberce, a j. Fes jest dávným sídlem učení arabské; vysoká škola, „domem vědy“ zvaná, již ve středověku arabskými učenici proslula.

Mekinez blíže Fesa jest třetím sídlem sultánovým.

Ceuta (č. So-úta), pevnost na mysu soujmeném, náleží Španělům. Mys ten a protější gibraltarský na polouostrově pyrenejském sluly starým národům „Hérakleovými sloupy.“

Mogador při oceánu a **Tanger** při průlivu gibraltarském jsou důležité přístavy pro obchod s Evropou.

Důležitý jsou oasy **Tafilet** a **Tuat** jakožto stanice pro obchod mezi Saharou a Marokkem.

Oasa Tuat, obydlená asi 300.000 obyv.), uznává nad sebou toliko svrchovanost sultána marockého.

2. Alžírsko

jest od r. 1830. osadou francouzskou a jest nemnoho menší Rakousko-Uherska (6.700 □Mm. s 2½ mil. obyv.).

Povrch země. Země tato obsahuje střední díl berberské vysočiny. Na severu rozprostírá se **Malý Atlas**, na jihu s ním rovnoběžně **Veliký Atlas**, jenž se pak jižně sklání do stepné nížiny, pokryté solnými jezery „šoty“ zvanými; nížina tato odděluje vysočinu berberskou od pouště saharské.

Vysočina severní menšími řekami a hojnými vřídly dosti ovlažena jest, však nížina v jihu trpí nedostatkem vody.

Obyvatelé jsou **Berbeři** (zvaní **Kabylové**) a **Arabové**, pak **Evropané**, především **Francouzové**, kteří od těch dob co **Alžírsko** jakožto osadu svou spravují, velmi mnoho po způsobě evropském zdokonalili, zvláště v hospodářství, neboť založili železnice, silnice a vodovody, zařídili vrtané studně, (= artezské), jež v suchých krajinách alžírských jsou neocenitelným pokladem obyvatelstvu; naučili tuzemce ruchadlem půdu vzdělávati, seno sušiti, bavlník sázeti a p.; tak povstaly docela nové osady na místech, jež se zdála býti k obydlí lidskému nezpůsobnými.

Průmysl jest nepatrný, zato **obchod** značný. Evropané přivážejí tam všecky výrobky průmyslové a kupují za ně suroviny od karavan z **Afriky** střední přivezené jako: slonovou kost, pštrosí péra a p. Z **Alžírka** samostatného vyváží se ruda železná a tráva „halfa“ zvaná, z níž se připravuje papír.

Místopis.

Hlavní město: **Alžír** na překrém břehu mořském amfiteatrálně vystavěné, tak že všechny domy z moře jest viděti. Příčiněním Francouzů břež Alžír na se tvářnost evropskou. Město vede čilý obchod s francouzským městem **Marscillem** (č. **Marséjem**); **Oran** na západě a **Filipeville** na východě od Alžíra jsou námořní města obchodem důležitá.

Konstantine na místě starověké **Cirty**, jež byla hlavním městem **Numidie**, říše **Ingurthovy**.

V alžírské nížině jest jen málo oas obydlených na př. **Vargla** s artezskými studněmi.

3. Tunisko.

Tunisko bylo až do r. 1871. poplatno, od kteréž doby uznává toliko svrchovanost tureckou.

Povrch země. Útvarem svým liší se Tunisko nehrubě od **Alžírka**. Na západě strní k nebi nejzazší rozsochy atlantské, na S. blíže moře šíří se úrodná rovina, hojnými pobřežními řekami protékána, která v jihu vody nemajíc mění se ve skalnatou poušť.

Podnebí je tam překrásné a půda ač jest zanedbána, dává štědrý úrodu, rodící zvláště obilí a jižní ovoce v hojnosti.

Hojnost jest **dobytka** hovězího a ovcí s výbornou vlnou. Výborné jsou tam také koně a dromedáři, kterýchžto jeden druh rychlým během předčí i nad nejrychlejší koně.

V moři loví se koraly.

Nerostův užitečných má Tunisko málo.

Průmysl jest skrovný, omezuje se na hedváb a výrobky hliněné; za to však **obchod** je dosti znamenitý. Karavany přivážejí ze vnitř **Afriky** pštrosí péra, jílované zlato, slonovinu a p., vyměňující zato zboží evropská.

Místopis.

Tunis má veledůležitý obchod s městy obchodními při Středozezemním moři. Na blízku bývalo slavné město **Karthago**. Přístav tuniský sluje **Goletta**.

Gabes, důležitý přístav zejména pro obchod se Saharou.

U vnitř země **Keroan** výstavné a druhdy slavné město, středisko karavan.

4. Turecké náměstnictvo tripolské s Barkou a s oasou Fezzanem.

Tripolsko dotýká se na S. moře Středozezemního, které do země vniká nebezpečným **zálivem Sydrským** (za starých dob **Velikou Syrtou** zvaným). Jižní hranice mizejí v nesmírné poušti.

Povrch země. Útvarem svým jest náměstnictvo tripolské po výtce vysočinou, bezvodnou, bezlesou, s povrchem namnoze plochým. Na některých místech šíří se menší nížiny, s části stepnaté, s části úrodné. Některé oasy saharské, zvláště pak veliká oasa Fezzan, vynikají velikou úrodou pšenice, datlí, safránu, oliv atd. Datlemi živí se nejen lidé tamní, nýbrž i zvířata.

Obyvatelé, nejvíce Arabové, jsou většinou kočovníci.

Průmysl ve Fezzanu dosti značný jest. Vyrábějí se: hedváb, látky bavlněné, kůže, zbraně.

Obchod je znamenitý, poněvadž oasou proudí obchod Evropy se srdcem Afriky. Nejprřednější karavanské cesty z Fezzana vedou k jezeru Čadskému a do Tímbukta.

Místopis.

Tripoli, hlavní a přístavní město se⁴ sídlem náměstnickovým.

V oase fezzanské jest hl. m. **Mursuk**, má velmi důležitý obchod karavanský.

V **Barce** jest nyní jen málo živných oas, ač ve starověku byly tam krajiny veleúrodné; z dob těch posud četné dochovaly se zříceniny měst, z nichž nejvíce vynikalo město **Kyréné**. Nyní jest **Bengasi** nejdůležitějším městem přístavním.

§. 14. Egypt.

K Egyptu počítá se: 1. Pravý Egypt, 2. Nubie a 3. Egyptský Sudan.

1. Egypt.

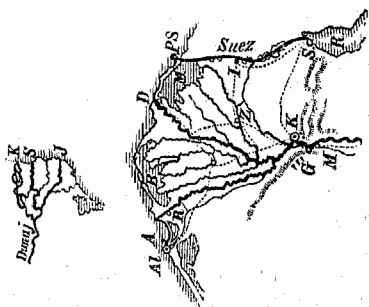
Egypt pravý jest o něco menší než říše naše (5.500 □Mm. Rak.-Uhersko = 6.240 □Mm.).

Povrch země. Egyptem sluší nazývati pouze údolí řeky Nila, která na severním obratníku dotéká jižního pomezí země. Údolí to má zděli 830 Km., zšíří 15—35 Km. Po obou stranách oddělují je lysá pohoří od sousedních pouští: na Z. **hory Libyjské**, na V. **Arabské pahorky**. Za Libyjskými horami šíří se východní část Sahary (= **poušť Libyjská**), v níž

jen málokteré jsou oasy. Z oas těch přední jsou: **Siwah** a oasa **Ammonova**; ona snižuje se pod hladinou mořskou. Mezi Arabskými horami a Rudým mořem jest vypráhlá planina, po níž potulují se kmenové kočovných Beduinů. Blíže hl. města Kaira počíná se nížina přímořská **Delta**, která jest z nejúrodnějších krajín na světě.

Vodstvo. Jedinou řekou egyptskou jest **Nil**, proudící krásným údolím. Z koryta jeho hojně vedeny jsou stoky a průplavy k ovlažování země. V Deltě rozstupuje se v četná ramena, z nichž nejpřednější jsou: na **Z. rosettské**, na **V. damiettské**. Nil jest hlavním dobrodincem země, již každoročně vodou z tropických deštů (Modrým Nilem svedenou) zaplavuje a náplavou svou zúrodnjuje. Tak nabývá Egypt památné své úrody, pro kterouž již ve starém věku „komorou obilní“ nazýván býval.

Po čas náplavy (od polou července do polou října) proměněno jest všechno údolí v podlouhlé jezero, z něhož města a vesnice na nízkých pahorcích vystavěné jako ostrovy vyčnívají, a pak tu a tam palmové háje nebo skupiny košatých sykomor se zelenají. Koncem září opadne voda, počne setba a v době našich zimních měsíců, jest v Egyptě osení nejbujnější (čti článek: „Řeka Nil“, Jirečková čítanka pro I. třídu. 24.). Půda rodí hlavně bavlnu, pak obilí, rýži a cukrovnik. Na jaře, když u nás probouzí se příroda ze spánku zimního, nastávají v Egyptě větší a větší parna, země vysychá, vody ubývá, pole jsou po žních holá a Egypt podobá se poušti.

Obr. 5. Ústí deltové řeky Nila porovnáno s deltovým ústím Dunaje.

U Dunaje: K = Kilia, S = Sulina, J = sv. Jiří.

U Nila: B = jezero Burlos, D = Damiette, G = Gizeh, I = Ismail, K = Kairo, M = jezero Menzaleh, R = Rudé moře, PS = Port Said.

Egypt je jako ostatní severní Afrika sídlem našich stěhovavých ptáků, nemá lesův ani jakých stromů mimo palmy a sykomory (= druh fíkův až 25 m. vysokých).

Egypt rozděluje se na Horní, Střední a Dolní Egypt.

Podnebí. V Egyptě, prostírajícím se mimo pás tropických deštů (po 18° s. š.), není dešťů. V Horním Egyptě prší průměrem jednou za 20 let. Z té příčiny podnebí tamní jest suché a obloha téměř nikdy ve mračna se nehálí.

Obyvatelů má Egypt jen 5 milionů.

Egypt obývají: **Koptové**, potomci starověkých Egyptanů, pak **Arabové**, **Turci**, **Zidé** a v obchodních městech (zvláště v Alexandrii) **Evropané**.

Dle zaměstnání dělí se obyvatelé na: hospodáře = **Fellahy**, na kočovníky, pastevce = **Beduiny**, a na kupce. Kdo se poněkud lépe šatí a není rolníkem nebo vojínem, nazývá se kupcem.

Nejvíce lidí, jak se samo sebou rozumí, bydlí v údolí řeky Nilu, zvláště při horním jejím toku.

Náboženství. Arabové jsou náboženství mohamedánského, Koptové činí zvláštní sektu křesťanskou.

Místopis.

Kairo, nad ř. Nilem, hlavní město říše má 350.000 obyv., jest lépe stavěno než jiná města arabská, má mnoho mešit (400), které částečně jsou z nejvzácnějších památek umění stavitelského. Na protějším břehu, nedaleko **Kaira**, jsou nepatrné zříceniny starověkého města **Memfidy** a za nimi obrovské pyramidy u vsi **Gizeha** (největší jest 150 m.) zvyší.

Alexandria (200.000 obyv.), jedno z největších obchodních měst na světě, má hluchý a válečný přístav. S Kairem je spojuje průplav a železnice.

Obr. 6. Obelisk. Sfyx. Mumie.

Damietta a Rosetta, obchodní města nad ústím soujmenných hrdel nilských.

Suez jest přístavní město při Rudém moři; průplav stejného jména spojuje nyní moře Středozemní s mořem Rudým, při jehožto středomořském konci zkvétá nový přístav: **Port Said**.

Fajum, v nejúrodnější krajině egyptské; v okolí je množství starožitností (Labyrinth, jezero Moeridovo).

Siwah, oasa v poušti **Libyjské**, vyniká vzláštní úrodou výborných datlí, a p. a přehustou lidnatostí (37.000 na □Mm.).

Ve vesnicích při Nilu, v **Luxoru a Karnaku**, jsou mohutné zříceniny slavného někdy města **Théb** (Kolossy Memnonovy, chrám Ammonův, s obelisky, město mrtvých).

Siut jest předním městem Horního Egypta. Až do Siuta vede železnice z Kaira, odtud počínají se cesty karavanské do střední Afriky.

2. Nubie.

Nubie jest o něco větší než Rakousko-Uhersko (mát 8.600 □Mm., Rak.-Uhersko = 6.240 □Mm.), však obyvatelů má pramálo (jen 1 mil.).

Povrch země. V Nubii objevuje se týž útvar zemský, jako v Egyptě: úrodné údolí podél řeky Nilu a po obou stranách divoké, lidu prázdné pouště, jenom že údolí samo jest v Nubii užší a často neplodnou i skalnatou pahorkovinou přerušeno bývá, že spíše pásmu oas než údolí se podobá.

Místopis.

Chartum, město při stoku obou Nilů, před několika léty ještě bídná vesnice, jest nyní důležité město obchodní pro obchod s vnitřní Afrikou. Posud se tam přivážejí na trh otroci.

Suakin, velmi důležitý přístav při Rudém moři.

3. Egyptský Sudan.

Jmenem tímto srozumívají se všechny krajiny, kterých Egyptané v nejnovější době na jih od Nubie nabyli.

Egyptský Sudan skládá se:

1. z krajiny **Senaara**, mezi Bílým a Modrým Nilem s hl. městem téhož jména.

2. z **Kordofana**.

3. z oasy **Darfora** na jihu Libyjské pouště (od Kordofana pustinou odděleného).

Hlavní města: **Obeid** a **Fašer**.

Krajiny tyto jsou nám ještě málo známy; víme toliko, že jsou částí Nižinatého Sudana, a že jsou o něco větší Rakousko-Uherska. Obydleny jsou velmi hustě (asi $\frac{1}{4}$ obyvatelstva naší říše).

Podnebí. Sudan Egyptský rozléhá se v podnebí tropických dešťův a má dvoji počasí: **suché** a **deštivé**. Počasí deštivé (od dubna do října) jest nepříjemné, lijáky stále rozvodňují řeky, způsobují veliké povodně, po kterých pak zůstávají v prohlubeninách močály, jež v parných dnech odpařující se, zahnívají a krajinu nezdravou činí.

4. Od zemí těchto odděleny jsou Habešem nedávno vydobyté krajiny v zemi **Gallův** s hl. městem **Hararem**. Na jihu dotýká se již panství egyptské jezera Ukerevského.

§. 15. Habeš.

Povrch země. Habeš jest největší africká vysočina; skládá se z planin, které stupňovitě nad sebou se rozkládají a hlubokými roklinami od sebe jsou odděleny. Velehory, dopínající se tam po vysočinách výše 4500 m.

jsou po svahu svém lesy pokryty. Údolí řek jsou úzká, a hory příkrostí svou těžko přístupny, a proto jest všechna tato vysočina málo známa. (Zkoumáním jejím právě zanáší se Čech Dr. Stecker v Habeši meškající.)

Vodstvo. Četné řeky pohorské zavlažují údolí habešských hor a největší část jich spěje k Nilu. Nejpřednější řekou jest **Modrý Nil**, který vytéká z jezera horského, zvaného „**Tsana**“, a činí jižní hranici habešskou. Také **Atbára** temení se v Habeši, odkudž stéká do Nubie.

Obyvatelé Habeše jsou **náboženství křesťanského**, s mnohými zvyky domácími (mnohoženství).

Půda je mimo nejvyšší vysočiny úrodná a rodí dle polohy, nižší nebo vyšší, buď kávu, nebo bavlnu, víno a obilí.

Hlavní město: **Gondar**, kdež sídlí „abuna“, t. j. patriarcha habešských křesťanův.

§. 16. Sahara.

Sahara jest největší na světě poušti a prostírá se na západ od hor řeku Nil provázejících až k moři Atlantskému (v délce 5000 m. a v šířce 1500 m.) v prostoru 10krát větší než říše naše.

Jih Sahary lemuje veleúrodná střední Afrika, „**Sudan**“ zvaná; sever její zase ohraničují vysočiny severoafrické. Sahara je částí onoho velikého, pustinného pásu světa, který u moře Atlantského počíná Saharou a v Asii pouští gobijskou se končí.

Povrch Sahary jest dosti rozmanitý: někde skalnaté planiny, lišejníky a pelyňkem porostlé, jež obyvatelům paliva a velbloudům potravy dodávají; jinde zase dlouhé písčiny, téměř vši vegetace prosté, jinde opět hluboké úrodné nížiny „oasy“ zvané, na nichž každá píď země je zavlažována a dobře vzdělávána, a které se ostrovům v poušti podobají. Nejrozsáhlejší písčiny jsou v západní Sahaře, protože tam písek zanášejí pasáty ze severovýchodu vějící; jelikož k moři Atlantskému krajiny víc a více se svažují, a poušť toliko nízkými písečnými přesypy od okeanu toho oddělena jest, vniká písek daleko do moře a činí písčité mělčiny, plavbě velice nebezpečné.

Tato písčité část Sahary je nejvíce pustá; palčivé slunce zničuje všecken rostlinný život; vody a oas je tam pramálo, proto také málo karavan jimi putuje. Jinde zase, a to na jižním okraji Sahary, jsou stepi, na kterých po nějaký čas řídká roste tráva, protože tam ještě zasahují deště tropické.

Četnější oasy jsou ve středu Sahary. Nejdůležitější jsou oasy: **Fezzan** a **Tuat** na severu, jižněji **Aír (Asben)**, **Bilma** a **Tibesti**.

Východní část Sahary sluje **Libyjskou pouští**, a má též četné, ale malé oasy.

Obyvatelé oas jsou v západní Sahaře **Maurové** (smíšenci z Arabův a Berberů), ve středu **Tuaregové** (původu nepochybně berberského), pak **Arabové**.

Všickni se živí **obchodem karavanským**. Celé společnosti „karavany“ zvané na velbloudech cestují od oasy k oase, potraví a nápojů na další cestu nabírajíce, by za sůl a dobytek v Sudanu koupili: zlato, slonovinu, pštroší péra a p., a tyto věci zase Evropanům v severu za zbraň, prach, šat atd. prodali. Běda karavaně překvapí-li ji vichřice „Samum“, která tolik droboučkého písku nese, že se nebe zatmí. Tehdy schovávají se lidé i zvířata, aby nemusili tento horký písek dýchat; vaně-li Samum dlouho, zadusí se mnohdy i celá karavana.

Podnebí. Sahara leží mimo kruh tropických dešťův a jest proto pusta, neboť severovýchodní a severní pasáty složily málo své vlhkosti, již s sebou nesou, buď hned na Atlantě a na horách, jež Saharu lemuji, buď jí přes saharskou nížinu přenášejí a na horách jižně od Sahary se pnuocích skládají; proto panuje na Sahaře v době horka takové vedro za dne, že do písku vložená vejce na tvrdo se uvaří; vždyť tam shledáno horko přes 50° C., tedy nejen v Africe, nýbrž i na veškeré zemi největší. Tam prý je „země ohněm a vítr plamenem“. V noci za včas nastává zima velmi citlivá, a také často silné mlhy se tam vyskytují.

Čti článek: „Poušť Sahara“. Jirečkova čítanka pro I. třídu.

§. 17. Sudan.

Povrch země. Jižní okraj Sahary tvoří krajina, jež Sudan t. j. země černochů se nazývá. Také tyto kraje rozkládají se na příč po celé Africe od Amoře tlantského až na východ k nilským oasám a dělí se na 3 díly: 1. **Sudan Západní**, 2. **Sudan Střední** a 3. **Sudan Východní**.

1. **Sudan Západní** volně ze stepné nížiny senegambijské vystupuje, vypíná se vysočinou málo posud známou. V západní části vysočiny té mocné řeky vyvěrají, z nichž **Senegal** a **Gambia** do Atlantského okeanu tekou, **Niger** pak do Guinejského zálivu se vlévá. Jihovýchodně od této vysočiny táhne se pohoří **Kong**, činic jižní okraj Sudana.

2. **Sudan Střední.** Ve Středním Sudanu jsou jednotlivé vysočiny, jimiž se řeka **Binue**, nejznačnější přítok nigerský, k západu vine. Uprostřed nížiny středosudanské, která na východ se rozšiřuje, leskne se bahnité jezero **Čadské**, které na mnoho km. rákosím je porostlo, jež četnému ptactvu i čtvernožcům za obydlí slouží.

Lesů jest v Západním a ve Středním Sudanu hojnost, avšak ve Východním neboli Egyptském převládá pouhá step.

Podnebí. Sudan leží v pásmu tropických dešťů, má tudíž dvojí počasí: **suché a deštivé.** V době dešťů vystoupnou řeky ze svých břehův, a zaplaví i zúrodní krajinu náplavou s hor snesenou; v čas sucha však zničí palčivé paprsky sluneční všecken rostlinný život a obrací krajiny v pouště.

Obyvatelé jsou buď černoši, neb od severu přišli **Fulbové** n. **Falu-hové**, čincií zvláštní plémě, Kavkazanům podobné. Jsou sliční, plet mají olivovou, jsou ze všech nejpokročilejší a Evropanům i jejich vzdělanosti nejpřístupnější; vzdělávají půdu a hledí si pilně průmyslu. Nejlépe umějí kouti železo a z bavlny zhotovovati látky.

Zřízení státní. Mimo mnohé dědičné despotické říše, jichž všemohoucí panovník „sultán“ se nazývá, jsou jiné menší státy, které jméno dle svého panovníka mají. Stálé boje, prováděné strašným ukrutenstvím, bývají v zemích těchto obyčejné.

Říše sudanské.

I. Sudan východní zabrali Egypťané.

II. Na hranici Sudana středního rozkládá se:

říše **Vadai**, hlavní město **Abešr**;

říše **Bagirmi** jižně od jezera čadského, hlavní město **Maseña**;

říše **Bornu** na západ jezera Čadského, hlavní město **Kuka**, pro obchod karavanský k moři Středozemskému velmi důležitá.

Dále na západ jsou říše **Fulahů**:

a) říše **Adamava** na jihu,

b) říše **Kano** pak **Sokoto** s hlavními městy téhož jména, pro obchod velmi důležitými,

c) říše **Massena**; hlavní město **Timbaktu**, vede rozsáhlý obchod karavanský do Marokka a do Alžíra,

d) říše **Bambara** (hl. m. **Sego**) jest obydlena čilými černochoy **Mandingy**.

III. V Sudanu západním:

a) **Senegambii** nazývá se nížina mezi řekami Senegalem a Gambií. Ploché pobřeží atlantské jest velmi úrodné, ale pro mnoho močálů nezdravé.

Mandingové mají tam říše svobodné; jen po Senegalů a na pobřeží až k mysu Zelenému mají Francouzové osady, z nichž nejdůležitější jest: **St. Louis** (č. Lui); Angličané osadili na Gambii **Bathurst** (č. Bedsserst);

b) **Horní Guineou** nazývá se pobřežní kraj Západního Sudana nad zálivem Guinejským a dělí se na pobřežní osady černošské:

1. svobodná **Sierra Leona** s hl. m. **Freetovnem** (č. Fritaun) Angličany zřízená pro propuštěné černochoy;

2. **Sierra Liberia**, černošská republika za týmž účelem Američany založená;

3. Pobřeží **Pepřové, Zlaté, Slonoviné a Otrocké**, slují dle zboží, které tam Evropané kupují, jsou nejvíce pod nadvládou Anglie.

Uvnitř země prostírají se státy: 4. **Ašantsko a Dahomejsko**, kdež panuje krutá samovláda černých mocnářů, provázená ukrutenstvím strašlivým.

§. 18. Somalský polouostrov.

Na východním pobřeží střední Afriky jest Somal velmi úrodný zvláště na kávu, gummu, a jiné tropické byliny.

Podnebí má velmi příhodné, jenom že v čas deštivého počasí velice trpí povodněmi, které po sobě zanechávají močály, jež výpary svými vzduch kazí.

§. 19. Jižní Afrika.

Západní břeh.

Jižní Afrikou sluje obrovský polouostrov, jehož severní hranici jsou zřídelná jezera nilská a rovník. Po útvaru svém rozpadá se Jižní Afrika ve dva přirozené celky: ve **vysočinu středoafriickou** a ve **vysočinu jihoafriickou**. K rovníku, pokud naše známosti dosvědčují, sklání se Jižní Afrika pozvolna; od obou okeanův oddělena jest pohořími okrajnými, z nichž východní okraj mnohem vyšší jest. Vnitro prý porostlo jest nesmírnými pralesy, v nichž šelmy a zvěř všeho druhu bytují.

Dolní Guinea. Dolní Guineou nazývají se země na západním pobřeží Afriky, od rovníka na jih až k poušti **Kalaharyjské**.

Ze vnitřní Afriky zabíhají tam pásma horská a provázejí břeh mořský. Řeka **Kongo** neboli **Zaire** přerývá pásma tato a valí se mocným proudem do moře.

Řeka ta, ač mocný má tok, není přece více než 1000 Km. do vnitř země splavná, protože ve středním toku vrhá se s velikých slapů, které lodím dále plouti nedovolují.

Země jest bohata plodinami, z nichž nejvýznamnější jsou rýže, kukuřice a živný maniok.

Obyvatelé jsou černoši, zvaní „**Bunda**“.

Na severu řeky Konga jest samostatná říše **Loango**, však na jihu Konga osobují si Portugalci nad zeměmi **Angolou a Benguelou** vrchní moc. Města vesměs přístavná jsou:

Kabinda při ústí Konga; **Loanda** v Angole; **Benguela a Mossamedes** v Benguele.

Jižní břeh.

Britské osady v jižní Africe:

1. Kapsko.

Povrch země. Kapsko rovná se rozměrům říše naší a jest po výšce vysočinou povrchu plochého, kterou dvě rovnoběžná a z východu k západu

postupující pásma ve tři díly rozdělují. Pásmo jižní zove se **Zwarte Berge** (Černé Vrchy), severní pásmo sluje **Nieuveveld Berge**. Mezi oběma pásmi šíří se planina **Karoo** (č. Karú), zvaná tak, poněvadž tvrdá hlinovitá půda její v době horkého a suchého počasí tak vypráhne, že je tvrdá jako pálené cihly a celá krajina v poušť se proměňuje. Když však nastane doba tropických dešťů, tu pojednou přioděje se veškera planina zeleným kobercem štavnaté trávy a slouží za pastviny četným stádům ovcí a nepřehledným stádům sajek, za nimiž pak plouží se divoká zvěř a taktó krajinu nebezpečnou činí. Z těch příčin jsou tam pouze řídká obydlí lidská.

Severně od hor Nieuveveldských rozléhá se opět planina, plochou svou vyšší předešlé, která souvisí s řekou Garipem neboli Oraní s vysokými rovinami vnitroafrickými.

Plodinami svými Kapsko oplývá. Daříť se tam všeho druhu obilí a lahodná vína, hojný brav poskytuje množství vlny. Drahocenna jsou péra zdomácnělých pštrosů, jichž chov za krátký čas rozmohl se po vši osadě.

Obyvatelů má Kapsko pramálo (maličko více jednoho milionu), mezi nimiž $\frac{1}{3}$ **Angličanů** a **Hollandanů** (Boerů [č. Búrů] t. j. rolníků), ostatní jsou **Hottentoti**, národ pleti žlutohnědé, vzezření škaredého, pak **Kafři**, pleti černé, postavy silné a dosti pěkné.

Oba národové tuzemští živi se chovem dobytka, však Evropané skoro výhradně jenom obchodem.

Místopis.

Kapské město (Capstadt), přístavní město severně od mysu „Dobré Naděje“ jest sídlem anglického guvernéra, má hvězdárnu, ze které tamní hvězdáři jižní polovici světokoule pozorují.

Port Elisabeth jest důležité přístavní město.

V Constantii rodí se nejlepší víno kapské.

2. Natal.

Osada natalská rozkládá se na východním pobřeží africkém, jsouc od vnitra země **Dračími vrohy** oddělena. Na břehu mořském odděluje svobodná země **Kafrů** osadu natalskou od Kapska, ale uvnitř Afriky při řece Oraní obě země souvisí.

Hlavní město: **Pieter Maritzburg**.

3. Transválsko.

Osada **transválská** neboli **záválská** jest území za řekou Válem, která do Oraně vtéká, rozkládajíc se na sever až k řece **Limpopu**. Když Angličané usazovali se počali v Kapsku, odtáhli dřívější osadníci hollandští **Boerové** na sever, nechtíce býti poddáni vládě anglické, a založili si po

dostí velkým namáhání u prostřed země **Kafrů** osadu **natalskou**, pak ustupujice ještě dále do vnitř země republiku **oraňskou** a **transválskou**; Angličané však postupovali stále za nimi, osadili republiku natalskou, přešli potom vítězně řeku Oraň a zabrali okršek diamantový (**Griqualand**), konečně i republiku transválskou, ač nikoli bez velikých bojů, neboť nyní zase podařilo se Boerům Angličany vypuditi a svobody své si uhájiti.

Hlavní město je **Pretoria**.

Republika oraňská udržuje posaváde uprostřed osad anglických samostatnost svou.

Hlavní město jest tam **Bloemfontein** (= Blumfontén). Republika tato jest, jak již řečeno, založena od hollandských Boerův uprostřed země **Kafrů**.

Kafrové, t. j. nevěřící, žijí nejen společně s Boery v republice oraňské a transválské, ale drží i samostatné země mezi řekou Limpopem a Zambezijem v moci své; jsou udatní kočovníci, kteří skoro neustále boje vedou s Evropany, hájíce buď samostatnosti své, nebo loupežné vpády číníce do sousedních krajín.

Za řekou Oraní na sever rozkládá se rovná poušť **Kalahary**, která toliko v některých částech svých jest písčítá, že však má nedostatek vody a oas, bydlí v ní jen tu a tam žlutohnědí **Křováci**, velmi nevzděláni to Hottentoti, pod chatrnými stany, nebo v jeskyních a ve křovinách, živíce se lovem zvíře a chovem pštrosů. Šípy své napájají jedem i jsou nejdívočejším nyní národem na světě.

Východní břeh.

1. Sofala a Mozambik

náleží Portugalcům, kteří jenom na pobřeží několik míst drží. Krajiny tyto jsou velmi nezdravé, protože jsou močálovité.

Hlavní města jsou: **Inhambane** a **Mozambik**.

2. Sultanat Zanzibar,

jinak též pobřežím **Suahelským** zvaný, s ostrovem Zanzibarem jest nížina pobřežní, která do vnitrozemí rychle se zvyšuje a konečně se vypíná pohorím, v němž strní hory **Kilimandžaro** (6000 m.) a **Kenia** (5500 m.) v Africe nejvyšší.

Obyvatelé jsou **Arabové**, **Indové** a málokterí **Evropané**.

Hlavní město; **Zanzibar**, sídlo sultána, jest nejdůležitější na celém východním pobřeží, a zkomnatelům vnitř afrického tak důležité jako Tripolis na severu.

Střed Jižní Afriky.

Střed Afriky jest nám nejméně znám, víme toliko, že jsou tam despotické říše tuzemců, kteří v neustálém boji proti sobě si libují, z místa

na místo se stěhující. Výzkumnými cestami slovatných mužů jako Livingstone (č. Lingstn), Stanleje (č. Sténlé) jakož i našeho slovatného cestovatele Dra. Emila Holuba seznány byly blíže krajiny vnitřní Afriky při řekách Limpopu a Zambezi. Tam bydlí **Bečuané** na východ od pouště kalaharyjské pak divocí loupeživí **Zulové Matabellští**, sousedice s nimi a s Kafry. V krajinách veleúrodných při horním toku řeky Zambezi jest říše **Makololo** a ještě severněji **Ulunda**, **Urua** a jiné.

§. 20. Ostrovy africké.

V Antlantském okeanu:

1. **Azory** náležejí Portugalcům, jsou hornaté a povahy sopečné, pouze v údolích úrodné. Podnebí mají velmi zdravé.

2. Ostr. **Madeira** (č. Madéra), náleží Portugalcům a slyne výborným vínem, jehož se i jako léku užívalo; než chorobou révy vzaly za našich dnů vinohrady tamní velikou pohromu. Na bývalých vinicích sází se nyní třtina cukrová.

Podnebí ovivá ostrov ten mírné a velmi zdravé, pročež tam rádi tráví čas zimní lidé prsní chorobou sklíčení.

Hlavní město: **Funchal** (č. Funšal).

3. **Kanáry** náležejí Španělům a jsou hornaté. Největší z nich je **Tenerifa** a nejznámější **Ferro**, protože východně od něho běží hlavní poledník. Ostrovy tyto jsou původní otčinou u nás všeobecně oblíbených ptáků, kanárů, jen že tam jsou barvy zelené.

4. **Kapverdské ostrovy** neboli ostr. **mysu Zeleného** náležejí Portugalcům; podnebí mají tropické a pro nedostatek vody často krutá bída obecnostvo stíhá.

5. **Ostrov sv. Heleny** jest anglický a tím proslulý, že císař Napoleon I. na něm byl v zajetí držán a tam také zemřel (od 15. října 1815. do 5. května 1821.).

6. **Ostrovy Ascension** a **Tristan da Cuňa** jsou důležitý pro obchodní lodice do Asie plovoucí a pro lovce velryb v jižních mořích.

V Indském okeanu:

1. **Madagaskar**, jest největší ostrov africký, jen o málo menší než Rakousko-Uhersko, ale obyvatelů má pramálo (jen 3 mil.). Pobřeží je ploché, však uvnitř vypíná se po severu značná hornatina, po jihu rovná step, snad i poušť. Řeky značnější vinou se všechny směrem západním. Skoro uprostřed ostrova jest město **Atanarivo**, v němž má sídlo pokřtěná královna malajského kmene **Hovů**, kteříž jsou na Madagaskaru nejdůležitějším kmenem.

2. **Maskareny.** Ostr. Réunion dříve **Bourbon** (č. Burbon) zvaný náleží Francouzům. Hlavní město: **St. Denis** (č. Dený). Mauricius jest pro množství třtiny cukrové veledáležit a proto velmi hustě zalidněn.

Hlavní město **Port Louis** (č. Lui.).

3. Na **Amirantech** a **Sejchelech** (č. Sešelech) bydlí jenom jednotlivé rodiny rybákův.

4. Ostrov **Sokotora** jest nyní anglický a rodí nejpěknější aloe.

Evropa.

§. 21. Přehled Evropy.

Evropa jest po Australii nejmenší zemědíl, má toliko 100.000 □Mm.

Na třech stranách jest Evropa mořem omývána, toliko na východní straně souvisí s Asií, jsouc od ní oddělena sice pohořím poledníkovým, Urálem, však na jihu urálským, až ku Kaspiskému jezeru, jest s ní přirozeně spojena nížinou. S Afrikou nesouvisí přímo Evropa, ale jest od ní jen úzkým průlivem Gibraltarským oddělena; mimo to činí četné ostrovy Středozemního moře, na př. Sicilie, Malta, Kandia dosti pohodlné spojido obou těchto zemědílů.

Okean Atlantský odděluje Evropu od Ameriky, kteráž svým rozčleněným pobřežím právě k Evropě jest obrácena.

Břeh evropský jest více rozčleněn než kterýkoliv jiného zemědilu a mimo to zaryvá se ještě moře hluboko do země tak, že na př. Bílé moře na severu, Baltské moře a Biskajský záliv na západu, pak Středo-zemské moře se svými členy Adriatským a Černým mořem na jihu jsou se všech stran pohodlnou cestou do trupu jejího, kteréž pohodlí ještě četné ostrovy, ze všech moří se vypínající, a hojně řeky se všech stran do těchto moří tekoucí, jen tím lépe podporují.

V Evropě nepnou se ani nebetyčné velehory ani rozsáhlé vysočiny, jako v Americe nebo Africe, nýbrž jen středohory nebo v mírné velehory. Horstva evropská nestmí jako v Americe toliko na jedné straně zemědilu, nýbrž rozložena jsou souměrně po vši pevnině; že pak jsou hory evropské pohodlnými a hlubokými průsmyky přeryty, mohou jimi jednotliví národové dobře ve styk přicházeti, nejsouce jako v Asii nebo v Jižní Americe na dobro od sebe odloučení. Uvážíme-li ještě, že Evropa v mírném rozléhá se zeměpásu, kdež činnost člověka nebývá zdržována ani nesnesitelným vedrem, ani zimou velice tuhou, patrně shledáváme, že Evropě přírodou poskytnuty byly všechny přednosti, jimiž se mohla státi a

v pravdě také stala ohniskem duševního života a středem vši lidské společnosti.

Povrch země. Na povrchu evropském zabírá nížina $\frac{2}{3}$ a hornatina toliko $\frac{1}{3}$ vši půdy; a sice tak, že na východě Evropy rozhodně převládá nížina, na západě zase hornatina; však přes to přes nejsou nížiny východoevropské jednotvárné, ježto půda mírně se vyvyšuje pňvabů přirozených nikde nepozbývá.

Hornatina západní vypíná se dvoji způsobou: 1. na jihu rozsáblou vysočinou, která činí celek jediný, ač jest polohou ve mnohé části rozdělena; 2. na severu horstvy osamělými. Mezi vysočinou jižní a severními horstvy šíří se úzkým pruhem nížina až po okean Atlantský a po moře Středozeenské.

1. Souvislé horstvo evropské.

Jádrem jižního horstva souvislého jsou **Alpy**. Vystupují z Ligurského zálivu, pnou se obloukovitě a dobíhají až i středního toku dunajského. S nimi na jihu souvisí Apennin Itálii prostupující, pak horstvo po balkánském poloostrově se rozvětřující.

Kde Alpy dostupují pravého břehu dunajského nejdále na severovýchodě, tam na levém břehu Dunaje vypínají se směrem východním **Karpaty**, v nichž **Tatry** nejvýše strmí. Alpami, Karpaty, Apenninem a Balkánem lemovány jsou nížiny: **pádká, uherská a rumunská**.

S Karpaty na západě a s Alpami na severu souvisí **horstvo středoevropské a vysočina francouzská**. Tok dunajský odděluje horstvo středoevropské od Alp, údolí rýnské od vysočiny francouzské, která zase údolím rhónským odloučena jest od Alp západních. Na severozápadě obě horstva, středoevropské a francouzské, znenáhla splývají s nížinou **francouzskou a dolnoněmeckou**, jež u Biskajského zálivu počínají, šíří se podél okeanu a moře Baltského, konečně pak zabíhá do veliké nížiny severoevropské, kteréž i rozvlněným povrchem svým se podobá.

Osaměle vypínají se **hory pyrenejské**, činící šíji mezi mořem Středozeenským a Biskajským zálivem. Nížina je odděluje skoro nadobro od vysočiny francouzské, údolí řeky Ebra od vysočiny španělské.

2. Osamělá horstva.

Poloostrovy a ostrovy evropské po výtee horami se pnou, nížinou šíří se toliko **poloostrov Jutský a ostrovy Dánské**. Hory ostrovské a polooostrovské zřídka zdvihají se nad čáru středohor.

Ostrov **Veliká Britannie** pne se nejvýše na západě a na severu, kdež hojná pásma, z jihozápadu k severovýchodu se vlekoucí, slují hornatinou skotskou. Východní část Veliké Britannie rozléhá se utěšenou nížinou.

Irsko na pokraji nevysokými ovroubeno jest návršími, která od moře oddělují jezernatou nížinu uvnitř ostrova.

Islanda část největší horstva pokrývají, z nichž některé sopky vyčnívají.

Polouostrov skandinávský v severozápadních dvou třetinách středohorami prostoupen jest, které nazývají se skandinávskou vysočinou. Na západě příkře spadají do okeanu Atlantského, na východě po širých stupních svaluji se do pobřežní **nížiny švédské**. Z jihu do severu má vysočina skandinávská největší rozměry délky ze všech horstev evropských.

Nížinu východoevropskou od nížiny sibiřské odděluje poledníkové **horstvo uralské**, v Evropě toho způsobu jediné, jehož výše ubývá, čím dále k jihu dospívá.

Z moře Středozemního pnou se osamělá horstva ostrovská na Sardinii, Korsice, Sicilii a na Kandii, též na jižním pobřeží polouostrova krymského.

Vodstvo.

Délkou rozvoje a vodností řek nevyrovná se Evropa Asii, Americě a Africe, avšak proti zemědlům, oněm těmito honosí se přednostmi: 1. řeky evropské mají stálou vodu; 2. nemají náhlého spádu; 3. paprskovitě ku všem stranám světa se rozbíhají; 4. lze rozvodím jednotlivých řek průplavy snadno prokopati.

Dle zřidel říčních sluší Evropu rozdělití zase na dva díly: 1. ve východní a 2. v západní.

1. Ve východní Evropě jest vysoká vrchovina valdajská, z níž tenení četné řeky, paprskovitě se rozbíhajíce: Dvina severní a Oněga na sever do Bílého moře, Dvina západní a Němen na západ do Baltského moře, Dněpr a Don na jih do Černého moře, Volha, největší řeka evropská, na východ do Kaspíjského jezera.

2. V západní Evropě jsou Alpy a k nim přiléhající horstva vrchoviskem ostatních veletokův evropských.

a) Z Alp vinou se na sever řeka Rýn a pravé přítoky dunajské, na západ proudí Rhône, k jihu přítoky pádské a Adiže, k východu plyne Pád a přítoky dunajské (na př. Dráva, Sáva).

b) Ze středoevropského pohoří tekou všechny řeky po svahu jeho k severu: Odra, Labe s Vltavou, Vezera.

c) Z Karpat řine Visla do Balta, Dněpr na jihovýchod do Černého moře a k jihu stékají přítoky dunajské.

d) Hory francouzské propouštějí k západu Sein u, Loiru a přítoky ř. Garonny.

Řeky evropské k východu plynoucí jsou mohutnější řek na západ tekoucích, protože nížinatý východ příhodnější jest rozvoji jejich, nežli

hornatý západ evropský. Řeky východoevropské jsou také splavnější nežli řeky západní a dlouhá jejich splavnost jest východu evropskému jaksi náhradou za členitost břehů mořských na západě a na jihu evropském.

Jezera má Evropa hojně; nejvíce jich leskne se na nížinách podél Baltského moře, z nichž jsou největší skandinávské: Wennern, Wetteren, Mælær; v Rusku: Ladoga, Oněga.

Také Alpy jsou hojnými jezery na severní i na jižní straně ověněny; do nich vtékají alpské řeky a ukládají na dně jejich všechny příměsky horské, vyplynouce z jezer s vodou sčistěnou. Z alpských jezer rozeznávají se: švýcarská, z nichž největší jsou Ženevské a Bodamské; italská, po jižním svahu Alp se stkvoucí n. př. Lago maggiore (č. madžore); a jezera: bavorská, korutanská a jezera ve statku Solní Komory.

Také Irsko a Skotsko bohaty jsou jezery.

Podnebí. Evropa má podnebí ku pobytu člověka nejpríhodnější, což vysvítá z následujícího:

1. Evropa prostírá se veškerá mimo nejsevernější okraj **v mírném** zeměpásmu, nemá proto velikých protiv, které vyskytují se v Asii a v Americe (největší vedro i nejkrutější zimu); nemá sice krásy krajin tropických k. př. rajske kraje indské a jihoamerické, ale nezná také skoro úplně jednotvárnosti a chudoby polárních krajin n. př. sibiřských a grönlandských, **Evropa honosí se jakousi souměrností ve svých podnebných poměrech.**

2. Evropa jest teplejší než kterákoliv jiná země v téže zeměpisné poloze, čehož příčina jest dvoji: 1. golfový proud a 2. teplé západní nebo jihozápadní větry, u nás skoro po celý rok vanoucí.

Golfový proud ohřívá teplou vodou svou (+ 20° R.) vzduch při celé západní Evropě tak vydatně, že ani v Britsku ani ve Skandinavii přístavy nezamrzají, kdežto na př. v Asii v téže zeměp. šířce i rtuť zamrzá a všechna severní Amerika i Grönlandsko v krutou poušť jsou obráceny.

Teplé západní a jihozápadní větry mohou velikým úvalem evropským mezi Pyreneji a horami velkobritanskými, mezi Alpami a horami skandinávskými, hluboko do Evropy váti a nenalézajíce nikde značných vysočin nebo velehor, mohou všude Evropu oteplovati a parami svými osvěžovati, zmírňují tudíž v zimě zimu a v létě vedro, zemi pak zavlažují po celý rok tak hojně, že v Evropě není pouští, ano že i stepní ráz krajin skoro docela schází.

3. Z řečeného snadno lze pochopiti, že Evropa jest na západě teplejší a má více vláhy, než-li kraje východní, neboli, že má Evropa na západě podnebí přímořské a na východě podnebí suchozemské, kterýž rozdíl jest patrnější než-li rozdíl mezi severem

a jihem. Že pevnina evropská na západě jest hornatá, na východě však nížinatá, skládají větry páry své v dešť proměněné na horách západních hojně a stávají se, čím dále k východu vanou, suššími a studenějšími, až konečně v jihovýchodu vanou jako suché a studené větry, a krajinu u Kaspiského jezera stepnatou činí; kdežto severněji vanouce evropským úvalem až na východ vláhu zanášejí.

4. Polohou zeměpisnou má Evropa rozdíl v počasí mezi jihem a severem. V jihu zřídka mrzne, ale v severu dostupuje mráz až 30° R.

Rostlinstvo. Dle rozmanitého podnebí dělíme rostlinstvo evropské na 4 skupiny:

1. Teplý jih. Do toho klademe všechny krajiny jižně od Balkána, Alp, Cevenn a Pyrenejí. Lesy a keře vždy zelené, oliva, rýže, jižní ovoce a sladké víno jsou charakterickou známkou krajin těch.

2. Mírné pásmo středoevropské. Zima mírná v krajinách těchto za nějaký čas potrvá a čtvero ročních časů patrně lze rozeznávat. Lesy listnaté a jehličnaté, pak víno a pšenice v zahradách a na polích vyznačují hlavní plodiny krajů těchto, jichž severní hranicí jest čára, spojující jižní Anglii a ústí řeky Volhy.

3. Mírně studené severoevropské pásmo. V tomto pásmu víno již se nedaří; žito je hlavní plodinou; listnaté lesy zmizely, jen les jehličnatý a březový převládá. Do pásu tohoto zahrnují se krajiny, které ve Skandinávii zabíhají po 63° s. š. a po 55° ve východním Rusku.

4. Studený zeměpás obsahuje v sobě nejsevernější krajiny evropské. Páda rodí jen někde na místech chráněných ječmen a oves. Hranice říše rostlinné nejde po též zeměpisné šířce, dosahující v Norsku 70° s. š., ve Švédsku 68° a v Rusku jen 67°.

Zvířena: Obrovských zvířat horkého zeměpásu a ptactva s krásným peřím Evropa nemá, za to však žijí ve všech zeměpásech domácí zvířata a ptáky zpěvné. Divokých dravců nemá Evropa skoro žádných toliko medvěd, vlk a rys žijí v severu a na severovýchodu evropském.

Sob jest severanům zvíře nezbytné.

Hedvábníček poskytuje obyvatelstvu jižních končin nemalého užítku.

Rybolov jest značný ve všech mořích, největší však jest na severu, kdež i v moři i v řekách nesčíslné množství ryb žije.

Obyvatelstvo.

Evropa žijí přes 310 milionův obyvatelův a má tudíž lidnatost poměrnou největší ze všech zemědílů (= 3100 na □Mm.). Lid jako všude, také v Evropě nanejvýš jest rozdělen; může se říci že ze západu na východ a z jihu na sever obyvatelův ubývá; na západě jest největší

lidnatost (Belgie 18000 na □Mm.), na severu a na východě nejméně (v Skandinávii 800, v Rusku 1200 na □Mm.).

Obyvatelstvo evropské náleží dvěma plemenům: kavkazskému neboli bílému nebo středoziemskému s převážnou většinou ($\frac{6}{7}$ obyvatelstva) a plemeni mongolskému neboli žlutému.

I. Kavkaské plémě dělí se na tři skoro stejně mohutné kmeny, a sice:

1. Kmen románský, bydlí na jihu a na západě Evropy; k němu náležejí národové: Italové s Ladiny, Francouzové, Španělové, Portugalci, v Alpách Rhaetorománi a na jihovýchodě Rumuni. Všech jest více 90 milionů. Řeč jejich povstala smísením se řeči latinské s jinými jazyky, pročež říkáme, že řeč latinská jest matkou, a tyto že jsou dcery jejími.

2. Kmen slovanský obývá na východě a v části středu evropského, pak na balkánském poloostrově v jihu. Ku kmeni tomu náležejí národové: Rusové, Poláci, Litvané, Čechoslované, Lužičané, Slovinci, Chorvaté i Srbové a Bulhaři. Všech jest 90 milionů.

3. Kmen germanský bydlí ve středu a na severu evropském. Ku kmeni tomu náležejí: Němci, Vlámové a Hollandané, Skandinávci (Dánové, Švédové, Normané) a Angličané. Všech jest skoro 90 milionů.

Celedi indoevropské jsou mimo tyto kmeny ještě: 1. Hellénové nebo Řekové. 2. Keltové po západních krajinách evropských roztroušení (Irové, Gaelové ve Skotsku a Bretonci). 3. Baskové po obou stranách severních Pyrenejí, jsou zástupci kmene libyjsko-ligurského.

II. Mongolské plémě zastoupeno jest v Evropě Maďary, Turky osmanskými, Čudy, Lapenci, Samojedy, pak Kirgizy a Kalmyky a j.

Náboženství. Evropané vyznávají víru křesťanskou, buď většinou římskokatolickou, národové na jihozápadě evropském, nebo řeckokatolickou nebo pravoslavnou, národové na východě a jihovýchodě evropském bydlící, nebo

protestantskou, národové na severu Evropy obývající.

Dle národnosti vyznávají víru katolickou, Románi, řeckokatolickou, jinak pravoslavnou, Řekové a Slované až na Poláky, část Slovanů rakouskouherských a menší část Němců; protestantskou vyznávají po výtece Němci, Angličané a Skandinávci.

Co do počtu jsou: $\frac{1}{2}$ obyvatelstva evropského katolíci,

$\frac{1}{4}$ " " pravoslavní,

$\frac{1}{4}$ " " protestanté.

Mimo tyto jsou ještě v Evropě vyznavači víry mohamedánské neboli islamu počtem asi 5 milionů a 5 milionů Židův.

Mnohobožců jest v Evropě pramálo, sotva 1 milion.

Dle **zaměstnání** dělí se evropské obyvatelstvo takto:

Jelikož Evropa nemá pouští a jen nepatrně stepí prostoupena jest, nemá proto **národů kočovných**, vyjmajíc nejzazší severní a jihovýchodní končiny; **rybákův** a **lovců** naprosto nemá.

Evropani se zabývá zejména **orbou**, **chovem dobytka**, pak **dolováním**, **průmyslem** a **obchodem**.

Vzdělanosti lidské jest Evropa sídlem. Národové evropští vyšínuli se na vysoký stupeň vzdělanosti ve všech oborech a stali se pro své vědění pány dvou třetiu zeměkoule.

Politické rozdělení. Evropa jest rozdělena na 18 větších států. V těchto státech převládá zřízení **jedinovládné** nebo **monarchické** a sice **konstituční** v rozličném pojmenování: císař, král, velkovévoda, vévoda, kníže.

Samovládce panuje toliko na Rusi a i tam již se počíná zřízení konstituční zaváděti.

Státy konstitučními jsou: Císařství rakousko-uherské, císařství německé, království hellenské, italské, španělské, velkobritanské a irské, švédské, norské, dánské, hollandské, belgické, rumunské, srbské, knížectví černo-horské, Turecko (jen na papíře).

Republiky větší jsou v Evropě dvě: Francie a Švýcars.

Ze států nejmočnější zovou se **velmoci** a těmi jsou v Evropě: Rusko, Rakousko-Uhersko, Německo, Francie, Itálie a Velká Britannie.

Nejmočnějším státem jest v Evropě na souši Rusko, na moři Velká Britannie.

§. 22. Jižní Evropa.

Jako Asie, Afrika, Amerika a z části i Austrálie, tak i Evropa v jižních končinách svých členy ostrými do moře vbíhá. Členy ty jsou tři veliké polouostrovy: **balkánský**, **apenninský** a **pyrenejský**, které nejen polohou výbrž i povahou svou k ostatním zemím mimoevropským moře Středomořího více se druží než k trupu svému evropskému.

1. Všechny polouostrovy jihoevropské pnou se horstvem zcela odděleným od ostatního horstva evropského, v němž ještě činná jest síla sopečná, kdežto v ostatním horstvu evropském dávno již uhasla.

2. Jižní polouostrovy leží jižněji 45° sev. šíř. a rozléhají se tudíž v pásu subtropickém; jsouce chráněny horstvem svým proti studeným větrům severním, větší mají teplotu, než kdekoliv jinde v Evropě; tam zřídka sněží a sníh spadlý nezůstává ležeti, leda na horách; zima jest tam velmi mírná, neboť v lednu, jenž jest nejstudenějším měsícem, bývá tam takové počasí, jaké panuje u nás za proměnlivé doby jarní; podnebí jest

vždy mírnější, čím dále na jih krajiny se rozkládají; čím dále však ze západu postupujeme na východ, ubývá krajinám teploty v stejné zeměp. šířce ležícím značně; tak na př. rovina pádská mnohem mírnější má podnebí než rovina rumunská, ač ve stejné šířce zeměp. se rozkládají (proč asi?).

3. Polouostrovy evropské označují se **suchým** létem, **vlažným** podzimkem i zínou. Příčiny toho zvláštního zjevu přírodního hledati dlužno v tom, že v létě vane do Sahary parnými paprsky slunečnými rozehřáté vzduch z krajin severních, který vždy stálé a pěkné přináší s sebou počasí, za to však na podzim a v zimě panují větry jihozápadní, které hojností vláhy oplývají.

Ve přírodě se řídí vše dle podnebí, jak květena tak zvířena i zaměstnání obyvatelstva.

Květena jihoevropská liší se od květeny ostatní Evropy; podobá se více květeně severoafrické, neboť jižního ovoce všechny druhy výborně se tam daří (fíky, citrony, pomeranče atd.), z obilí pak pšenice a proso všude země rodí, ano tam kde buď zavlažovati možno, nebo kde vlhká sama sebou jest půda i rýže se daří. Strom olivový, myrta a vavřín, kaštan i moruše, jsou charakterickými známkami jižních těchto zemí.

Ze **zvířeny** opice jest zvláštností na skále gibraltarské, trčící do moře z jižního pobřeží poloostrova pyrenejského; jedovatých hadův a štírů všude jest hojně.

Hedvábníček velice jest tam rozšířen a lid italský hojně do roka hedvábu napřede.

Jižní polouostrovy evropské byly také sídlem **vzdělanosti** starých národů; odtud k západu, pak na sever vzdělanost se šířila, neboť Řekové byli učitelé Římanův a Římané ostatních Románů, Němcův a Slovanův. Od těch dob klesla ovšem bývalá sláva Řekův i Římanů, zvláště tam, kde v dobách středověkých zuřiví národové n. př. Turci kraje některé opanovali, nebo kde domácí rozkol a svár zemi hubily (na př. ve Španělsku a v Itálii); avšak v době nové probírají se tito podmanění národové zase k čilejšímu životu shodivše buď se sebe jařmo cizácké, neb odstranivše příčinu svárův, ale dlouhé ještě doby třeba, aby dostihli severo- a západoevropských národův.

§. 23. **Balkánský polouostrov.**

Ze tří na jih se pnoucích polouostrovův evropských jest východní polouostrov balkánský největší a nejvíce rozčleněn, polohou svou jsa jaksi mostem mezi Evropou a Asií.

Velikostí vyrovná se polouostrov tento skoro mocnářství rakousko-uherskému, neboť Rakousko-Uhersko má 6240 □Mm., balkánský polouostrov přes 5700 □Mm.

Polouostrov balkánský na třech stranách jest mořem omýván: na západě mořem Adriatským a Iónským; na východě mořem Egejským, Mramorným a Černým; na severu toliko přiléhá nejširší stranou svou k souši evropské, jsa od ní oddělen řekami Kupou, Savou a Dunajem, pak sibinskými Karpaty.

Povrch země. Polouostrov balkánský prostoupen jest z větší části hornatinami, jichž pásma jenom dvojím směrem se berou, a sice: 1. v západní části polouostrova směrem ze severozápadu k jihovýchodu; 2. ve východní části ze západu k východu.

1. **Hornatina západní** jest pokračováním vysočiny Krasové a vypíná se četnými „planinami“ — jak tam pásma horská nazývají — až na východ k srbské Moravě. **Dinarské Alpy**, jež se svými pásmo Dalmácii, Hercegovinu a Černou Horu prostupují a rozvodí činí moře Adriatského a moře Černého, mají pásma holá, lesů prostá, pročež neúrodná; neboť prudké deště splachují s nich stále prst úrodnou a holá skaliska vyčnívají všude nad povrch. Neštěstí toto zavini Benátčané, neboť berouce plnem s hor těch za doby panství svého dříví pro své loďstvo, nestarali se nijak o nové zalesnění. V krajinách těch panuje nyní sucho, a půda druhdy tak úrodná není s to více, by obyvatelstvo své uživila.

Pásma na východě od Alp Dinarských rozložená jsou sice nižší, ale pěkným lesem dubovým po stráních i temenech svých porostlá; údolí mezi nimi prohlubují se široká a na dně jejich, uprostřed bujného stromoví, četné a přívětivé kynou dědiny. Všechna pásma svaluji se k severu do močálovité nížiny řek posávských a podunajských. Nejvyšší štít stří v Černé Hoře (Dormitor, Orjen) jež dopínají výše štítů karpatských.

Vysoká a divoká **Šar-planina** (= Šar-dagh t. j. pohoří) jest ústředním jádrem horstva na balkánském polouostrově. Na severním svahu jejím šíří se rozsáhlá planina, proslulé „Kosovo pole“. Šar-dagh pne se na východ se jmény rozličnými. Na pramenech iskerských, takofka v srdci polouostrovsčém, trčí k nebi krásná hora **Ryl** (Rylo Dagh), nejvyšší bod polouostrova; odtud zase na jih vleče se široké horstvo **Despoto-dagh** dvojím pásmem až k moři Egejskému.

Od Šar-dagha jižně postupují pásma horská, která veškerými krajinami jak polouostrova tak veškerým Řeckem se proplétají, však jména společného nemají. K jihu rozvětvují se ve tři pásma, mezi sebou spojená četnými výběžky. K východnímu pásmu druží se na thessalském pobřeží osamotnělé hory **Olymp** (3000 m.), **Ossa** a **Pelion**.*) Střední pásmo nazývá

*) Úti článek v Jircčkově čítance pro 2. třídu, str. 193. „Tempe“.

se v jihu **Pindos**, a nese rozhraní mezi Thessalií a Epeirem. Do jihu činí pokračování jeho pásma: **Oeta**, **Parnass**, **Helikón** a **Kirthairón**, a na Peloponnésu **Taygetos**, jímž se polouostrov peloponnéský největší dopíná výše.

2. Východní horstvo. Směrem ze západu k východu pne se **balkánská vysočina**. Balkán počíná se svým předhořím již u řeky Dunaje mezi břehy řek Moravy a Timoka a odtud postupuje směrem jihovýchodním až ku řece Iskeru, kteráž průlomem svým Balkán přerývá a dělí ve záp. část neboli **Starou planinu**, a na východní **Vysoký Balkán**, jenž až k moři Černému dobíhá, rozděliv se před tím za průsmykem „Železných vrat“ ve tři nízká pásma.

Jednotlivé vrcholky balkánské dopínají se výše 2300 m. (= téměř ještě jednou tak vysoko jako naše Šumava.). Průsmyky důležité jsou: **Orhanijský**, **Šipka** (nad 1300 m. = jako náš Boubín) a **Železná vrata**. Na jih spadá Balkán velmi příkře, na sever povlovně.

Nížina veliká rozprostírá se mezi Dunajem a sibínskými Karpaty, nazývajíce se **nížinou rumunskou** neboli **valašskou**, v níž ráz stepní převládá.

Vodstvo. Polouostrov obkličují moře na Z., na JV. a na V. Na západě dotýká se jeho břehů **Adriatské** moře se zálivem **Kvarnerským**, **Kotorským** a **Aulonským**, s ním pak souvisí v J. **Jónské** moře se zálivem **Artským** a **Korinthským**. Na JV. vlní se ostrovnaté **Egejské** moře se zálivy: **Nauplijským**, **Aeginským**, **Volským**, **Solunským**, **Orfanským** a **Sarským**. Podélný polouostrov **Gallipolský** neboli **thrácký Chersonés** svírá s pobřežím **maloasijským** průliv **Dardanellský** (= st. **Helléspont**), který vede do **moře Mramorného**. Průlivem **Cařihradským** (= st. **Bosporos**) splývá **Mramorné** moře s **mořem Černým** na V.

Řeky. Hlavní řekou jest:

Dunaj, jenž vlévá se třemi hrdly: **Kilijským**, **Sulimským** a **Svatojirským** do moře Černého.

Dunaj vnímá hojné přítoky

v pravo: **Sávu** s **Unou**, **Vrbasem**, **Bosnou** a **Drinem**, **Moravu**, **Timok** a **Isker**;

v levo: **Oltu**, **Seret** a **Prut**.

Do **Egejského** moře vlévají se: **Marica**, **Karasu**, **Struma**, **Vardar** a **Selambria** (st. **Peneios** thessalský).

Do **Jónského** moře vlévají se: **Rufia** a **Aspropotamos** (st. **Achéloos**).

Do **Adriatského** moře: **Drim**, **Bojana** (výtok jezera nebo „blata“ **Škaderského**) a **Neretva**.

Jezera četná lesknou se svými hladinami na mnohých místech polouostrova, zvláště v krajinách jihozápadních; nejznámější jest jezero **Škaderské**, které napájí černoohorská bystřina **Morača**, jez. **Ochridské** a **Janinské**.

Podnebí. Pobřeží mořská a údolí řek, zvláště k jihu otevřená, ovívá až po Balkán teplý vzduch, však na severu balkánském a v hornatém západu jest podnebí již takové, jako u nás ve střední Evropě.

Obyvatelstva nemá polouostrov balkánský ani polovici jako říše naše, živít sotva 18 milionů lidí, kdežto Rakousko-Uhersko 38 mil. obyv. má; lidnatost poměrná jest malá (přes 3100 na □Mm.).

Dle **národnosti** jsou na polouostrově balkánském převahou **Slované** (= 7 mil.), z nichž větší polovice jsou Bulhaři (ve vých. kraj.), ostatní Srbové (západně od Bulharů).

Řekové, kteří sami se zovou **Hellény**, (= 2½ mil.) bydlí pohromadě ve království řeckém pak na všech ostrovech a pobřežích, v městech jiných po různu.

Turci Osmanští (= 1⅓ mil.) žijí jen na jihovýchodě pohromadě, však porůznu po vsi zemi jižně od Balkána jako statkáři roztroušení hned od 14. stol., když polouostrov zabrali.

Albánci neboli **Arbanasové** (sami se zovou **Škypetáry** [č. Šti-]) (= 1½ mil.), v hornaté Albanii (mezi Řeckem a Černou Horou), jsou potomky původního obyvatelstva polouostrovského.

Židé a **Armenové** kupčí obratně po všech městech východních.

Víru vyznávají Řekové a Slované **pravoslavnou**, Turci a někteří Albánci **mohamedánskou**.

Lid zabývá se **orbou** a **chovem dobytka**, ale pod staletou vládou Turčina zpustla země, když stala se rejdištěm neustálých bojů tak, že jest nyní z nejpustlejších zemí evropských. Pilně vzdělává půdu toliko Slované, Turčín rád hoví lenivosti. Řek si hledí především obchodu.

Dobytěk, růžový olej, dobrý tabák a hrozinky přicházejí obchodem ze zemí balkánských; v jiném nemá země přebytku.

Horninami jest polouostrov bohat, avšak hornictví si Turčín dosud skoro ani nepovšiml.

Průmysl jest na Balkáně málo vyvinut, obyvatelé kupují vše ze sousedního Rakousko-Uherska. Výjimku činí bulharské koberce, tkaniny a zboží kovové.

Obchod pro nedostatek cest a bezpečnosti majetku nemůže se vyvinouti; obchod mají v rukou skoro jen Řekové, Armeni a Frankové (tak totiž říkají každému kupci Evropanu). Řekové jsou od starodávna zvláště obratní kupci a plavci.

Politické rozdělení. Na balkánském polouostrově jsou tyto státy:

1. království řecké neboli hellénské, 2. císařství turecké 3. knížectví bulharské, 4. království rumunské, 5. království

srbské, 6. Bosna s Hercegovinou, 7. knížectví černohorské.*) Ostrov Kandia a turecká krajina Východní Rumelie zařízeny jsou samosprávně.

Úloha. Které rovnoběžky a které poledníky protínají polouostrov? Jak daleko je z Prahy do Cařilradu? z Athén do Bělehradu?

Jednotlivé státy na polouostrově balkánském.

§. 24. Království řecké neboli hellénské.

Řecko jest maličko větší než naše vlast Čechy, ale obyvatelstva má sotva $\frac{1}{3}$ českého. Lidnatost poměrná jest malá (2900 na □Mm.).

Národnost. Obyvatelé nynějšího Řecka, zovoucí se **Hellény**, jsou potomci staroslavných **Řeků** ve starověku, s nimiž se však smísili ve středověku poněkud Slované a jiní národové.

Víru vyznávají **pravoslavnou**, jinak též **řeckou** zvanou.

Státní zřízení jest konstituční; sněm zasedá v Athénách, kdež i král bydlí.

Království hellénské vzniklo v nynějším století, když Řekové proti utiskovateli svému Turkovi povstali a nezávislosti své si tuhou po sedm let zuřící válkou dobyli (od r. 1821.—1828.).

Země jindy velice úrodná, teď jen málo rodí. Lesy byly vymýtěny, vláhy se buď nedostává, nebo zase silné přivaly vodní zaplavují pískem a kamením úrodná údolí, tak že země nemá ani pro skrovné obyvatelstvo dostatku obilí. Důležitější a výnosnější jest za to vinařství a pěstování malých hrozinek „korintky“ zvaných, pak oliv, fikův a tabáku, kteréž plodiny ze země se vyvázejí. Ostrovy Řecké, především ostrovy Iónské, jsou však velmi úrodný.

Chov dobytka jest posud nepatrný; dotknouti se dlužno včelařství, které poskytuje výborného medu.

Z hornictví zasluhuje jedině olovo zmínky.

*) Řecko	495 □Mm. a	$1\frac{1}{2}$ mil. obyv.
Evr. Turecko	1870 " "	5 " "
Vých. Rumelie	358 " "	$\frac{3}{4}$ " "
Bulharsko	633 " "	2 " "
Rumunsko	1266 " "	5 " "
Srbsko	495 " "	$1\frac{3}{4}$ " "
Bosna s Hercegovinou	523 " "	$1\frac{1}{4}$ " "
Černá Hora	93 " "	$\frac{1}{3}$ " "
	<hr/>	
	5733 □Mm. a	$17\frac{2}{3}$ mil. obyv.

Průmysl jest nepatrný, jen hedvábnictví je značnější.

Pro **obchod** má Řecko nad míru příznivou polohu; břehy rozčleněné všude činí dostatek bezpečných přístavů, jichž jest nejvíce na východním pobřeží. Řekové jsou výborní plavci a neméně výborní kupci, kteří ve všech přístavných městech Středozemního moře se usazují a obchodem se obohacují, nezapomínajíce při tom jakožto věrní synové na vlast svou, do níž se se jméním nabytým vracejí.

Řecko skládá se z polouostrovů: Rumelie (= st. Hellas) a Moreje (= st. Peloponnésos), které spojeny jsou šíjí Korintskou (= st. Isthmos), a z nově nabytých krajin, Thessalie a Jižního Epeira. Mimo to náležejí k Řecku ostrovy Iónské a Kykladské, jakož i Euboia neboli Negroponte a severní Sporady.

Místopis.

1. V Rumelii jsou tato značnější města:

Athény, hl. m. říše, utrpěly v čas boje za svobodu (r. 1821.—1828.) tolik, že byly na konci válek pouhými zříceninami. Nově nyní vystavěné město má přece ještě mnohé vzácné památky z dob starověku. Nejlépe zachovaly se stavby na Akropoli: Propyléje, Erechtheion a Parthenón, ve městě samém chrám Theseův.

Pireus, již za starodávna důležitý přístav, nyní s Athénami spojen jest drahou železnou.

Vesnice **Marathona** je v rovině známé slavným vítězstvím Athénských nad Peršany r. 490. před Kr.

Thiva nepatrné teď město, kde bývaly staré Théby.

Zeituni při zálivu t. jm., opodál jsou soutky Thermopylské, statným rekem, králem spartanským Léonidou bráněné proti Peršanům (r. 480. př. Kr.).

2. Na Peloponnesu:

Korinth, obchodní město, druhdy nejbohatší starého Řecka.

Nauplia, přístavné město, před Athénami hl. město království nynějšího.

Sparta se zříceninami staroslavné Sparty.

Monemvasia nebo **Malvasia**, kdež daří se výborné víno (malvaz).

Patras, čilé obchodní město, vede rozsáhlý obchod s hrozinkami.

3. **Thessalie** a **Jižní Epeiros** dle smlouvy z r. 1881. připojeny jsou ku království hellénskému. Thessalie sama jest úrodná kotlina, na všech stranách horami vysokými obklíčena, které pouze na východě, k moři Egejskému, přeryty jsou průlomem řeky **Selambrie** (st. **Peneios**). Obyvatelé jsou skoro vesměs Hellénové, kteří živi se vedlé orby i rozsáhlým průmyslem.

Hl. m. **Larissa** nad Selambrií, kvetoucí pílí svého obyvatelstva. Jižněji slavná bojiště u **Fersaly** (Farsalos) a u **Kynoskefali**.

Jižní Epeiros jest krajina hornatá, dobře se hodící k chovu dobytka.

4. Na ostrovech:

Ostrov **Negroponte** neboli Euboia. **Chalkis** m. na záp. pobřeží, mostem spojené se souší.

Sporady nemají důležitosti.

Kyklady některé jsou nyní nepatrné, však některé povznesly se v době nové zase.

Na ostrově **Syře** město Hermúpolis, nejdůležitější přístav Řecka, jehož obyvatelé prý jsou nejlepšími plavci v Archipelagu.

Ostr. **Paros** slynul druhy lomy na bílý mramor; nyní nemá přístavu.

Ostr. **Délos**, posvátný ostrov Apollonův, chová posud zříceniny chrámu boha tohoto.

Turek vyhlubil na ostrovech Kykladských veškerý lesy, proto jest půda neúrodná, a obyvatelé jsou odkázáni k námořnictví; všichni ostrované jsou výborní plavci.

Iónské ostrovy vypínají se horami, které podobají se bezlesým výšinám Krasovým.

Všechny ostrovy Iónské jsou úrodné olivou, vínem a jižním ovocem vůbec. Nejúrodnější jest ostr. **Zakynthos**, pročež nazýván jest „květinou východní“.

Theki (= st. Ithaka), vlast slavného chytráka Odyssea.

Korfú; obyvatelé vedou čilý obchod.

Paxo, Santa Maura.

Kafelonia jest ostrov ve skupině Iónské největší.

§. 25. Evropské Turecko.

Jménem evropského Turecka zahrnují se nyní tyto země: 1. Východní Rumelie, jakožto Turecku poplatná země se zvláštním místodržitelem. 2. Turecká Rumelie, zaujímající valnou část staré Thrakie a Makedonie, s částí Thessalie. 3. Albanie. 4. ostrovy v Egejském moři.

Země tyto pokrývají sotva jednu třetinu veškerého oploší Rakousko-Uherského (Rak.-Uh. má 6240 □Km a Turecko má 1795 □Km i s krajinami r. 1881. království hellénskému postoupenými), ale neživí ani 5 mil. obyvatelů (méně než Čechy); lidnatost poměrná jest tudíž malá (2600 na □Mm).

Dle národnosti obývají tam **Turci Osmanští, Bulhaři, Srbové, Řekové, Rumuni a Albánci**. Turci jsou úředníky, důstojníky vojenskými nebo velkostatkáři; Srbové žijí se orbou a chovem dobytka, Bulhaři orbou, průmyslem a obchodem, Řekové obchodem a plavbou; Rumuni jsou výbornými vzdělavateli kovův a Albánci ve svých horách žijí se chovem dobytka, namnoze i loupeží, lovem a válkou.

Víru vyznávají národové tito z polovice **mahomedánskou** neboli **Islam** z polovice **pravoslavnou**, něco **Židů židovskou**. Státním náboženstvím jest **Islam**.

Zřízení státní. Turecko jest monarchie obmezená. Panovník sluje „padišah“ a jest panovníkem světským t. j. sultanem, i duchovní hlavou neboli chalifou. Nejvyšší úředník sultánův sluje „velkovezír“, i úřaduje v domě, jemuž „Vysoká porta“ říkají.

O **vzdělanosti** ve smyslu západního křesťanstva nemůže býti v pravém Turecku (t. j. s výjimkou područích států) ani řeči. Turci podrželi celkem asijské mravy a obyčeje své a nejsou jakožto vyznavači Islamu přátelé nijakého duševního namáhání. Řeč dvora, církve a učenců jest **arabská**. Koran jest základem náboženského i světského zákonodárství; kdo není mohamedánem, sluje „raje“ (t. j. dobytek). V umění a ve vědách nedějí se žádné pokroky. Jsouť ovšem rozmanité školy mohamedánské, avšak výsledky jejich jsou podle ponětí evropské osvěty velmi nepatrné.

Která moře obklopují Turecko evropské a které mají důležitější záclivy?

a) Východní Rumelie.

Východní Rumelie jest samosprávná země, již spravuje místodržitel na 5 let jmenovaný. Sultánovi odvádí toliko roční poplatek. Dle velikosti rovná se země tu $\frac{3}{4}$ Čech (Čechy 520 □Mm. Vých. Rum. 360 Km.) ale má toliko $\frac{3}{4}$ mil. obyvatelstva. Rozkládá se na jižním svahu balkánském, od pramenů řeky Marice po obou jejích březích, dokud teče směrem východním, a dotýká se na v. moře Černého.

Místopis.

Burgas, příst. město při Černém moři.

Sliven u průsmyku Železných vrat, kterýžto průsmyk dělí Vysoký Balkán od Nížkého Balkána.

Kazanlik u průsmyku Šipky v rozkošném údolí řeky Tundže; po vši krajině jsou tam pěkné sady růžové a ořechové; z růží lisují obyvatelé olej růžový.

Plovdiv (Philippopol) nad Maricí, jest hl. m. Východní Rumelie; v něm sídlí křesťanský místodržitel, jakožto správce této země.

Obyvatelé Východní Rumelie jsou valnou většinou **Bulhaři**, vyznání **pravoslavného**; méně jest pravoslavných Hellénův a mohamedánských Turkův.

b) Turecká Rumelie.

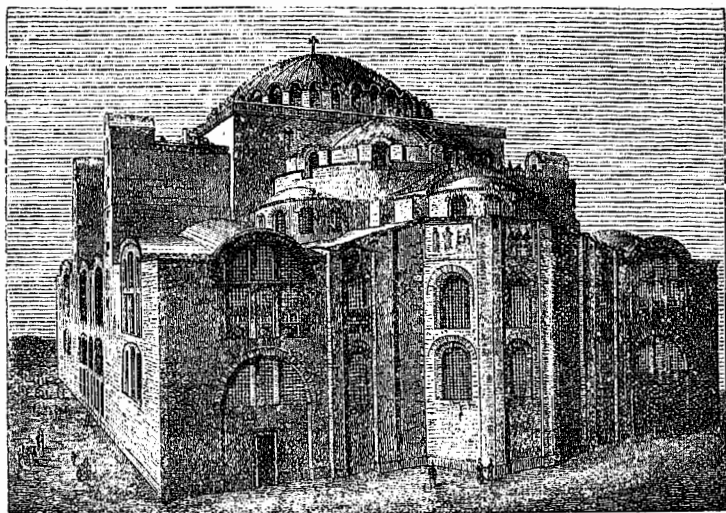
Rumelie turecká zabírá valnou část staré Thrakie a Makedonie.

Místopis.

Cařihrad, řecky **Konstantinopolis**, tur. **Stambul**, staré **Byzantion** (nyní máličko více $\frac{1}{2}$ mil. obyv.), honosí se nejpůvabnější polohou na světě. Na jihu obmývá město moře Mramorné, na východě Bosporus a na severu do země vnikající eobot „Zlatý roh“, který jest z nejbezpečnějších přístavů na veškeré zemi.

Na jihu rozkládá se na pahorech pravý Stambul s úzkými, křivými a špinavými ulicemi, na nichž psi, Turkův zamilovaná zvířata, se potloukají, zdechlinami, všelikými odpadky po ulicích položenými a p. se živíce. Severozápadně na

„Zlatém rohu“ je čtvrť města **Fanar**, řeckými kupci obydlená (odtud turečtí Řekové slují **Fanarioty**), na severu jsou předměstí **Pera** a **Galata**, sídla obchodu cizích kupců („Frankův“) a evropských vyslanců. Nejvýchodnější cíp Zlatého rohu

Obr. 7. Kostel sv. Žofie v Cařihradě.

zabírá **Serail** t. j. část města zdemi oběhnaná, kdež jest palác sultánův s velikými zahradami; na blízku jest **Vysoká Porta**, pak chrám sv. Žofie nyní turecká mešita, světoznámá byzantská stavba s překrásnou kopulí, již bohužel za dnů našich hrozí zkáza.

Gallipoli, přístav důležitý při průlivu **Dardanellském**.

Drinopol (**Adrianopol**) (60—120.000 obyv.?) nad **Marici**, pro obchod a průmysl obzvláště koželužský velice důležité město. Okolí jest hojně zalidněno buď **Osmany**, buď **Řeky**.

V západní části **Rumelie**, v někdejší **Makedonii** jest **Sér** (**Serces**) nejdůležitějším městem, neboť tam se soustřeďuje obchod s bavlnou, která se v okolí silně pěstuje.

Soluň v pozadí zálivu soujmeného, po **Cařihradu** nejdůležitější město, poněvadž odtud vede nejpohodlnější cesta podél řek **Vardara** a **Moravy** do všech zemí u vnitř polouostrova rozložených; tam utkvávají skvostné koberce a vydělávají výborný safán. Slovanští apoštolové **Cyryl** a **Method** přinesli odtud náboženství křesťanské a písmo slovanské do vlasti naší.

Do **Egejského moře** rozčleňuje se tříčlenný polouostrov **Chalkidiké** s horou **Svatou (Athos)** z válek perských historicky známou; nyní jest tam 20 řeckých klášterův a mnoho poustev, v nichž zachovaly se vzácné památky písemnictva staroslovanského.

c) **Albánie.**

Hornaté krajiny mezi královstvím hellénským a **Černou Horou** nazývají se **Albánie** (u starých **Epeiros** a **Illyrie**).

Obyvatelé jsou **Albanci** neboli **Škypetáři** neb **Arnauti**, národ života řeckolatského, kteří dovedli ve svých horách uhájiti proti Turecku neodvislosti své. Na jihu jsou pomícháni s Řeky, na severu se Srby.

Místopis.

Skadar (Skutari) na blízku jezera soujmenného, důležité obchodem.

Prisrend a **Priština**, města na důležitém průchozíšti z Bulharska i z Makedonie do Bosny.

Janina, na jezeře soujmenném, jest hl. m. jihoalbánským.

d) Ostrovy Turecké.

Ostrovy v moři Egejském náležejí až na Kyklady a Severní Sporady Turecku; z nich jest nejdůležitější ostrov, **Kandia** neboli **Kreta**,*) na němž bydlí Osmané a Řekové. Všechny ostrovy jsou hornatý a pro špatné hospodářství turecké málo úrodný.

§. 26. Černá Hora. — Knížectví.

Černá Hora jest země maličká, majíc jen šestý díl rozměru naší vlasti s obyvatelstvem 300.000, národností **srbské** a víry **pravoslavné**.

Malinká tato zemička nikdy nebyla pode jhem tureckým, sloužila za útočiště Srbům, kteří se tam po nešťastné bitvě na Kosově poli (v 14. stol.) s vůdcem svým Ivanem Černým utekli. Od něho vzala země tato jméno své.

Černohorci spravovali se povždy samostatným knížetem, biskupem, kteráž důstojnost byla dědičná v rodu Petrovičů. V polovici tohoto století změnila se Černá Hora ve knížectví světské. Posledními bitvami, ve kterých malý hlouček Černohorců porazil veliké armády zarputilých Turků (k p. v průsmyku Dužském, u řeky Zety a ve Vučidole), zvětšili si Černohorci knížectví své zabráním krajin na severu a na jihu, tak že nyní Černá Hora s územím svým dosahuje až k moři, však nesmí míti válečného loďstva.

Povrch země. Černá Hora jest skoro se všech stran vysokými skalnatými pásmy **Alp Dinarských** jako přirozenými hranicemi obklíčena a prostoupena.

V dolinách daří se mimo obilí víno, olivové stromy a p.; na stránkách roste jen řídká tráva a píce.

Hlavním zdrojem výživy jest **chov dobytka**; chovají se zvláště ovce, kozy, vepřový dobytek a mezci; koňův a hovězího dobytka jest málo. Stáda pasou Černohorci po horách, kde připravují máslo a dobrý sýr.

Hornictví neznají Černohorci ani dle jména.

*) Čtí článek v Jirečkově čítance pro II. tř. str. 199: Ostrov Kandia.

Řemesla si Černohorci nevšímají domnívajíce se, že se neshoduje s hrdinskou jejich povahou vojenskou, proto také oděv jen ženy zhotovují; krejčí, kováři, ševci atd. jsou obyčejně cizinci. Domácí náradí a potřeby kudličkují si sami skoro beze všech nástrojů.

Obchod přestává jen na nejhlavnějších potřebách; hlavní jeho středisko jest nyní přístav Bar, mimo zemi město Kotor.

Ve **vzdělanosti** jsou Černohorci, jako Jihoslované vůbec, na nižším stupni, protože neustále jen bojujati jest proti utlačiteli svému Turkovi. Jen toliko učení umění čísti a psáti.

Černohorec je při vši své drsné přirozenosti velice mravný a bohabojný. Muž jest postavy krásné, štíhlé, rozumu bystrého a myslí přímé; láska k bohu, k jeho horám a k rodině šlechtí povahu jeho. Ženy nejsou tak pěkné postavy a hezkého obličejje jako mužští, což jest následek těžkých prací, které konají, obstarávajíce skoro samy pole.

Hlavní osady jsou:

Cetyně, sídlo knížete, a **Danilovgrad** nad řekou Morači.

Niksič, pevnost na severu.

Podgorica, pevnost na jihu Černé hory, v úrodné dolině.

Bar (Antivari) přístavné město, do něhož žádná válečná loď veplouti nesmí.

§. 27. Srbsko. — Království.

Udej hranice země.

Srbsko nynější jest maličko menší Čech. (Čechy 520 □Mm. a Srbsko 500 □Mm.).

Povrch země. Srbsko jest zvláště na jihovýchodu hornaté; výběžky hor Balkánských a Alp Dinarských rozplétají se tam po vši zemi; toliko krajiny severní nad Dunajem a nad Moravou jsou nížiny.

Hlavní řeka jest **Morava srbská**; řeky Timok a Drina ohraničují království na východě a na západě, Dunaj se Sávou na severu.

Obyvatelstva má Srbsko málo (jen 1³/₄ mil.) a lidnatost poměrná jest tudíž malá (3500 na □Mm.).

Dle **národnosti** jsou skoro všichni **Srbové**, a vyznávají **víru pravoslavnou**.

Státní zřízení jest konstituční; sněm se nazývá „skupštinou“.

Hned počátkem tohoto století vedli Srbové dlouhé boje s Turky a vysvobodili konečně vedením statečného vůdce svého Jiří Černého (n. Karadžordje) a obezřelého Miloše Obrenoviče za pomoci Rusů vlast svou ze jha tureckého. Srbsko se stalo poplatným knížectvím. Ve

válce pak nejuvnější r. 1878. vybojovali si Srbové úplnou nezávislost na tvrdé vládě turecké a prohlásili r. 1882. knížete svého za krále.

Srbové zanášejí se především **polním hospodářstvím**, jež dává, protože půda jest velice úrodná, obilí hojnost. Hnojiva Srbové skoro ani neznají. Vínó, ovoce a zelenina daří se výborně zvláště podle Dunaje.

Dobytka vepřového a skopového jest tam hojně.

Hornictví je slabé. Dobývá se uhlí, něco mědi a stříbra.

Průmysl jest nepatrný. Lid si sám hotoví potřebné věci, řemeslník jest jen cizinec ve větším městě usedlý.

Obchod průvozný do Rakouska, Rumunska a Turecka jest velkolepý.

Místopis.

Bělehrad, hl. m., středisko srbského obchodu nad Dunajem.

Smederevo a **Požarevac**, obch. m. nad Dunajem.

Kragujevac, shromaždiště sněmu srbského (skupštiny).

Niš, obch. m. na silnici z Bělehradu do Cařhradu vedoucí, ve kraji (r. 1878.) k Srbsku připojeném.

§. 28. Bulharsko. — Knížectví.

Bulharsko jest jen o málo větší než Čechy (má 638 □Mm. a Čechy 520 □Mm.).

Povrch země. Knížectví bulharské s výšin Balkánských nenáhle svaluje se až k Dunaji, proto jest pravý břeh Dunaje, vysoký a pobočky jeho Bulharskem tekoucí hluboko zarývají se svými údolními do povelu země.

Značnější přítoky dunajské jsou ve knížectví: pohraniční Timok, Balkán přerývající Isker a Jantra.

Obyvatelů má Bulharsko 2 miliony; lidnatost poměrná jest tudíž malá.

Dle **národnosti** obývají v zemi **Bulhaři**, jen na východě sídlí **Turci** a **Tataři**; víru vyznávají Bulhaři **pravoslavnou**, menšina Bulharů (tak řečení **Pomáci**), pak Turci a Tataři **mohamedánskou**.

Zřízení státní jest konstituční; sídlem knížete i skupštiny jest Srdec, hl. m. Bulharska.

Po válce rusko-turecké (r. 1878.) byla smlouvou berlínskou severní část Bulharska mezi Dunajem a Balkánem prohlášena za samostatné knížectví, které na sněmě svého knížete si zvolilo, Turecku pak jenom roční poplatek odvádí.

Bulharsko pokrývá půda úrodná a k orbě příhodná, jež dá, až do ustálených poměrů přijde, nadbytek obilí; však dosud jen část půdy se vzdělává, neboť obyvatelstvo více si hledí chovu dobytka, především skopového a vepřového.

Průmysl jest v Bulharsku ze všech zemí balkánských nejchlejší.

Mistopis.

Srědec (Sofia) na hlavní cestě z Bělehradu do Cařihradu vedoucí důležitý obchodem i průmyslem.

Vidin, Ruščuk, Dersten (Silistria) jsou důležitá obchodní města nad Dunajem. Nejdůležitější jest z nich m. Ruščuk, protože jest největším městem bulharským (60.000 obyv.).

Yarna, na pobřeží Černého moře.

Sumen (Šumla), důležitá pevnost na severní straně přesmyku, jímž se prohýbá Nizký východní Balkán a kudy jde cesta do Cařihradu.

Trnovo nad řekou Jantrou, bývalé hl. m. říše bulharské.

Samokov, blíže Srědce, město velmi průmyslné s velikými kovolijnami.

Pleven, památné město událostmi v r. 1877., za války ruskoturecké.

§. 29. Rumunsko. — Království.

Království rumunské jest přes dvakrát větší než Čechy (má 1300 □Mm. Čechy jen 520 □Mm.)

Rumunsko skládá se z dvou knížectví: Valachie a Multánska, pak ze stepné krajiny nad pravým břehem Dunaje, Dobrudže. Největší část země jest rovina, jež podél Dunaje téměř nepřetržitou a mnohdy na míle širokou řadu bažin a močálů tvoří. Na hranicích západních a severních jsou výběžky Alp Transylvanských a Karpat Sibiňských, jimiž povrch těch krajin nabývá povahy pahorkatin.

Řeka hlavní jest **Dunaj**, jenž vlévá se třemi hrdly do Černého moře: Kilijským, Sulinským a sv. Jirským. Přítoky: pohraničný Prut, pak Seref a Olta.

Podnebí není v celku zdravé, jeť drsnější nežli by dle jižní polohy země dalo se očekávati. Zimy jsou tam kruté a horka v létě veliká; jara skoro není. Také noci bývají v létě velmi studené, což ve spojení s bažinatým vzduchem při Dunaji způsobuje nebezpečné zimnice.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva jest **rolnictví**, jež i při malé pili obyvatelstva přece jest výnosné, protože půda v nížině jest velice úrodná.

Oblíbenější jest u Rumunů **chov dobytka** a život pastýřský; hovězího dobytka, koňův, ovcí a zvláště prasat jest tam hojnost.

Lesy jsou toliko v hornatých krajinách; v rovině mnohdy na mnoho mil není lesního stromu viděti.

Hornictví. V podhoří Karpatském jest hojnost kamenné soli, síry a uhlí. Nejdůležitější doly na sůl jsou v podhoří, jež prorývá řeka Olta.

Průmysl jest nepatrný. Rumun dělá si potřebné nářadí sám; kovářem jest Cikán; jiní řemeslníci jsou jen ve větších městech a jsou většinou cizinci.

Obchod také je v cizích rukou. Vyváží se po Dunaji množství plodin přírodních.

Obyvatelstva nemá Rumunsko více než naše vlast (více 5 mil.), poměrná lidnatost jeho jest malá (3700 na □Mm.).

Dle národnosti jsou obyvatelé valnou většinou **Rumuni**, dle nejnovějších bádání potomci starých Thrákův, ovšem pořimaněli, kteří proto řečí latíně přibuznou mluví.

Náboženství vyznávají **pravoslavné**. Do Rumunska se přistěhovalo skoro 1/2 mil. Židů, kterým však Rumuni dosud plného práva občanského nedopřáli.

Státní zřízení. Rumunsko bývalo za Turků spravováno knížaty poplatnými, však r. 1858. spojila se obě knížectví, multánské i valašské, a zvolivše si knížete společného dobyla si v poslední válce r. 1878., udatně vespolek s Ruskem proti Turkům bojujíc, úplné samostatnosti.

Důležitější města:

V Dobrudže: **Küstendže**, na břehu mořském.

Tuldža nad Dunajem, kde se rozštěpuje tok jeho, důležitá obchodem.

V Multansku: **Galac**, nejdůležitější obchodní město nad dolním Dunajem, s Rakouskem pravidelně spojeno parolodmi.

Jasy, nedaleko pohraničné řeky Prutu, hlavní m. Multanska.

Botušany, blízko hranice bukovinské, vede důležitý obchod s Bukovinou.

Ve Valašsku: **Braila**, nad Dunajem, hluché přístavné město.

Bukurešť, hlavní město a středisko Valašska (200.000 obyv.).

Bosna s Hercegovinou — viz Rakousko-Uhersko.

§. 30. **Italie.** — Království.

Království italské zaujímá až na malinkou republiku San Marino celý poloostrov apenninský a všechny k nim přiléhající ostrovy vyjmouc Korsiku, kteráž republie francouzské náleží. Království toto měří jen polovici poloostrova balkánského nebo-li o něco méně, než-li polovici mocnářství našeho (3000 □Mm.).*)

Poloostrrov italský jest prostřední ze tří poloostrovů, z trupu evropského na jih vybíhajících, a je z nich i nejmenší. Nejpřístupnější po straně mořské jest z jihozápadu. Jako balkánský poloostrov v moři Adriatském a Iónském méně má přístavů nežli na východním svém pobřeží při moři Egejském, tak zase italský poloostrov jest hojněji rozčleněn na

*) Poloostrrov italský	2334	□Mm.
Sicilie	292	"
Sardinie	243	"
Korsika	88	"
Malta	4	"
Elba	2	"
Ischia a Procida	0·7	"

2963·7 □Mm.

západním pobřeží, máje při moři Adriatském, tudíž na východním svém pobřeží, méně přístavů nežli při západním pobřeží, v moři Tyrrhenském. K balkánskému polouostrovu kupí se nejvíce ostrovů při východním pobřeží, k polouostrovu italskému zase při západním pobřeží, z čehož následuje, že všecken čilý život byl a jest na Balkáně vždy na východním, při Itálii byl a jest vždy při západním břehu. Celkem jest apenninský polouostrov méně rozčleněn nežli balkánský, onen rozeklán jest zálivy hluboko do moře vnikajícími, tento jen mělkými.

Polouostrov italský ze tří stran, ze Z., z V. a z J., obléván jest členy moře Středozevního. Na severozápadě vlní se moře Ligurské, které do souše vniká zálivem Janovským. Ostrovy Korsikou, Sardinii, Sicilií a jihozápadním pobřežím polouostrovským sevřeno jest moře Tyrrhenské, které do polouostrova zatéká zálivy: Gaětským, Neapolským a Salernským. Průlivem sv. Bonifacia odděluje Tyrrhenské moře ostrovy Sardinii a Korsiku, a nad vlnami jeho zdvihají se menší ostrovy: Elba na S., Ischia a Capri při vchodu do zálivu Neapolského; ostrovy Liparské a Aegatské při severním pobřeží sicilském. Z jihu přiléhá k polouostrovu italskému moře Jónské, průlivem Messinským (mezi ostrovem Sicilií a jihozápadním cípkem italské souše) s Tyrrhenským mořem spojené. Severní člen jeho, záliv Tarentský, jižní část polouostrova rozštěpuje ve dva menší polouostrovy. Průlivem Otrantským splývá moře Iónské s mořem Adriatským na V., které zalévá se do souše polouostrovské chobotem Manfredonijským v J. a zátokou Terstanskou na S.

Jižně od Sicilie v moři Středozevním čítá se k italskému polouostrovu souostroví Maltské.

Povrch země. V Itálii severní rozléhá se nížina pádská, ostatek polouostrova jest Apenninem prostoupen.

Na severu a na západě ovrubují Alpy polouostrov italský, spadajíce beze všeho podhůří tak příkře do nížiny pádské, že možno v několika hodinách dostatí se s krajin sněžných velehor do nejutěšenějších krajin v nížině na úpatí těchto velehor rozestřených.

Alpy velikým obloukem po severní hranici italského polouostrova se pnoucí, dělí se na Západní Alpy: 1. Přimořské Alpy, od průsmyku u města Savony při zálivu Janovském až ku pramenům pádským. 2. Kotské Alpy od vrídel pádských po vrchovisko Dory Ripery. 3. Grajské Alpy mezi Dorou Riperou a Dorou Baltejí; v nich nevysokou horou Mont Cenis (č. Mon Seni) zvanou, prokopán jest nyní tunel Mont Cenis-ský, kudy přechází dráha z Francie do Italie. Na S. Středních Alp za 4. pásmo Penninské nebo Wallis-ské mezi sedly Většího Bernarda (u Dory Balteje) a Simplona. V nich strní nejvyšší body alpské, Montblanc a Monte Rosa (4810 a 4600 m.).

Montblank jest spolu mezníkem Alp Grajských a Penninských. 5. **Lepontské** Alpy mezi sedlem Simplonským a Svatogothardským. 6. **Adularské** Alpy mezi průsmykem Svatogothardským a převalem Splügenským. Asi u prostřed severního pásma jest sedlo sv. Gotharda, kterým prodělán jest právě nejdelší tunel evropský (14.920 m.) pro dráhu ze Švýcar do Italie. 7. **Berninské** Alpy. 8. **Jižních Vápencových Alp pásmo Ortles-ské**, s nímž na J. souvisí vápencová skupina 9. **Adamellská** spojující Alpy prahorské, (k nimž počítají se veškerá pásma od Alp Přímořských až po Ortles) s **Jižními Alpami Vápencovými**. Nezápadnější jejich část jsou 10. Alpy **Tellinské**, splývající na V. s 11. Alpami **Tridentskými** a 12. s Alpami **Kadorskými**.

Apennín. Jsou středohory, jejichžto štíty málokde do výše věčného sněhu se pnou. Počátky Apennína jsou s nevjýchodnějšími výběžky Alp Přímořských úzce spojeny; dělí jej pouze prohbi na severu pobřežního města Savony, kterým nyní probíhá dráha z Turina do Savony vedoucí. Apennín prostupuje celou zemí italskou na jih až k mysům Cap di Leuca a Cap Spartivento a pokračuje i na ostrově Sicilii.

Apennín rozdělujeme takto: Na severu vypíná se směrem východním Apennín Ligurský; směrem jižním pne se pak Apennín Etrurský a Římský, jež pak rozstupují se ve dvě rovnoběžná pásma Abruzze zvaná; část tato jest z Apennínů všech nejvyšší a nejdívočejší a dopíná se nejvýše horou **Gran Saso d' Italia**, 2900 m. vysokou (= ještě jednou tak vysokou jako naše nejvyšší hory šumavské). Apennín Neapolský bera se od východního pobřeží, k němuž v Abruzzích velmi blízko se přiblížil, směrem jihozápadním, dotýká se západního pobřeží a prostupuje hlavním pásmem jakožto Apennín Kalabrijský západní cíp italský.

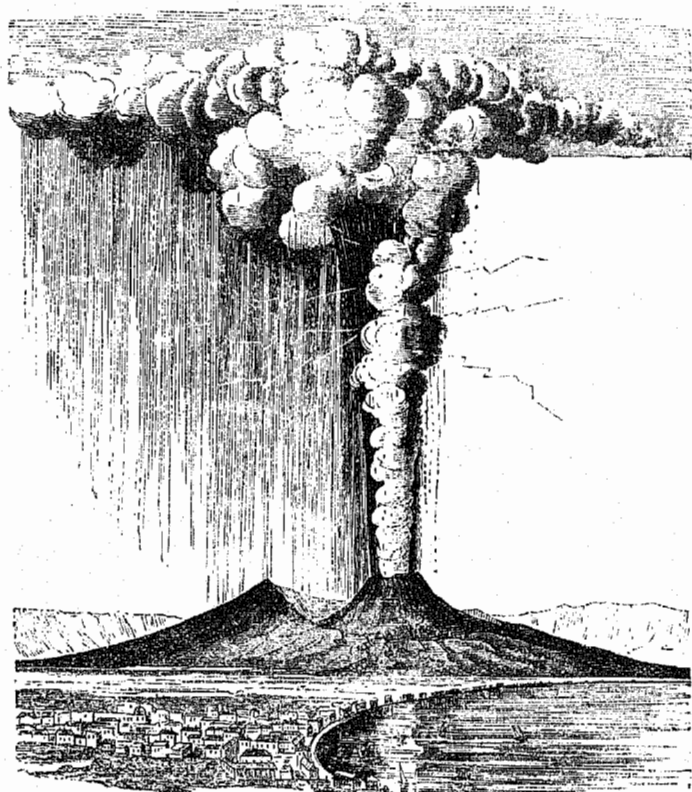
Mezi Apennínem a západním pobřežím italským vlekou se četná nízká pásma zvaná Apennínským podhůřím, původu obyčejně sopečného, mezi nimiž půvabné roviny se šíří. Z podhůří Neapolského vypíná se z roviny osamělá sopka **Vesuv***) skoro 1300 m. vysoká (= jako hory šumavské).

Apennín vniká i na Sicilii celou, a sopka sicilská **Etna** jest v celém království italském nejvyšší horou, vznášejíc se temenem svým nad 3300 m.

Roviny. Na severu Italie prostírá se po obou březích pádských nízká **rovina pádská**, která jsouc chráněna Alpami proti severu, podnebí má velmi mírné. Četné řeky přicházejíce s hor alpských, věčným sněhem pokrytých, přinášejí s sebou množství vody, již obyvatelé po četných průplavech do všech končin rozvádějí a jí v čas potřeby půdu zavlažují;

*) Čti: Výbuch Vesuva v Jirečkově čítance pro II. třídu, str. 51.

proto jest rovina tato velmi úrodná podobajíc se veliké zahradě. Řeka Pád má nízké břehy, čím dále na východ, tím nižší, a tu třeba jest obyvatelům, hrázemi chrániti se proti jejímu zavoduční. Poněvadž pak alpské řeky splachují s úbočí horských látky zemité a rozvodňující se je i do

Obr. 8. Výbuch Vesuva r. 1822.

moře ukládají, zanáší se nenáhle dno mořské při břehu, a tak vznikají pobřežní jezera nebo límány, půda pak pobřežní na mnohých místech v močál se proměňuje.

Menší roviny jsou: nad řekou Arnou: **rovina florentská**, nad Tiberem: **rovina římská** (Capagna di Roma) málo obydlená, protože ji mnoho močálů činí nezdravou; (největší močály jsou Pomptinské, ital. Maremny zvané, jižně od Říma, z nich výpary nezdravé se vylučují a zlou zimnici, Malaria zvanou, plodí).

Rovina **kampaňská**, u Neapole byla a jest do dnes zahradou Italie a rájem Evropy.

Rovina **apulská** rozkládá se na východním břehu, od zálivu Manfredonijského na jihozápad a má ráz stepnatý.

Řeky: Hojně řeky ovlažují poloostrov italský, však pouze řeky z Alp plynoucí větším množstvím vody se honosí. Řeky apennínské z jara rozvodňují se, v létě pak namnoze vysychají.

Do moře Adriatského vlévají se:

1. **Pád** s přítoky $\left\{ \begin{array}{l} \text{v pravo: z Apennína stékající na vody chudý Ta-} \\ \text{naro a historicky známá Trebia.} \\ \text{v levo: Ticino, Adda, Oglio, Mincio, vesměs} \\ \text{s Alp přicházejíce, mnoho vody přivádějí.} \end{array} \right.$

2. **Adiže**, 3. **Piava**, 4. **Tagliamento**, jsou menší řeky pobřežní.

Do moře Tyrrenskeho: **Arno**; **Tiber**, největší z řek apennínských a nejpanatnější řeka na poloostrově.

Jezera. Na rovinách a v pohorských údolích italských lesknou se hladiny hojných jezer, říčních i zřídelných. Alpské pobočky řeky Páda jimi namnoze protékají: Ticino jez. **Dlouhým** (Lago Maggiore), Adda jez. **Komským** a Mincio jez. **Gardským**. Všechna jezera tato honosí se překrásným okolím svých břehův a lahodným podnebím. Ve střední Itálii jest nejpřednější jezero **Lago di Perugia** (č. . . . džia).

V podnebí objevuje se veliká rozmanitost. Nejteplejší podnebí mají Sicílie a rovina kampaňská, kdež zřídka jen sníh padává a mrazy jen s výjimkou se dostávají. Velmi teplé podnebí má též břeh zálivu Janovského, protože jest na jih otevřen a proti severu Alpami chráněn. Rovina pádská má teplé podnebí (teplejší než rovina rumunská třeba že s ní na jedné rovnoběžce se prostírá), jelikož Alpami jest chráněna proti severu. V ní daří se tytéž druhy ovoce jako v jižnější Itálii, za to však mají tytéž krajiny italské, Apenninem prostoupené, podnebí drsnější, asi takové jako u nás v Čechách.

Obyvatelstvo. Poloostrov apennínský, který jen o něco méně má než polovici Rakousko-Uherska, živi přec $\frac{3}{4}$ obyvatelstva naší říše (28 mil.); lidnatost poměrná jest tudíž veliká (9400 na □Mm.). Nej hustěji obydlena jest severní Itálie a kampaňská rovina u Neapole, nejméně Pomptínské močály poblíž Říma.

Dle **národnosti** jsou všichni obyvatelé **Italiáni** neboli **Vlaši**, kteří mluví sice různým nářečím, ale řeč spisovnou mají jednu (nář. florentské). Řeč vlašská jest dcerou řeči latinské.

Víru vyznávají skoro všichni **katolickou**.

Státní zřízení jest **konstituční**; sněm i král sídlí v hlavním městě Římě.

Hospodářství. Páda italská těší se hojně přízni přírody. Pádská nížina vyniká i orbou i průmyslem a obchodem nad ostatními krajinami; ji převyšuje úrodou toliko nížina kampaňská, kdež se již věčně zelenají olivové háje, atd.; na nejzazším jihu dolní Itálie vyskytují se již i plodiny tropické: bavlník, mandle, datlovník a p.

V hornictví nevyniká Itálie značnou rozmanitostí. Na Sicilii a na Liparských ostrovech, jakož i v krajinách sopečných vůbec dobývá se mnoho síry. Na ostr. Elbě jakož i jinde těží se výborné železo. V severní Itálii jsou bohaté lomy pěkného mramoru; nejvýznamnější jest mramor karrarský. Uhlí má Itálie málo i vyváží se tam u velikém množství z Čech.

Průmyslem předčila ve středověku Itálie nad země sousední; také nyní honosí se důležitými výrobky průmyslovými. Ve Florencii pletou slaměné klobouky z rýžové slámy; v celé severní Itálii pěstují bource a z napředěného hedvábu utkávají hedvábné látky (Itálie má po Číně nejvíce hedvábu); z mramoru a ze sádry upravují sochaři krásné sochy a podobné věci; z papíru jemného dělají všude umělé květiny. Uzenářské zboží, cukrovinky, sýr chutný Italové nejlépe připravují a slynou výrobky svými po vší Evropě.

Obchod italský pozbyl světového významu, jaký měl ve věku středním, dokud neznáma byla cesta do Indie podle mysu Dobré Naděje a neodkryta Amerika. Střediskem obchodu jsou námořská města.

V oboru **vědy a umění**, jako v malířství, sochařství a hudbě, zauímá Itálie posud ještě vynikající místo; vynikají v oborech těchto města Řím, Florencie a Benátky. Učiliště klassického vzdělání má Itálie dost, ale učiliště věd technických a obchodních jest dosud málo. I školy obecné jsou zvláště ve střední a dolní Itálii zanedbány.

Po zvyku dávném rozeznáváme doposud v Itálii mnohá území se jmény historickými.

I. Hořejší Itálie.

1. Piemont a Ligurie.

Torino (něm. Turin, st. Augusta Taurinorum, nad 200.000 obyv.), při ř. Pádu, jest střediskem obchodu mezi Itálií a Francií, zvláště od těch dob, co prokopána jest hora Mont Cenis.

Susa u průkopu Monte Cenis-ského.

V horách alpských u **Aosty** rozcházejí se cesty, vedoucí do Francie a do Švýcar, Malým a Velikým Bernhardem.

V jezeře Dlouhém kupí se půvabné ostrovy Borromejské s utěšenou jihuitalskou květenou.

Alexandria (nad Tanarem), tvrdá pevnost. V okolí po obou stranách řeky Páda slavné bojiště za všech dob.

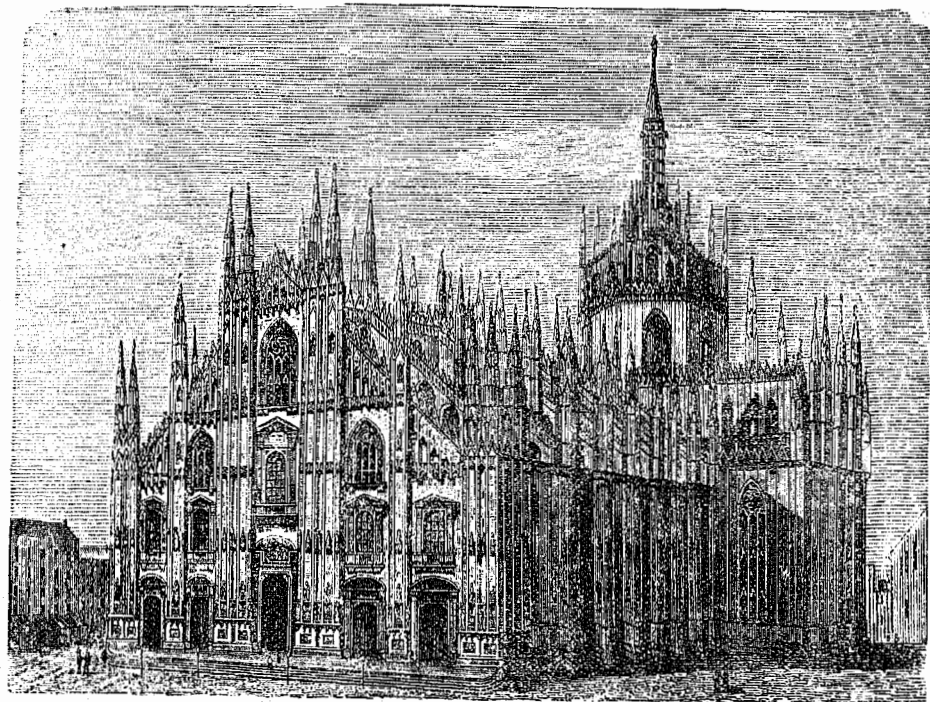
Janov (Genua, nad 100.000 obyv.), v krásné poloze na příkrém úbočí Ligurského Apennína amfiteatrálně vystavěné město. Ve středověku byl Janov

hlavou republiky Janovské a vedl rozsáhlý obchod s východem, oplýváje při tom bohatstvím; nyní jest opět Janov prvním přístavným městem italským.

Spezzia s velikým válečným přístavení.

2. Lombardie.

Milán (st. Mediolanum, něm. Mailand, skoro 260.000 obyv.) ve krásné úrodné rovině. Pohled tohoto často sbořeného a opět vystavěného města jest moderní

Obr. 9. Milánský chrám.

a nádherný; proslulý dom ve slohu gotském, z bílého mramoru zbudovaný, s četnými (4500) sochami a prolomenými vízkami, jest po Svatopetrském kostele v Římě největším chrámem v křesťanstvu. Obyvatelé zanášejí se výhradně průmyslem hedvábnickým,

Pavia (nad Ticinem), druhdy hlavní město říše longobardské, se slavnou universitou.

Kremona slyne výrobou svých houslí.

Mantova, veletvrdá pevnost u prostřed rozsáhlých močálů.

Na úpatí Alp, **Komo**, v půvabné poloze při jezeře soujmeném.

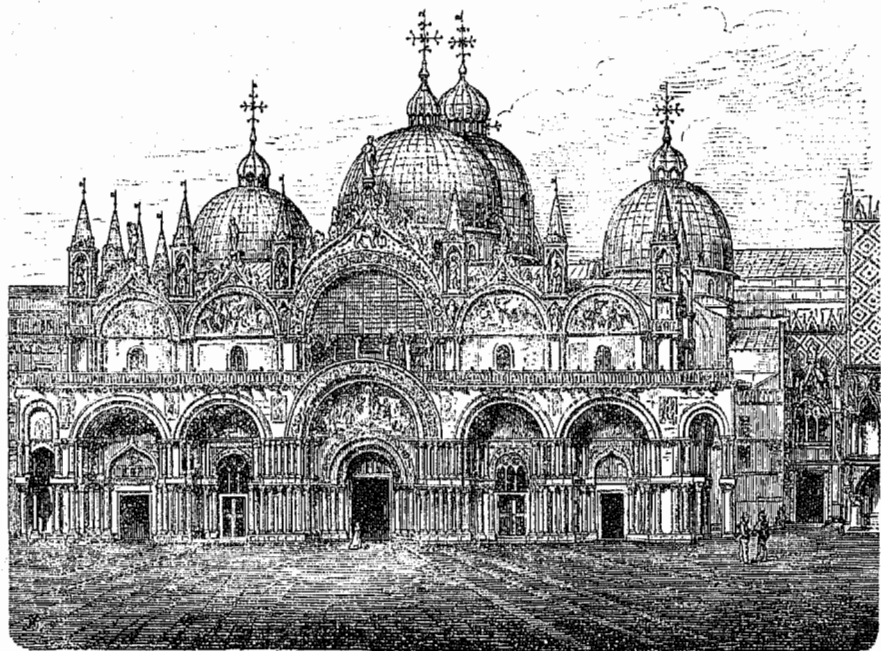
Bergamo a **Brescia** na úpatí Alp, s průmyslem hedvábnickým.

3. Benátsko.

Benátky (Venetia, něm. Venedig, 125.000 obyv.). Vystaveno jsouc na (117) ostrovech v lagunách (= jezera pobřežní), jest město toto chráněno proti

moří náspy a kamennou hrází, která se končí u města Chioggie (č. Kiodže); místo ulic vinou se městem průplavy, na nichž se plaví v černých krytých loďkách (gondole); nejdůležitější z nich jest Canal grande, máje podobu písmene ∞ , však přece lze docházeti pěšky kamkoli libo. Koní a vozů nespatriš.

Nádherné náměstí sv. Marka (piazza) ozdobeno jest velikolepým byzantským chrámem sv. Marka. S tímto náměstím sousedí malé náměstí (piazzetta) s palácem

Obr. 10. Kostel sv. Marka v Benátkách.

bývalých vládařů (dožů) benátských, přebohatým uměleckými poklady všeho druhu. Obchod jest značný, ačkoliv nedostupuje výše, které dosáhl ve středověku.

Adria prastaré město, kteréž dalo moři jméno moře Adriatského, neboli Jaderského, bývalo na břehu mořském, však naplaveninami zaneseno bylo pobřeží tak, že nyní jest město 20 Km. od moře vzdáleno.

Padova má krásný chrám sv. Antonína s nádhernou hrobkou téhož světce; blízké pahorky „Euganejské“ slynou dobrým vínem a horkými zřídly.

Verona, nad Adicí, pevnost veliká, slyne uzenářstvím. Z římských dob zachoval se posud velikolepý amfiteatr.

Udine, v tak zvaném Furlanstě, důležitě obchodem a průmysků do Korutan vedoucích.

4. Emilia, zabírá rovinu na jihu řeky Páda, pak severní svahy Ligurského a Etrurského Apennína. Jméno své má po staré silnici římské „via Aemilia“.

Ravenna, druhdy důležitý přístav a sídlo několika římských císařův a gotských králův. Nyní jest s mořem spojeno průplavem 9 Km. dlouhým. Z prvých dob křesťanských zachovaly se dva památné chrámy sv. Apollinaria a Vitalia.

Bologna (č. Boloňa, 110.000 obyv.) s nejstarší universitou evropskou; světoznámy jsou dvě šikmé věže boloňské.

Modena a Parma, hl. m. bývalých vévodství, připravuje se tam výborný sýr „pamesúnský“.

Piacenza (st. Placentia) nad Pádem.

V horách apennínských, nedaleko pobřeží západního: **Karrara**, s proslulými doly, v nichž se láme nejpečnější bílý mramor „karrarský“.

II. Střední Itálie.

5. Toskana.

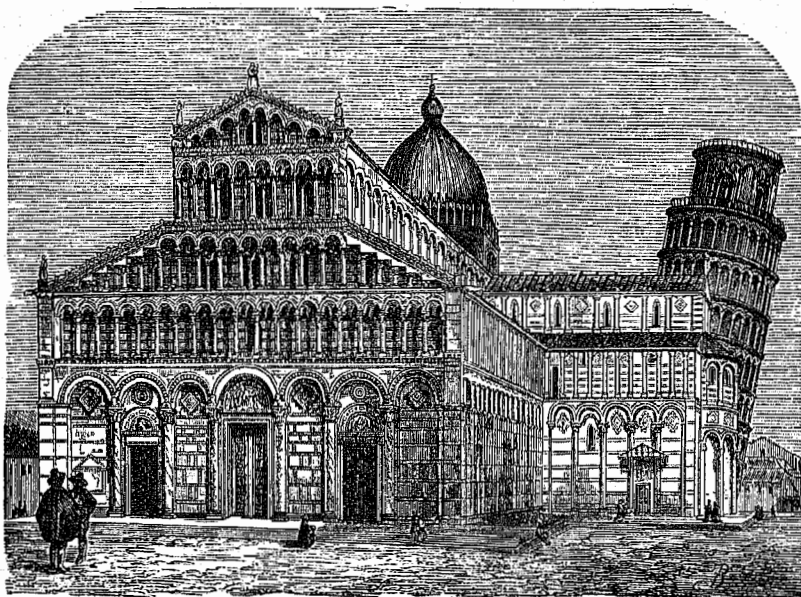
Florence (168.000 obyv.) jedno z nejkrásnějších měst evropských, pročez „la bella“ t. j. krásná sluje. Nejvzácnější památky po sobě zanechal tam rod knížat mediceských, vyzdobiv město sbírkami, krásnými paláci a nádhernými chrámy; nejnádhernější je chrám „sv. Lorenzo“ po nejslavnějším knížeti mediceském Lorenzovi (Vavřinci) pojmenovaný. Obyvatelé vyrábějí ve množství velikém tkaniny hedvábné a pletivo slaměné (florentské klobouky).

Lukka, v překrásné krajině, s rozsáhlým hedvábnictvím a živým obchodem s olejem.

Pisa, blíže ústí ř. Arna, město prastaré, přední památkou jest (51 m.) šikmo stavěná věž.

Livorno, (100.000 obyv.) důležité přístavné město.

Siena, v okolí dobývá se pečtní hlína.

Obr. 11. Chrám v Pise se šikmou věží.

6. Marky a Umbrie, Markami sluje východní pobřeží, vnitro zemi pak Umbrii nazývá se.

Na hranici mezi Emilií a Umbrií udržela se dosud malinká republika **San Marino**.

Sinigaglia (č. . . galja), s nejznačnějšími trhy italskými.

Ankona (jihoslovanský Jakyn), po Benátkách nejlepší přístav na východním pobřeží.

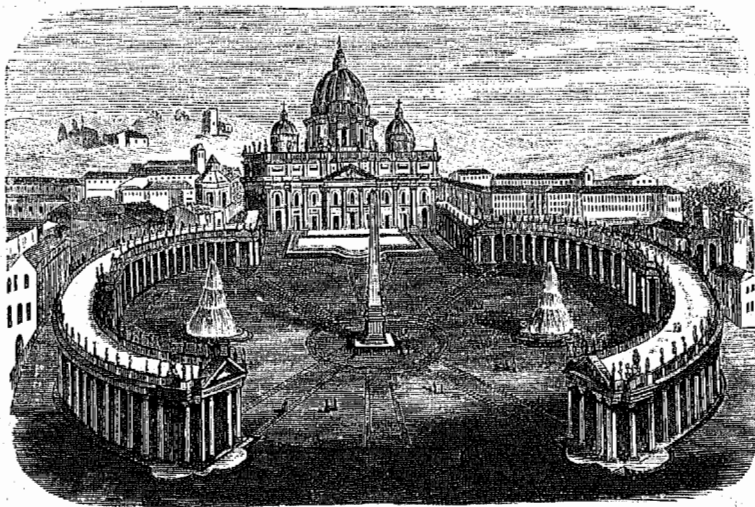
Loretto, slavné místo poutnické.

V Umbrii vesměs hornaté jest **Perugia** (č. Perudža), blíže Tevera nejdůležitějším městem.

7. Latium (nyní Campagna di Roma).

Řím, nad Tiberem, má skoro 300.000 obyv., od r. 1871. hl. město a sídlo králův italských. Řím založený prý r. 753. před Kr., byl hlavou veliké říše římské a po pokošení pohanstva stal se zase střediskem světa křesťanského.

Po obou březích tiherských rozkládá se město, plné velikolepých budov a uměleckých výtvořů věků všech, bohaté chrámy (všech jest asi 400) a paláce s nádhernými poklady uměleckými; chrám sv. Petra*) jest největší a nejnádher-

Obr. 12. Chrám sv. Petra v Římě.

nější na veškeré zemi; před chrámem jest náměstí sv. Petra, nejkrásnější na zemi, s kruhovitým čtverým sloupením.

Papežský palác Vatikán jest největší palác v Evropě; má 10.000 pokojů. Nejnádhernější části jeho jsou: Sixtinská kaple, ozdobená malbami nejslavněj-

*) Čti článek v Jirečkově čítance pro II. třídu str. 125: „Chrám sv. Petra v Římě“.

**) Čti článek v Jirečkově čítance pro I. třídu str. 104: „Římské katakomby“.

šího Michala Angela, a některé síně ozdobené malbami nejslavnějšího malíře Rafiela. Hrad Andělský jest hrobka císaře Hadriana.

V palácích a ústavech římských uchováno jest množství sbírek a památek ze všech oborů vědění a konání ducha lidského a ze všech věků, pročež jest Řím tonžebným cílem všech přátel umění a vědy.

Na levém břehu tiberském jsou památky starožitné, jako Forum, Trajanův sloup a j.

Katakomby původně byly podzemní kamenné lomy s vysokými chodbami nepravidelnými; do nich pochovávali později křesťané své mučedníky.

Některé části města a okolí jeho ovívá v létě nezdravý vzduch malaria zvaný, z něhož zimnice bažinná, též malaria zvaná povstává.

Na jihu městském prosáklá jest půda močály pomptinskými (ital. maremmy), z nichž za letní doby velmi nezdravé vylučují se výpary.

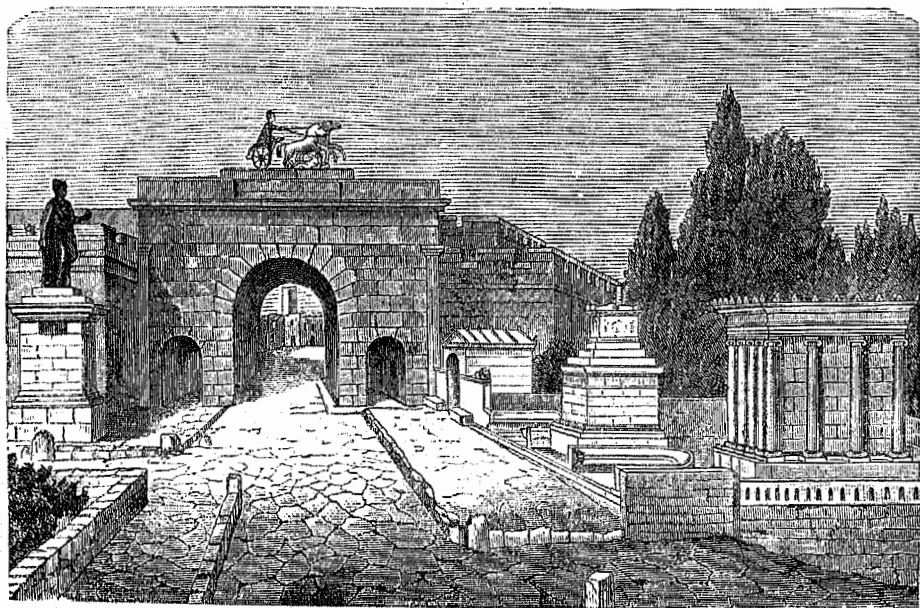
Civita Vecchia (č. Vekkia), na sev. Říma, pevnost a důležitý přístav.

V Abruzzích divokých není značnějších měst.

III. Jižní Itálie.

Jižní Itálie slula se Sicílií dohromady královstvím „Obou Sicílií“.

S Kampanie. Veleúrodná rovina kampaňská jest nejvíce zalidněna; na malé její prostře kupí se zvláště kolem zálivu Neapolského přečetná města. Pěkné a příhodné počasí, dostatek vláhy a s hor proudících bystřin činí půdu tak úrodnou, že i při skrovnější práci hojný dává výtěžek.

Obr. 13. Herkulanská brána v Pompejích.

Nejdůležitější a největší město italské vůbec jest **Neapol** se 450.000 obyv., ve překrásné poloze nad zátokou t. jm. (leží na téže poledníku jako Praha). Vzácné sbírky starožitností z měst r. 79. po Kr. zasypaných a nyní opět vykopaných Pompeji a Herkulana. Neapol jest z nejdůležitějších měst obchodních na Středozemském moři.

Několik mil západně od sopky Vesuva jsou **pole Flegrejská** (it. campi phlegrei) t. j. skupenina vyhaslých sopek, z nichž jenom „Solfatara“ a „Pší jeskyně“ jsou částečně činný, vydychující plyn a kyselinu uhličitou.

Obr. 14. Pší jeskyně.

Kastellamare, vystavěné na zříceninách starého města **Stabie**, též Vesuven zasypaných.

Kapua, nad ř. Volturnem, za starých dob rozkošnictvím svých obyvatelů pověstná.

Salerno při zálivu soujmeném, přístavné město se slavnou někdy školou lékařskou.

9. Apulie.

Manfredonia, přístav při zálivu soujmeném.

Foggia (č. Fodža) s veledůležitými trhy.

Brindisi (st. Brundisium), důležité město přístavné, odkud parolodi nastupují pravidelně poutí do Pš. Indie, do Číny a do Austrálie.

Taranto (st. Tarantium), obch. město při zálivu Tarentském.

Svahy apennínské nad průlivem Otrantským výborně hodí se chovu ovcí, které se v létě po horách, v zimě po rovině pasou. Ve stepnaté rovině apulské bojovali staří Římané častěji proti nepřítelům svým u Kanen (na jižním břehu ř. Ofanta) proti Hannibalovi r. 216. př. Kr.; u Askula r. 279. př. Kr. (blíže ř. Ofanta) a u Beneventa r. 275. proti Pyrrhovi).

10. Kalabrie.

Reggio (č. Redžo), bohaté město obchodní při průlivu Messinském.

11. Ostrovy.

a. **Sicilie** jest tak veliká jako polovice Čech (Čechy 520 □Mm., Sicilie 292 □Mm.) a má také skoro polovici obyvatelstva Čech totiž $2\frac{3}{4}$ mil. obyv. Sicilie není tak zanedbána, jak obyčejně líčena bývá; tam žije obyvatelstvo tak hustě, jak na rovině pádské, však zdržuje se po výtece v pobřežních městech, jichž jest na Sicilii počet veliký. Sicilie slymna za starodávna svou úrodností; však v době nové není více tak úrodná ač poskytuje posud mnoho užitečných plodin.

Palermo, st. Panormus (232.000 obyv.) hl. m. sicilské na severním pobřeží.

Messina, při průlivu soujmeném, hl. město obch. město se 120.000 obyv.

V průlivu častěji viděti lze vzácný přírodní zjev „Fata morgana“.

Katania na jihovýchodním úpatí Aetny, ve krásné, k jihu otevřené a proto veletušné rovině.

Syrakusa s rozsáhlými zříceninami staroslavného města **Syrakús**.

Girgenti (č. Džirdženti) s troskami starého města **Agriagenta**.

Trapani, st. Drepanum, s důležitým lovem koralů v moři.

Kaltanissetta, u prostřed ostrova, s přebohatými doly sirnými.

b. **Liparské ostrovy**, na severním pobřeží sicilském, jsou sopečné.

c. **Aegadské ostr.** u západního cípu Sicilie.

d. **Sardinie**. Ostrov Sardinie jest málo menší Sicilie (má 243 □Mm.), ale nemá ani $\frac{2}{3}$ mil. obyvatelů. Páda pokrývá její úrodná, ale u vnitř ostrova jen málo vzdělaná; obyvatelé bydlí toliko na pobřeží, živíce se rybolovem a obchodem námořním.

Kagliari, na břehu jižním a **Sassari** na břehu severním jsou důležitější pobřežní města.

e. Hornatý ostrov **Elba** oplývá výborným železem. Elba byla po 10 měsíců knížectvím a sídlem císaře Napoleona I. **Porto Ferrajo** hl. osada.

f. Ostrov **Korsika** náleží Francouzům.

g. Ostrov **Malta** náleží Angličanům a jest důležitou stanicí pro loďstvo na východ plovouc.

La Valette jest veletvrdá pevnost a přední přístav maltský.

§. 31. Pyrenejský poloostrov.

Pyrenejský poloostrov jsa oddělen od trupu evropského zálivem Biskajským na severu, a zálivem Lyonským na jihu, rozkládá se ze tří jižních poloostrovův evropských nejdále na jih, a dostupuje z nich nejblíže Afriky, od níž toliko průlivem Gibraltarským oddělen jest.

Poloostrov pyrenejský a balkánský jsou skoro stejně veliké, tudíž skoro ještě jednou tak veliké jako u prostřed nich rozložený poloostrov apenninský. (Pyrenejský má 5840 □Mm., i s ostrovy 5930 □Mm., balkánský 5730 □Mm.)

Povrch země. Poloostrov pyrenejský jest ze tří jižních poloostrovův evropských nejméně rozčleněn, a podobá se co do povahy země

a jejího útvaru nejlépe Africe, neboť jest 1. jako Afrika ve svém pobřeží málo rozčleněná, za 2. vypíná se na povrchu svém jako Afrika po výtce jednotvárnými vysočinami, vykazuje jen málo nížin a rovin, za 3. má také málo ostrovů při pobřeží svém, neboť jen soustr. Baleary a Pityusy provázejí východní jeho břeh.

1. Velehory **Pyreneje** oddělují polonostrov pyrenejský od Francie. Pyreneje skládají se ze tří pásem z jihovýchodu na severozápad postupujících, z nichž prostřední pásmo jest nejvyšší a nejdivočejší, plno příkrých straní, divokých vodopádův a horkých zřídél. Velehory tyto nemají značnějších podélných údolí ani hlubších průsmyků, jsou tudíž málo přístupny, a protože v nich není ani dolův ani hojných lesův a vydatných pastvisk, jsou také málo zalidněny.

Nejvyšší štít pyrenejské jsou: Pic Anethou (č. Anethú) 3400 m. a jen o málo nižší Mont Perdu (č. Mon Perdy) 3350 m. Historicky znám je průsmyk Roncesvallský, kterým druhdy všichni národové (jako Alanové, Vandalové, Suevové, Gothové) do Španěl přicházeli a kterým také Karel Veliký se vzácnou kořistí ze Španěl se zpět ubíral, když náhle horaly byl přepaden, přemožen a o kořist obrán. V boji tom zahynul pověstný hrdina Roland. Teď vedou na obou koncích Pyrenejí pohodlné silnice a železné dráhy z Francie do Španěl.

Stepnou rovinou arragonskou, již protéká řeka Ebro, oddělena jest od Pyrenejí **vysočina španělská** na S., na J. a na V. okrajními horami obklíčená a na západě do oceánu Atlantského zapadající.

Severní pásmo, jímž vysočina španělská příkře spadá k zálivu Biskajskému, sluje pohořím **Astursko-kantaberským**, a jeho západním cípem jest **mys Finisterre**.

Uprostřed vysočiny španělské pnou se pásma horská: východní **Sierra Guadarrama**, střední **Sierra Gredos**, západní **Sierra Estrella** (č. ... lja), jež končí se v moři **mysem sv. Rocha**. Tato pásma horská dělí vysočinu španělskou na dvě planiny: severní **vyšší Starokastillskou** a jižní nižší **Novokastillskou**. Na jihu uzavírá Novokastillskou planinu pásmo hor Andaluských, jejichž východní část sluje **Sierra Morena** a západní **Sierra Monchique** (č. Mončike) končí se v moři **mysem Svatovincentským**. Andaluské horstvo jest přebohato rudami a jest jediné z hor pyrenejských bohatým lesem porostlé.

Mezi Andaluským horstvem a jižním okrajím španělským šíří se překrásná a veleúrodná **nížina Andaluská**, kterou proto nazývají rájem španělským.

Jižní okrajní horstvo pyrenejské sluje **horstvo Granadské**, z nichž nejvyšše se pne **Sierra Nevada**, dostupující sněžníkem **Mulhacnem** nejvyššího bodu pyrenejského poloostrova 3570 m.

Nu JV. spadá Sierra Nevada k moři Středozemskému rozsochatými úbočími Alpujary zvanými. Nejjižnějším cípkem hor Granadských jsou mysy **Trafalgar** a **Tarifa**.

Řeky polostrova koryty svými hluboce do půdy se vrývají a tekouce planinami bezdeštnými, nemají dosti vody; některé z nich po čas letní úplně vysychají, a protože s hor stékají peřejemi, nehodí se nijak ku plavbě.

Do Atlantského okeanu tekou:

Minho (č. Miño) přichází ze západních částí hor Kantaberských a činí v dolním toku svém rozhraní mezi Španěly a Portugalskem.

Duero protéká suchou planinu Starokastilskou.

Tajo (č. Tacho) a **Quadiana** protékají planinu Novokastilskou.

Quadalquivir má nejstálější vodu, protéká nížinu Andaluskou a jest splavný až ke městu Sevilli (č. Sevilji) i pro koráby mořské.

Do moře Středozemního tekou:

Segura, **Jucar** (č. Chukar), **Quadalaviar** a splavný **Ebro**, jenž upraven jest průplavem.

Podnebí polostrova pyrenejského není všude stejné, i lze dle něho rozdělití zemi na tři díly: 1. krajiny severního a západního pobřeží, kteréž působením vlhkého vzduchu okeanského dobře jsouc zavlažovány mají mírné podnebí přímořské; daří se tam hojně všechny plodiny středoevropské. 2. Vnitro polostrova a částečně i nížina nad řekou Ebrem; vnitřní planiny jsou vypráhlé suchým větrem přímořským, který byl vlhko své již na pobřežních horách složil. Neroste na planinách těchto pražádné stromoví ani trávy, jen bodláčí a jiné byliny (na př. dymíán) tam rostou a ty za pastvu ovcím výborně se hodí. 3. V krajích jižně od Sierry Moreny t. j. v nížině Andaluské a na jižním pobřeží, vane vzduch horký, častými vlahami umírněny, pročež tam vzrůst rostlin subtropických velebujný jest jako v Africe severní.

Obyvatelstva má polostrov pyrenejský 21 mil., lidnatost poměrná jest tedy malá (3600 na □Mm.). Na pobřežích bydlí mnohem více lidí nežli na planinách u vnitř ostrova.

Dle **národnosti** obývají tam hlavně **Španělové** a **Portugalci**, národové kmene románského; řečí jejich neliší se valně a jsou deery řeči latinské; v pohoří pyrenejském bydlí **Baskové**, majíce svou zvláštní řeč, a **Francozové**.

Víru vyznávají všichni **katolickou**.

Hlavním zaměstnáním obyvatelů jest **orba** a **chov dobytka**, ač ani orba ani chov dobytka stupně vyššího nedospívají. Celé pobřeží polostrova pyrenejského jest veleúrodné a dobře vzděláno; severní kraje dávají hojnost obilí, jižní a jihozápadní zase všeho druhu ovoce, jako:

oliv, datli, vína, atd. Zvláštní zmínky zasluhuje šafrán, který se ve Španělech v nejlepší jakosti velmi dobře daří; nemenší zvláštností polouostrova jest korek dubový, který na Sicíře Moreně roste.

V chovu dobytka vyniká polouostrov svými tenkorounými ovci, „Merinos“ zvanými, jež tam na stepích uvnitř země v ohromných stádech (7 mil. ovcí) po celý rok pasou se, neznajíce ani stáje, neboť v jeseni sestupují tato stáda s výšin Kastilských do rovin Estremadurských po zvláštních cestíčkách po staletí již vyšlapaných, kdež přes zimu setrvávají a na jaře opět do hor na pastviny se vrací.

Hornictví. Polouostrov slyšel již za starodávna a jest dosud kovy všeho druhu, vyjmajíc zlato, nejobhatší zemí západoevropskou. Teprve když Amerika byla nalezena, zanedbávali obyvatelé dolů svých; nyní zase si jich lépe všímají.

Průmysl jest v zemi tak štědře přírodou obdařené nevalný, čehož příčinou jsou neustálené poměry politické. Nejprůmyslnější kraje jsou kraje baskické a pak východní úpatí pyrenejské.

Obchod pozbyl své důležitosti, již mívál při objevení Ameriky. Přístavy má polouostrov výborné a četné.

Vzdělanost obyvatelstva klesla také s oné výše, na niž bývala ve středověku a jest teď menší než v zemích středoevropských.

Polouostrov rozdělen jest politicky: 1. na království španělské, jež $\frac{5}{6}$ polouostrova zabírá;

2. na království portugalské, kteréž po západním pobřeží se rozkládá jenom $\frac{1}{6}$ povrchu všeho obsahuje a

3. na malou republiku Andorru v Pyrenejích.

Zřízení státní jest v obou královstvích konstituční; král i sněm, jemuž tam říkají „shromáždění Cortesů“, sídlí vždy ve hlavním městě svého království.

Udej zeměpisnou šířku a délku tohoto polouostrova.

1. Království španělské.

Španěly mají samy o sobě přes 5000 □Mm. a žijí 16 $\frac{1}{2}$ mil. obyv.*). Politické rozdělení na základech historických jest toto:

1. Země východošpanělské neboli arragonské.

a) **Katalonie** v severovýchodním cípu až k ústí ř. Ebra.

Barcelona (216.000 obyv.), je prvním továrním a obchodním městem španělským, neboť Katalonie jest z nejpokročilejších a nejlépe vzdělaných zemí na polouostrově.

*) Čti: „Pohled na Španěly“. Jirečkova čítanka pro II. tř. str. 283.

Tarragona, přímořské město obchodní, na blízku jsou doly na stříbro.

Hluboko v nejvyšších Pyrenejích rozkládá se ve příčném údolí **republika Andorra** s hl. městem t. jm. (má asi 5 □Mn. a 8000 obyv.)

b) **Aragonie** po obou březích středního Ebra.

Zaragoza, ve stepí rovině nad řekou Ebrem.

c) **Navarra**, na levém břehu řeky Ebra.

Pampelona, tvrdá pevnost na silnici průsmykem Roncevallským vedouc.

d) **Valencie** na východním pobřeží, jižně od Katalonie, pobřežní nížina uměle zavlažovaná jest veleúrodná, jediné zahradě se podobajíc. I ve stráních jsou vodovody, jež svahy horské zavlažují a úrodný činí; snad nikde na světě nevzdělává se půda tak pilně jako tam, neboť na jednom poli žne se 3—4krát do roka (proso, rýže, zelenina). Tato úrodná pole a zahrady jmenují se „Vegas nebo Huerta“, neúrodné kraje zase služí „Campos“.

Valencia, uprostřed velekrásné krajiny nad Guadalaviarem.

Alikante s důležitým přístavem.

2. Země jihošpanělské.

a) **Murcia** jest na pobřeží podobna Valencii, ježto však není tak uměle zavlažována a jižní větry přinášejí jen málo deště, jsou uvnitř země částečně stepi, na nichž roste již za starodávna proslulá tráva „kavil“ (špaň. esparto), již se užívá ku pletení pevných provazů.

Murcia, nad ř. Segurou v přerozkošné krajině.

Kartagena, založená starověkými Karthaginci, prvý válečný přístav španělský.

b) **Granada** jest nejmalebnější kraj na všem polouostrově.

Město **Granada** rozkládá se v rozkošné krajině na svahu Sierry Nevady u dvou vrchů, z nichž jeden na sobě nese pověstný hrad králů maurských Alhambra, druhý zbytky Alkassara, nejstaršího maurského hradu (tak se totiž nazývaly slavné hrady maurských králů).

Almeria, přístavné město při zálivu téhož jm.; vyvážá se z něho olovo a jiné rudy ze sousedních dolů.

Malaga, přístavné město, známo svým výborným vínem, kteréž tam na jižních stráních pohorských roste a po městě tom jméno má.

c) **Andalusie** (t. j. země Vandalův).

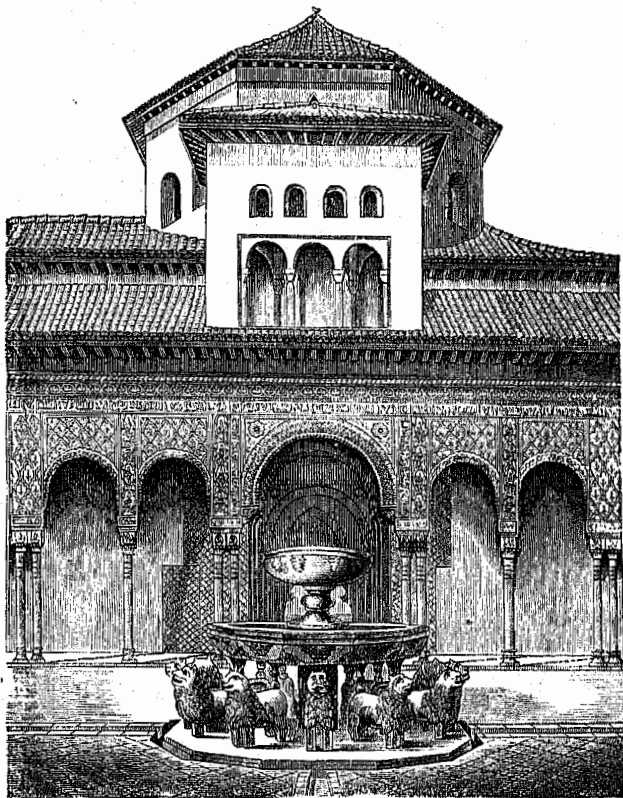
Gibraltar, veletvrdá skalná pevnost na a ve vysoké skále zbudovaná a vytesaná, náleží Angličanům. Gibraltarem ovládají Angličané Středozevní moře.

Kadiz, přístavné město již Foiničany založené; vede rozsáhlý obchod s vínem, jež roste u m. **Jerresa de la Frontera** (č. Cheres...) a dle něho také se nazývá; ve viničných polích Jeresských zvítězili v 7.denní bitvě Arabové (= Maurové*)

*) Maury nazývali staří severoafrické horaly původu berberského, kteří s Araby do Španěl přišli. Po nich nazýváni Maury veškerí Mohamedáni španělští, poněvadž pak jsou pleti osmáhlé, vzniklo ze jména Maurů naše jméno „mouřenin“ i německé „Mohr“.

nad Gothy r. 711. a usadili se na poloostrově; panujíce tam po 700 let, zanechali Maurové po sobě slavných památek ve všem umění a vědě a proměnili poloostrov v nepřetržitou zahradu.

Huelva, důležité přístavní město; vyváží vedle citronův a oranžů i kovy ze Sierry Moreny, jichž se tam dobývá množství veliké.

Obr. 15. Část hradu Alhambra, tak zvaný „Lvi dvůr“.

Palos; z přístavu tohoto vyplul Kolumbus 3. srpna r. 1492. na svou cestu objevnou.

Sevilla (...lja) nad Guadalquivírem, obchodní město se 120.000 obyv.; až tam doplují mořské koráby. Obyvatelé živí se z veliké části výrobou tabáku a doutníkův.

Kordova, nad Guadalquivírem ve krásné krajině, bývalé slavné sídlo maurských chalífů neboli králův; nyní zbývají jen velikolepé zříceniny, svědčící o bývalé nádheře, kráse a bohatství za doby mohamedánského panství.

3. Západní kraje španělské.

a) **Estremadura**, protékána řekami Quadianou a Tajem.

Badajos (č. Badachos), pohraničná pevnost nad řekou Quadianou, na železnici ze Španěl do Portugalska vedoucí.

Merida, taktéž nad ř. Quadianou, má dosud velikolepé zbytky římských starožitností, jež svědčí o bývalé její slávě za dob císařů římských. V krajinách těchto bránili se Španělé s vůdcem svým Viriathem statečně proti Římanům. Krajina jindy veleúrodná, jest nyní nejspustlejší ze všech koutů polostrova.

b) **Leon** zabírá západní část planiny Starokastilské.

Valladolid (č. Valjadolid), bývalo hl. m. králů leonských; Kolumbus tam dokončil r. 1506. život svůj.

Leon s nejkrásnějším chrámem ve Španělsku.

4. Země severošpanělské.

a) **Galicie** zabírá severozápadní cíp polostrova.

Koruňa, důležitý přístav válečný.

San Jago (č. Chago) die Compostella (č. ... lja) slavné poutnické místo u hrobu sv. Jakuba ml.

b) **Asturie**.

Oviedo bylo kolébkou říše španělské; odtud počali křesťanští knížata boj proti Maurům.

c) **Tři krajiny Basků** na severovýchodu španělském u zálivu Biskayského. Baskové, čilý a statný národ, jsou potomky starých Iberů, mají svou zvláštní řeč a zvláštní mrav; jest jich $\frac{1}{2}$ milionu.

Bilbao, pevnost; odtud vede dráha do Francie.

San Sebastian, námořní město obchodní.

5. Země středošpanělské.

a) **Stará Kastilie** zabírá východní polovici stepní planiny Starokastilské.

Santander, nejdůležitější přístavné město na severním pobřeží; převoz parolodmi do Anglie a do Francie.

Burgos, rodiště slavného hrdiny Cida.

Kde nyní město **Soria**, stávalo dříve slavné město Numantia, jež se hrdinsky bránilo proti Římanům, až konečně mladším Scipiónem bylo vyhladověno (r. 133. př. Kr.)

b) **Nová Kastilie** zabírá celou planinu Jihokastilskou.

Madrid, hl. m. království španělského nad ř. Manzanařem, čítá 370.000 obyv.; mnohé krásné budovy, zejména veliké divadlo („amfiteater“) na boje s býky, na něž Španělé nárůživě rádi se dívají. Na blízku královský letohrad **El Eskorial** s nádherným klášterem.

Aranjuez (č. Aranchuez) nad ř. Tajem, nádherný královský letohrad.

Toledo, nad Tajem, dříve residence gotských a španělských králů.

Almaden, na úpatí Sierry Moreny s přebohatými doly na rtuť.

Ostrovy **Baleary**, z nichž největší jsou Mallorca a Menorka, pak **Pityusy** (Ibisa a Formentera).

Na Mallorce: Hl. město **Palma**.

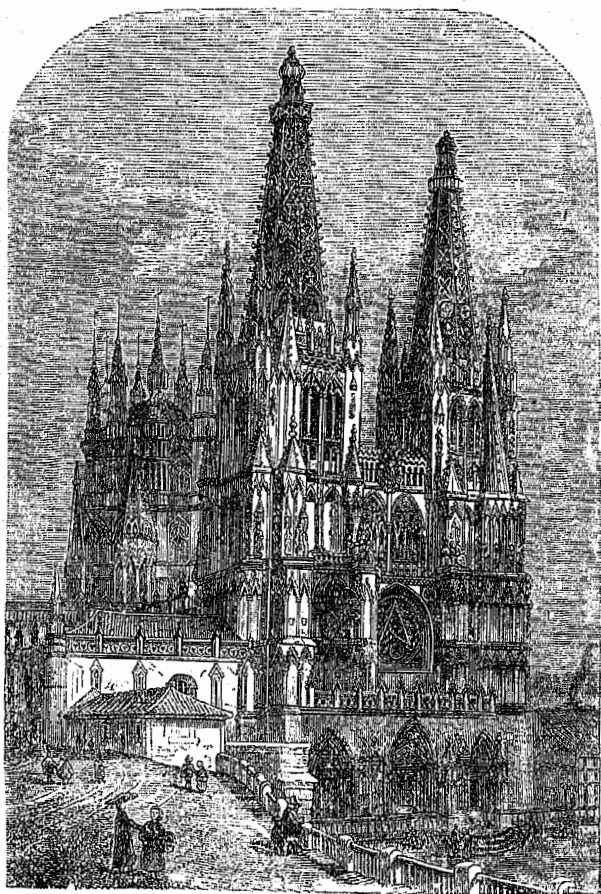
2. Království portugalské.

Portugalsko podél Atlantského oceánu rozložené, zabírá jenom $\frac{1}{6}$ polostrova (má 900 □Mm. = skoro ještě jednou tak veliké jako Čechy) ale obyvatelstva má $4\frac{1}{2}$ mil., tudíž méně nežli vlast naše; lidnatost poměrná jest proto prostřední (5000 na □Mm.).

Místopis.

Lissabon má 190.000 obyv., hl. m. a sídlo krále, rozkládá se překrásně nad ústím řeky Taja do moře a jest z nejkrásnějších měst evropských; přístav jeho jest z nejlepších a nejbezpečnějších v Evropě.

Koimbra, jediná universita v Portugalsku; okolí má v roce nejvíce dní deštivých ze všech měst evropských.

Obr. 16. Kathedrála v Burgosu.

Porto neb **Oporto** přístavné město se 100.000 obyv., vede značný obchod s vínem (portským).

(O ostrovech Azorských a Madeiře viz „přehled Afriky“).

§. 32. Království velkobritannské a irské.

Království toto skládá se: 1. z království anglického a knížectví waleského (č. uel...),

2. z království skotského,

3. z království irského.

Také se počítají k němu blízké ostrovy: **Man, Anglesea** (č. Engli), **Hebridy, Orknejské** (č. Arknýské) a **Shetlandské** (č. Šetlendské).

Veliká Britannie má plochy jen o málo více, než polovice říše rakousko-uherské (má 3150 □Mm.*).

Povrch země. Britannie a Irsko od ostatní souše evropské odděleny jsou **kanálem Rukávovým** (La Manche č. La Manš); jenž na nejužším místě svém jen 35 Km. šíře má. Břehy obou ostrovů jsou značně rozčleněny; choboty mocné, hluboko do země vnikají a tak četné polouostrovy činí; k nim druží se zase četné ostrovy, kteréž zemi, zvláště v krajinách severních hustě obkličují.

Podnebí Veliké Britannie jest veskrze přímořské, a sice mírnější, než bychom v severní jeho poloze očekávali. Příčinou toho je proud golfový, který vodami svými k západním břehům Evropy přitéká a vzduch tak otepluje, že zima není tužší než v rovině pádské v Itálii, a léto asi tak horké jako v našich vysoko nad mořem rozložených krajinách.

Dobytěk na př. již po celý rok v Anglii a Irsku se pase na pastvách, vždyt zima vykazuje tam průměrnou teplotu $+5^{\circ}$ a léto $+15^{\circ}$.

Západní vítr přináší od moře mnoho mračen, kteráž oblohu mlhou „nicht“ zvanou zahalují; proto jest obloha pravidelně pošmurna, silné rosy a deště jsou obyčejny. Pro vydatnou vláhu jest ostrov velkobritannský po větší část roku přioděn bujnou zelení.

I. Anglie.

Pobřeží východoanglické je nižší i méně rozčleněné, a proto též přístavy chudší, než pobřeží jižní a západní. Na obou ostrovech střídají se nížiny s malými horami. Na východě převládá nížina, která se svými oddíly vniká i mezi hornatiny na západě.

*) Přírovnej Britanii k Itálii!

Pásma hor anglických postupují z pravidla směrem z jihu k severu.

Útvar. Ostrovy Veliká Britannie a Irsko nikdež nedopínají se pásma velehor, nýbrž prostoupeny jsou nižšími středohorami s pásmy směru poledníkového. Východní část Veliké Britannie šíří se rozlehlou nížinou, jejíž menší oddíly i do západních hornatin vnikají. V JZ. části strmým mysem **Landsendem** počíná se lysá hornatina **Cornwalliská** (č. Karnual...), bohatá cinem a mědí, jež i výtečného cementu (portlandského) hojnou měrou poskytuje. Knižectví waleské prostoupeno jest **vysočinou Waleskou**, po výtce ze břidlice složenou, která se dopíná nejvýše na S. horou **Snowdonem** (1100 m.). Severní část hornatiny Waleské jest lysá a stromů prostá; ze středních končin vyváží se proslulá břidlice anglická, v jihu pak jsou přebohaté doly železné a sloje kamenouhelné. Takorčka ve středu Anglie vleče se směrem poledníkovým **pohoří Penninské**, železem i uhlím oplývající a úrodnými údolími proryté. Severním pokračováním Penninského pohoří jest malebné **horstvo Cumberlandské** (č. Kōmberléndské), v jehož koutech a roklích lesknou se četná jezírka pohorská; z té příčiny bývá v létě horstvo to hojně navštěvováno.

Řeky ostrovů Britských mají sice poměrně krátký tok, nabývají však skrovným spádem, stálou vodou a širokým ústím nemalé důležitosti pro plavbu.

Temže nejdůležitější řeka Veliké Britannie.

Humber (č. Hōmbr) utvořený ze severní Ousy (č. Ausy) a Trentu.

Tyne (č. Tain).

Tweed (č. Tuid) tvoří v dolním toku svém hranici proti Skotsku.

Severn běře se obloukovitě směrem jižním.

Veliká Britannie má jen o málo méně obyvatelstva než mocnářství naše (35 mil.)*), lidnatost poměrná jest tam tudíž veliká (11.000 na □Mm.).

Původní obyvatelé byli Keltové. V 5. století přišli tam Anglosasové a zabrali všechnu jižní část ostrova, že toliko v hornatém západu původní obyvatelé udržovali se. Po 600 letech podmanili Normané ostrov tento, přišedše z francouzské Normandie, kde francouzskou řeč si byli osvojili. Touto řečí svou porušili pak Normané řeč germansko-anglosaskou a tak povstalo **nářečí anglické**, jež nyní obchodní svět ovládá.

Dle **národnosti** jsou $\frac{2}{3}$ kmene germanského **Angličané**, v Irsku bydlí **Irčané** kmene keltického, v Skotsku **Skotové** kmene keltického, kteří v jižní části osvojili si jazyk anglický, ve Walesu **Keltové**, a j.

*) Anglie: 26,000.000 obyv.
 Skotsko: 3,700.000 „
 Irsko: 5.200.000 „
 Ostrovy: 140.000 „

Dle **náboženství** jsou Angličané a Skotové víry **anglikánské**, jejichž vrchní hlavou jest král britský; Irčané pak přese všechny snahy reformatorské jsou až dosud vyznavači víry **katolické**.

Mimo to jsou v zemi roztroušeni ještě vyznavači jiných sekt náboženských, jako: presbyteriáni, atd.

Polní hospodářství domohlo se ve Veliké Británii, zejména ve východních částech Anglie, nejznamenějších úspěchův. Přes pečlivé vzdělávání půdy, při čemž užívá se hospodářských strojů, nestačí přece těžba plodin potřebě domácího četného obyvatelstva.

Chov dobytka podporuje podnik britské. K ůň anglický jest po arabském nejvzácnější běhoum všude známý. Anglický dobytek hovězí, vepřový a skopový nachází všude hojnost pastvy, dává veliký užitek ve všem; plémě anglického dobytka všeho druhu zavádí se jakožto ze všech nejlepší všude ve státech evropských. Ač jest v Anglii dobytka hojnost, třeba jej přece z ciziny dovážeti, protože obyvatelé nejvíce jen masité potraviny požívají.

Rybářství provozuje se ve znamenitých rozměrech, zejména na pobřeží skotském, kde je zvláště mnoho sledův.

Plodiny **hornictví** jsou jedním ze základů národního blahobytu. Výborné uhlí kamenné a rudu železnou těží ve velikém množství v pohoří Penninském, Waleském a v jižním Skotsku.

Znamenita jest těžba cínu, mědi, a výborné tuhy, jakož i jiných nerostův a zemin.

Průmysl. V žádné zemi nedospěl průmysl té výše a těch rozměrů, jako v Británii. Spoléhaje na zásadu volné činnosti a dělení práce, — podporován jsa technickou vzdělaností obyvatelstva — užíváním strojův a konečně vzrůstajícím se spolčováním, průmysl anglický předstihl průmysl veškerých národů všech věkův. V samém středu Anglie jest hlavní sídlo továren na zboží kovové; severní Anglie zase vyniká tkaninami; Skotsko a Irsko zabírají toliko v některých odvětvích stejnou výši s Anglií.

Obchod. Veliká Británie jest prvý obchodní mocnost světa. Splavné řeky, četné průplavy, veliké množství železnic a telegrafův, a zámořské spojení se všemi částmi zeměkoule, podporují obchod. Surová bavlna jest hlavním článkem přívozu a zpracována jsouc hlavním předmětem vývozu.

Účelště jsou nedostatečná, škol národních se nedostává, však za to jest mnoho jednot a soukromých účelšť, které osvětlu šíří a vzdělání odborné podporují. University: Oxfordská a Kainbridgská (č. Kémбриč) jsou nejstarší vysoké školy. Co do duševní vzdělanosti zaujímá Anglie prvé místo v Evropě.

Zřízení státní jest již od dob dávných (od 13. stol.) **konstituční**. Sněm nazývá se tam parlamentem a skládá se ze sněmovny vyšší (dům lordův = šlechticův) a ze sněmovny nižší (dům obecných = poslancův volených).

Udej hranice země, pak zeměpisnou šířku a délku království velkobritannského.
Místopis.

Anglická nížina na jihu od Temže.

Londýn, hl. m. říše se 4 mil. obyv., jest největší město na světě, rozkládá se nad nejmohutnější řekou Veliké Britannie, nad Temží po ohromné ploše (3 □Mm.), protože dle zvyku anglického každá rodina pro sebe dům svůj má. Co do výstavnosti město krásné není, jelikož Angličan více zisku než-li ozdoby dbá.

Obr. 17. Katedrála v Canterbury.

Město sestává z těchto částí: 1. Westminster a Westend, sídlo dvora, šlechty a boháčů s krásnými sady. Tam u Temže stojí velikolepý v gotickém slohu nově vystavený dům sněmovní „Parlamentshause“. 2. City (Sity) jest střediskem obchodu světového. Po celý den panuje na málo prostranných ulicích takové hemžení a taková vřava, že pro samé obchodní vozy, na nichž se zboží přiváží a odváží, nelze se tudy téměř ani prodrati. Starodávný hrad Tower (č. Taur), který v této čtvrti u řeky Temže se zdvihá a ohromnými zdmi obehnán jest, býval druhdy sídlem králův anglických, později státním vězením, nyní jest

v něm archiv a zbrojnice. 3. Eastend (č. Istend) jest třída dělníků, kteří tam v malých neúhledných domkách a špinavých ulicích bydlí. Ve čtvrti té roztroušeny jsou též mnohé továrny vzláště pak pověstné pivovary londýnské. U Temže samé, přes níž vede mnoho mostů (pod vodou pak dva světoznámé tunely), jest hojnost přístavů a skladišť na zboží všeho druhu. 4. Southwark (č. Séduerk) jest čtvrt tovární.

Do Londýna sbíhají se železnice se všech stran, které buď městem probíhají nebo jdou nad střechami domův a jedna vedena jest též pod městem. Každých 10 minut přibudou vlaky, které obchodníky mimo Londýn bydlící do města přivázejí nebo zase odvázejí; na Temži pak křižují neustále parníky. Londýn provozuje největší obchod a největší průmysl ze všech měst na zemi. Universita, mnoho vědeckých, obchodních, jakož i dobročinných ústavů starají se nejen o duševní, nýbrž i o tělesné blaho obyvatelů tohoto ohromného města.

Greenwich (č. Grínič). Proslulá hvězdárna, dle jejíhož poledníku Britové určují zeměp. délku.

Woolwich (č. Uulič), veliký arsenal a slévárna děl.

Vindsor na západě Londýna nad Temží, kr. zámek se dvěma krásnými parky.

Canterbury (č. Kentrbry), sídlo prvního arcibiskupa anglikanského.

Dover, převoz do Francie a podmořský telegraf do Kalaisa (č. Caléza). V okolí strmí vysoké skály křídové, které daly zemi jméno Albion (lat. albus = bílý).

Portsmouth (č. Porcmetis, 100.000 obyv.), veliký válečný přístav. Naproti němu leží půvabný ostrov Wight (č. Uajt), jehož severní strana tvoří lodenici Spitheadskou (č. spithídkou), kteráž k námořnímu městu

Southamptonu (č. Sandhempt'n) se táhne.

Plymouth (Plymets), válečný přístav s proslulou hrází Breakwater (č. Breakwater) před přístavem; jihozápadně jest na útesu směle vystavěná světlárna

Eddystone. I hráz i hvězdárna jsou mistrovské dílo vodních staveb.

Bristol (č. Bristl, má 200.000 obyv.), veliké tovární a obchodní město.

Bath (č. Bétis), hojně navštěvované sírné lázně.

Severovýchodní část Anglie.

Cambridge (= Kembrič) a **Oxford** (č. Oaxförd) proslulé university. Na universitě Oxfordské studoval Jeronym Pražský.

Leicester (č. Lester) a **Nottingham** (č. Noattingem), nejdůležitější sídla průmyslu punčochářského v Anglii.

Sheffield (č. Šeffld 300.000 obyv.), největší továrny na zboží ocelové, vzláště na práce nožířské, pily, na stroje hospodářské, atd.

Hull (č. Háll 152 000 obyv.), při ústí řeky Humbera, přední anglický přístav pro obchod s krajinami severními.

Leeds (č. Lídš 300.000 obyv.) a **Bradford** (č. Bredford 200.000 obyv.), hlavní sídlo soukenictví a veškerého průmyslu vlnářského.

York, s velikolepým chrámem.

Newcastle (č. Njukasl 160.000 obyv.) jest u středu ohromného ložiska kamenouhelného.

Západně od Penninského poloostrova.

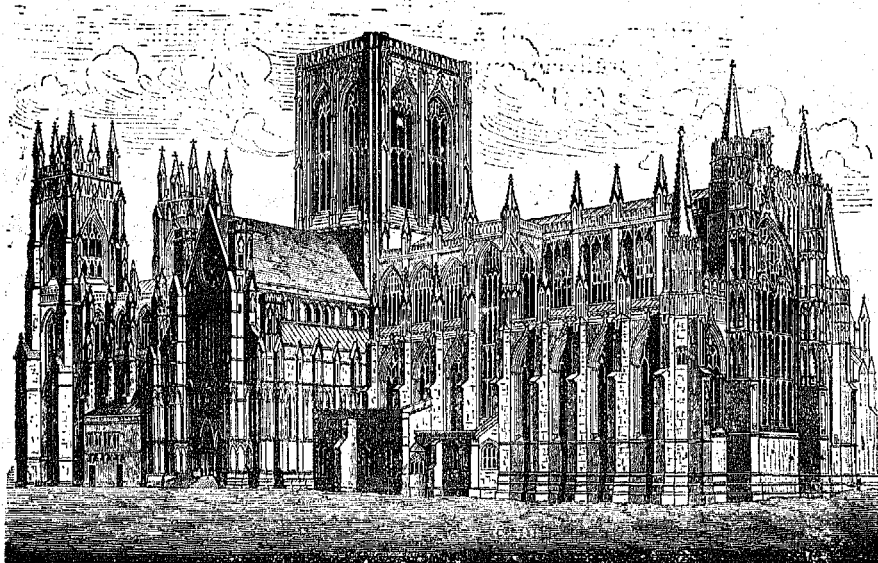
Carlisle (č. Karlajl), odtud k Newcastleu přepíná veškeren ostrov „hradba piktovská“, zbudovaná za římského císaře Hadriána (ve II. stol. po Kr.).

Manchester (č. Menčestr) má $\frac{1}{2}$ mil. obyv., jest hlavním sídlem znamenitého bavlnického průmyslu. Z uhelných dolí worleských vede do Manchesteru průplav Bridgewater'ský (č. Bričuatr) horami, dolinami, atd. prokopaný (před 100 lety udělaný).

Liverpool (č. Livrpúl) má přes $\frac{1}{2}$ mil. obyv., první přístavné město říše a po Londýně nejpřednější obchodní město světové; do přístavu tanního přiváží se téměř veškerá bavlna americká.

Stoke a Etruria, hlavní sídla hrnčářského průmyslu.

Wolverhampton (č. Ulvrhemptn), doly železné a kamenouhelné, velmi znamenitý průmysl železnický.

Obr. 18. Kathedrál v Yorku.

Birmingham (č. Bermingem 400.000 obyv.), poblíž velikých dolů železných a kamenouhelných s továrnami na zboží kovové všeho druhu (stroje, zbraně, nože, jehly, atd.).

Stratford, severových. od Oxforta, rodiště básníka Shakespeara (Šekspíra).

Wales. — Knížectví.

Merthyr-Tydwil, ve vůkolí nejznačnější hutě a váleovny celé Anglie.

Plochý, mědí bohatý ostrov **Anglesea** (č. Englsi) jest se souší spojen dvěma řetězovými mosty, které za divnějšího světa se vyhlášují.

II. Skotsko.

Skotsko jest skoro vesměs hornaté. Hory skotské pnou se proti horám anglickým opačným směrem, totiž ze západu k východu.

Skotsko dělí se na 3 díly: Severní, Střední a Jižní.

1. **Severní Skotsko** rozkládá se na jih až ke dvěma chobotům, jež průplav Kaledonský spojuje. Celá krajina Severního Skotska jest sice nevysokými, ale za to na vše strany rozvětvenými vrchy prostoupena, jest tudíž jednak pro severní polohu svou, jednak pro bouřlivé a mlhovité podnebí k obydlí lidskému nezpůsobena. Jen málo proplétá se údolí nehostinnou tou vysočinou, jejíž chudá půda sotva oves a ječmen rodí, ovčím pak pastvy skytá. *) Řídké obyvatelstvo bydlí vesměs jen podél rybnatých zálivů mořských.

2. **Střední Skotsko** prostírá se od průplavu Kaledonského na jih, až k chobotům „Clyde“ (č. Klaid) a „Forth“ (č. Forts) hluboko do země vnikajícími, které též průlivem jsou spojeny. I Střední Skotsko horami se vypíná: Hory **Grampian** (č. Grempien) vypínají se pásmy svými směrem ze západu na východ, kdež se rozčleňují a v rovinu pobřežní přecházejí. Nejvýše dopínají se na západě horou Ben Newisem (č. Ben Nuis) 1300 m. vysokou.

Krajina Středního Skotska lépe hodí se za obydlí lidské, protože tam již mezi pásmy částečně i lesem porostlými jsou úrodnější doliny s četnými jezery, „Loch“ zvanými, na jejichž březích lidé se usazují a výživu nalézají. Největší jezero jest „Loch Lomond“.

3. **Jižní Skotsko** skládá se jednak z malé **roviny Lowlands** (č. Lowlands), bohaté uhlím kamenným a rudou železnou, jež v jihovýchodní části své sluje **Cheviotskými** (č. čeviot), které vrchy částečně nesou na hřebeni svém hranici mezi Anglií a Skotskem. Krajiny tyto jsou velice úrodné a proto hustě zalidněny.

Též Skotsko protékají hojné a mocné řeky, ač nemají delšího rozvoje. Přednější jsou: **Tweed** (č. Tuid) stéká s hor Cheviotských do východních krajín a činí dolním tokem svým rozhraní mezi Anglií a Skotskem.

Clyde (č. Klaid) sbíhá s hor Cheviotských do roviny lowlandské, kterouž severozápadním směrem tekouc zavláží.

Místopis.

V Jižním Skotsku:

Edinburk s přístavem Leith (Liths), má více 200.000 obyv.

Glasgow (č. Glösgo) nad řekou Clydem, 668.000 obyv., první obchodní a průmyslové město Skotska a druhé město říše britské vůbec; nevyčerpatelné doly uhelné.

Greenock (č. Grynök), důležitý přístav.

*) Srovnej krajiny jižního Švédska a krajiny baltské v Rusku, které v téže severní šířce leží a úrodou svou pověstny jsou; jaká to protiva!

Ve Středním Skotsku:

Perth (č. Perths), **Dundee** (č. Döndý), přes 100.000 obyv., a **New-Aberdeen** (č. Nju Eberdýn), přístavná města.

V Severním Skotsku:

Invernes na severním konci průplavu kaledonského; hlavní tržiště skotských horalův.

Ostrov: **Hebridy**, **Orknejské** a **Shetlandské** mají studené a velmi vlhké podnebí. Ten největší z těchto ostrovů jsou částečně obydleny, ostatní slouží toliko za pastviny ovcím.

III. Irsko.

V Irsku převládá nížina. Menší horská pásma lemují všechna pobřeží, mezi nimiž se výběžky veliké vnitřní nížiny irské rozkládají a od sebe pásma oddělují.

Řek má Irsko mnoho; největší jest řeka **Shanon** (č. Šenen). Vyvěrá v horách severozápadních, protéká obloukovitě nížinu směrem jižním, tvoří mnoho jezer a vlévá se širokým ústím do moře.

Ve krajinách, kde voda dostatek odpadu nemá, nacházíme močály a bažiny. Protože kyprá půda ostrova irského pro časté vláhy po celý takofka rok bujnou zelení jest přioděna, nazývá se Irsko též. „ostrovem Zeleným“ nebo „Smaragdovým“. Přírodou bohaté Irsko jest velice zuboženo. Irčan zůstal věren církvi své katolické, nestal se vyznávačem víry anglikánské a byl pro to Angličanem kruté pronásledován. Lid irský bránil se sice, však mnohokráte byl podmaněn a vždy hůře sevřen. Nyní jest Irčan na bývalém vlastním statku toliko nájemníkem; lordové angličtí jsou jeho krutí páni, jimž musí veliké nájemné platiti; Irčan je schudlý, bydlí v bídných, ze hlíny splepených barácích v jedné místnosti s dobytken svým, o vzdělání jeho nikdo se nestará, on sotva živoří a klesá vždy hloub; za to jeho páni utrácejí bohaté příjmy své v cizině, mimo Irsko. Tím se nám vysvětluje, proč tak houfně Irčané stěhují se do Ameriky.

Místopis.

Dublin (č. Döblin) má nad 300.000 obyv., sídlo místokrále, námořní obchod.

Waterford (č. Uaterförd), důležité přístavné město na jižním břehu.

Kork, obchod s máslem a nakládaným masem, nazýván jest protó „masným krámem říše britské“.

Limerick, na západním pobřeží při ústí Shanonu, přístavné město.

§. 33. Francie. — Republika.

Francie jest o $\frac{1}{6}$ menší nežli Rakousko-Uhersko (má skoro 5300 □Mn.).

Udej hranice země, pak zeměpisnou šířku a délku.

Povrch země. Podél Biskajského zálivu šíří se Francie nížinou, uvnitř, na J. a na V., vypíná se vysočinami.

I. Pohraničné hory jsou: 1. **Pyreneje**, mezi Francií a Španělskem, o nichž pojednáno při polouostrovu pyrenejském (viz str. 85.).

2. Na jihovýchodu Francie pnou se **Západní Alpy** a severně od nich pohoří **Jurské**.

Francouzské Alpy jsou ohraničeny jak na západě, tak na severu řekou Rhônem a skládají se dvou pásem: 1. **Ze prahorského pásma pohraničného**, které dělí se: a) na Přímořské Alpy, b) na Kotské Alpy, c) na Grajské Alpy.

M. Clan (4200 m.) v Kotských Alpách, jest nejvyšším vrcholkem francouzským.*)

2. Ze **vnitřního pásma Severních Vápencových Alp**, jež se dělí na:

a) Provençalské Vápencové Alpy (č. Provans...) západně od dolního údolí řeky Durancee (č. Dyranse) a říčky Draky, pravé pobočky ř. Iséry (u Grenoble).

b) Savojské Vápencové Alpy západně od skupiny Montblanské, mezi údolím ř. Iséry a říčky Arvy, pravé pobočky Rhôna (u Ženevy).

c) Chablais-ské (č. Šabléské) Vápencové Alpy mezi údolím říčky Arvy, Ženevským jezerem a příčným údolím Rhôna.

3. **Pohoří Jurské** pne se mezi dolinami řek Rhôna, Saony (č. Sóny) a Doubsa (č. Dúza), nesouc na hřbetě svém rozhraní francouzsko-švýcarské.

II. Vnitrozemská hornatina. Na západě doliny rhônské rozkládá se po vnitřní Francii **vysočina francouzská** skládající se z následujících pásem:

1. **Cevenny** (č. Se.), bohaté na kovy a léčivé prameny, postupují obloukovitě od průplavu du Midi (č. dy..) severovýchodně až po vrchovisko loirské (č. loarské).

2. Od Cevenn severně zabíhá trojí pásmo horské:

a) pohoří **Lyonnais** a **Charolais** (č. Lyjonné a Šarolé) mezi Rhônem, Saonnou a Loirou, až k průplavu du Centre (č. dy Sántr), jež spojuje Loiru a Saonnu.

b) pohoří **Forez** (č. Foré) mezi ř. Loirou a ř. Allierem;

c) vysočina **Auvergueská** (č. Overň-ská) rozkládá se na západě od přerozkošného a proto hustě zalidněného údolí řeky Alliera skoro mezi všemi přítoky řek Garonny a Alliera; v ní zdvihají se nejvyšší štíty u vnitř Francie: **Mont Dore** (č. Mon Dor, skoro 1900 m.) a **Kantal** o málo jen nižší. Auvergueská (č. Overňská) vysočina jest málo zalidněna,

*) Kterak se rozčleňují Západní Alpy, viz při polouostrově apenninském.

protože jest málo úrodná a bezlesá; sloužit ponejvíce za pastviště dobytku.

3. Od průplavu du Centre na sever zdvihají se hory **Côte d'Or** (č. Kot dor) t. j. „Zlaté pahorky“, na jejichž východním svahu roste pověstné víno burgundské; s nimi splývá severně od průplavu Burgundského :

4. **Vysočina Langresská** (č. Langrská); ještě severněji provází levý břeh řeky Maasy:

5. **les Argonnský** a na hranici belgicko-francouzské část nízkých hřbetův **Ardennských**, v nichž si Maasa řečiště své vyryla.

6. Od planiny Langresské na východ strmí **Vogesy**, provázejíce levý břeh Rýna činí teď hranici německo-francouzskou.

7. Na nejzazším severozápadě vystupují osamělé hornatiny **Bretagneská** (č. bretaňská) a **Normanská**.

Mezi hornatinami severozápadními a východními rozkládá se **rovina orleánská**, která se sklání k nížinám řek Seiny a Loiry.

Pobřežní kraj jihozápadní Francie mezi řekami Adourem a Girondou (č. Žirondou) jest pustý, písčité a močálovitý a nazývá se **Les Landes** (č. Lé Lands); od Girondy na sever až po ústí řeky Loiry šíří se krajiny blatné, kdež mezi písčitymi krajinami jsou kraje veleúrodné.

U moře Středozemního prostírá se **nižina provençalská** (č. provan-salská), proslulá krásou krajiny a úrodností svou.

Na západě ústí rhônského jsou kraje močálovité, na východě neúrodná kamenitá rovina **Crau** (č. Kró).

Řeky francouzské vlévají se buď do Atlantského buď do Středozemního moře. Nejdůležitější řeky jsou:

I. Do Atlantského moře:

1. **Seina** (č. Séna) neboli **Sequana** sbírá prameny své v planině Langreské s přítoky v pravo: Aube (č. Ób), Marne, Oise (č. Oas), v levo: Yonna.

2. **Loira** (č. Loara), největší řeka francouzská, přichází ze Cevenn a má přítoky v levo: Allier a Viennu.

3. **Garonna**, pramení se v Pyrenejích; při moři v pravo přítoky značné: Tarn, Lot, Dordogne (č. Dordoň), vlévá se do moře hrdlem širokým a má jméno **Gironde** (č. Žirond).

4. **Adour** pramení se v Pyrenejích a vtéká po krátkém obloukovitém toku do moře.

II. Do moře Středozemního:

5. **Rhône** pramení se ve Švýcarsku na záp. úbočí hory sv. Gotharda, protéká jezero Ženevské a obrací se pak na jih a proudí do moře ústím deltovým.

Prítoky v levo: Isér, Durance (č. Dyrans); v pravo: Saona (č. Sóna) s Doubsem (č. Dûzem).

Prûplavy dôležitější: 1. C. du Midi (č. dy...) spojuje Garonnu se Středozezemním mořem. 2. C. du Centre (č. dy santr) spojuje Loiru se Saonou a 3. C. Burgundský Yonnu se Saonou a Doubsem a m. j.

Podnebí má Francie celkem mírné, protože tam vane vlažný vzduch okeanský, který zimu i letní vedro vánkem svým zmirňuje, však čím dále na východ tím více stává se vzduch vnitrozemským t. j. drsnatějším.

Nejteplejší podnebí má nížina rhônská, protože jest na jih otevřena, pak jižní pobřeží Francie jsouc na sever kryto Cevenami; daří se tam již ovoce jižní jako v Itálii.

Jezer Francie nemá.

Obyvatelstva má Francie tolik jako mocnářství naše (37 mil.); lidnatost poměrná jest tudíž větší než v Rakousko-Uhersku (= 7000 na □Mm.).

Dle národnosti jsou obyvatelé velikou většinou Francouzové (35 mil.), jen na hranicích říše bydlí obyvatelé jiné národnosti; tak na jihovýchodě a na ostrově Korsice: Italiáni, na hranicích německých: Němci, na belgických: Vlámové, v Pyrenejích: Baskové, v Bretagni (severozáp. Francie): galští Bretonci (všech dohromady jest sotva 2½ mil.).

Francouzové jsou potomci Keltů, kteří po podmanění svém řeč i mrav Římanů přijali; náležejí ku kmeni románskému a řeč francouzská jest dcera řeči latinské. Řeč francouzská jest nyní po celém světě vzdělaném rozšířena.

Víru vyznávají skoro všichni katolickou.

Polním hospodářstvím skoro 2/3 obyvatelstva se zaměstnává. Nejlepší jest hospodářství polní v severu a ve středu země, nejšpatnější v jihu, kde se mnoho rolí jen lopatou bez pluhu vzdělává; půda nerodí tolik obilí, co se ho v zemi spotřebuje, a musí se proto dovážeti, zvláště z Ameriky a z Ruska. Hlavní plodina jest víno, které se kromě severních departementů pěstuje všude. Vzhledem ke množství sklizeného vína a jakosti jeho zabírá Francie prvé místo v Evropě. Nejvzácnější druhy vína francouzského jsou: burgundské (od něhož prý pochází naše mělnické), champagnské, bordeauxské a j. V obchoďu se druhy tyto velmi strojí.

Z vína špatnějšího připravují Francouzové silnou kořalku „Cognac“ (č. Koňak) zvanou, která se do vsí Evropy vyváží. V krajinách severních, kde vína není, připravují obyvatelé z jablek jabloňovku (franc. „cidré“ č. sidr).

Lesnictví jest zanedbáno; důležité jsou lesy morušové a kaštanové v jihu. Alpy jsou od dob revoluce tak holé, že při každém přívalu zhoubné povodně povstávají. Lesní zvíře jest málo; i pověstní francouzští

králíci, kteří v lesích žijí a zajíce našeho tam nahrazují, řídnou vždy více. — Rybářství jest výnosné na pobřeží; v řekách ryb ani není.

Chovem dobytka Francie nevyniká, a dobytek se stále dováží. Hedvábníků chová se na jihu Francie veliké množství.

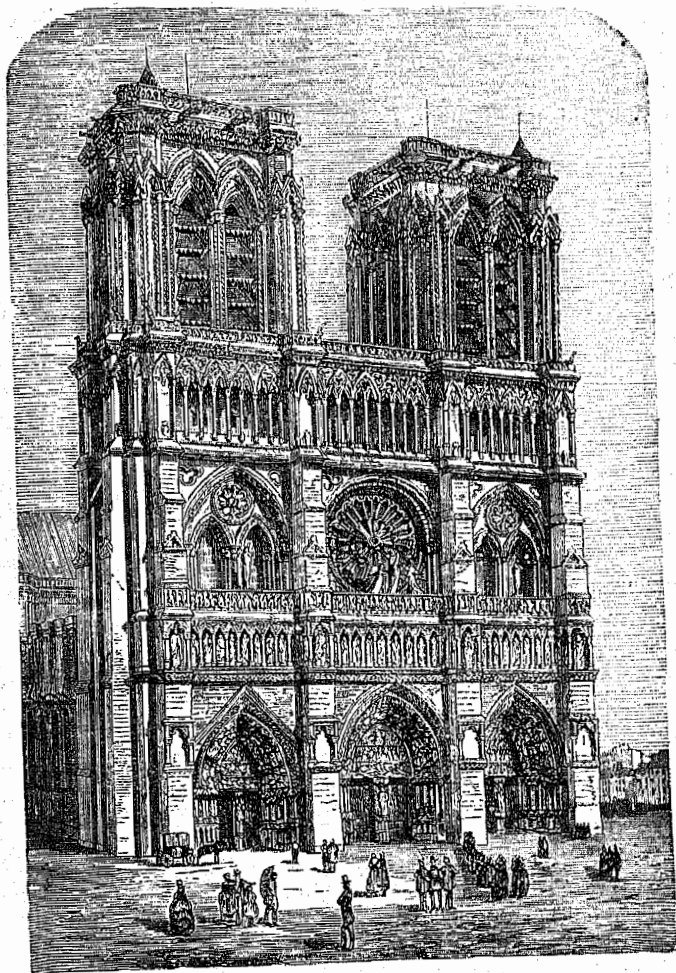
Kovů Francie má málo, nejen kovů vzácných, nýbrž i železa a uhlí, však ve průmyslu přece vyniká hlavně vkusem a nádherou tak, že po průmyslu anglickém jest francouzský prvý; předním sídlem jeho jest Paříž s okolím. Nejdůležitější odvětví jsou: hedvábnický průmysl, první na světě, v jihovýchodu; bavlnický, plátenický a souko-

nický na severu. Vedle těchto odvětví vynikají elegantní „pařížské tovary“, jako: falešné klénoty, zboží bronzové, voňavky, čalouny papírové, zboží modní a toaletní, výrobky smaltové, atd.

Francie jest z nejpřednějších státův obchodních. Zeměpisná poloha, rozkvět průmyslu a p., jsou základy rostoucího stále obchodu.

Osvěta: Veliký počet vědeckých a uměleckých ústavů podporuje osvětu, ale školy obecné potřebují ve Francii ještě oprav.

Řeč francouzská jest v Evropě řečí diplo-

Obr. 19. Chrám Notredame v Paříži.

matickou. Národ francouzský honosí se ve všech dobách a ve všech oborech slavnými a proslulými muži.

Zřízení státní jest od konce války francouzsko-německé (r. 1870.) republikánské. V čele vlády stojí president, na 7 let volený. Suším zasedá ve Versaillesch (č. Versajích). Země je rozdělena na kraje „departementy“ (č. departmanty) zvané.

Politické rozdělení: Francie jest nyní rozdělena na 85 departementů pojmenovaných nejvíce podle řek a pohoří; však přehlednější jest staré rozdělení podle provincií:

I. Sever Francie.

Isle de France (č. Il de Frans): **Paříž** nad Sequanou, má 2,200.000 obyv., pásem trvá mocně opevněné hl. n. říšské.

Ze starých hradeb zařízeno jest široké koliště mezi městem a předměstími, boulevardy (č. Bulváry) zvané, kdež se řadí k sobě nejnádhernější domy, nejelegantnější hostince, kavárny a sklady obchodní. Veliká a pěkná náměstí zdobena jsou vzácnými pomníky, z nichž vynikají: sloup Vendômešský (č. van...) se sochou Napoléona I. a sloup Červencový. Paláce Louvre, Tuillerie a Palais Royal (č. Luvr, Tyllerie a Palé Roajal) ehovají v sobě nejvzácnější sbírky umělecké všeho druhu.

Chrám Notre Dame (č. Noťr Dam) se dvěma tupými věžemi jest vzácnou památkou slohu gotského.

Paříž je střediskem duševního, průmyslového i obchodního života ve Francii; průmysl pařížský získal si vkusem svým jména světového a móda pařížská ovládá svět.

V okolí pařížském jsou letohrady: na západě u řeky Seiny: St. **Cloud** (č. Sen Klů) a St. **Germain** (č. Sen Žermén), **Versailles** (č. Versaj) s krásnými zahradami, nyní zase sídlo vlády a sněmu; na severu v St. **Denis** (č. Són Dený) jest hrobka bývalých králů francouzských.

Sèvres (č. Sévr) s první továrnou na porculán. **Soissons** (č. Soasson) nad ř. Oison (č. Ouson) severových. od Paříže, bývaly král. sídlem Meroveovců; tam zvítězil Chlodvík se svými salskými Franky nad římským vojskem a učinil římskému panství konec (r. 486.); Gallie od těch dob přezvána byla Francií.

2. Picardie, Artois (č. Artoa) a Flandry.

Amiens (č. Amjen), rodiště Petra Amjenského, původce křížáckých válek.

Arras, rodiště stavitele Matyáše z Arrasa, jenž chrám sv. Víta v Praze stavěti počal.

Creçy (č. Kresí = Kresčak) na jihozáp.; v bitvě u Kresčaka padl r. 1346. český král Jan Lucemburský v hrdinném boji s Angličany.

Boulogne a **Calais** (č. Buloň a Kalé) námořní obchodní města; z tohoto města jest nejkratší převoz do Doversa v Anglii (35 Km. vzdálí).

Dunkerque (č. Dynkerk), nejsev. franc. město přístavné.

Lille (160.000 obyv.), **Valenciennes** a **Cambray** (č. Lill, Valansjen a Kambré) jsou pohraničné pevnosti, z nichžto Lille jest nejtvrďší. Všechna tato města i jejich okolí oživena jsou velice průmyslem, obzvláště krajským.

3. Normandie.

Rouen (č. Ruan 100.000 obyv.) nad Seinou vyniká i se svým okolím soukenictvím. Tam byla z historie známá panna Orléanská upálena (r. 1431.).

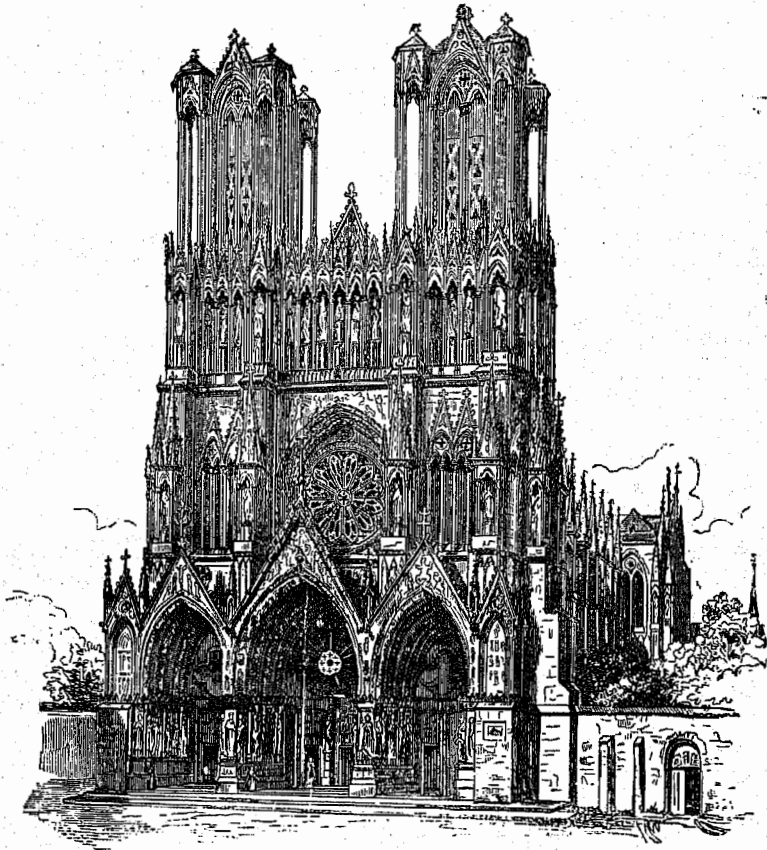
Havre de Grace (č. Havr de Gras) nejdůležitější přístav na severu. Tam kotví zejména lodi se zbožím pro Paříž určeným.

Cherbourg (č. Šerbúr), velikolepě opevněný přístav válečný.

II. Severozápad Francie až po řeku Loiru.

4. Bretaňsko.

St. Malo námořní město, s nímžto průplavem spojeno jest jižněji rozložené obchodní město **Rennes** (č. Renn).

Obr. 20. Chrám v Remeši.

Brest a L'Orient (č. Lorjan) jsou veliké přístavy válečné.

Nantes (č. Nant) nad Loirou, (přes 100.000 obyv.), důležité obchodní a tovární město.

5. Anjou, Maine, Touraine (č. Anžů, Mén, Turén) prostírají se východně od Bretaňska.

Angers a Tours (č. Anžér a Tár) nad Loirou ve veleúrodné krajině, „zahrada Francie“ zvané; tam zvítězil Karel Martell nad Araby r. 732. zastaviv tím šíření se panství mohamedánského po Evropě.

Le Mans, středisko železných drah na celém severozápadu Francie.

6. **Orléanais** (č. Orléané).

Orléans nad ř. Loirou. Panna Orléanská osvobodila neohrožeností svou město toto od anglického obležení (r. 1429.) a dostala za to po městě tomto jméno své.

III. Východ Francie.

7. **Champagne** (č. Šampaň).

Troyes (č. Troa) nad Seinou a **Epernay** (= Epemé) nad Marnou mají velkolepý obchod s nejluchotějším evropským vínem „champagneským“.

Chalons sur Marne (č. Šalon syr Maru t. j. nad ř. Marnou) jsou mimo své vinohrady též historicky známy proto, že „v rovinách Katalaunských“ poražen byl pověstný vůdce Hunův Atilla r. 451.

V Rheimsu (č. Rémsu) vinařství. Chová se tam „evangelium Sázkavské nebo Remešské“, jehož prvou část sv. Prokop sám psal; na evangelium toto skládali králové franc. při korunování přísahu až do dob revoluce.

8. **Lotrinsko**.

Nancy (č. Nancy), jest z nejkrásnějších měst francouzských.

9. **Franche Comté** (č. Franš-) t. j. svobodné hrabství.

Belfort, malá, ale tvrdá pohraničná pevnost.

Besançon nad ř. Doubsem (č. Dúzem) tvrdá pevnost s rozsáhlým hodinářstvím.

10. **Burgundsko** západně od Franche Comté.

Dijon (č. Dýžon) vede značný obchod s vínem „burgundským“.

11. **Nivernais**, **Bourbonnais** a **Berry** (č. Niverné, Bourbonné).

Bourges (č. Burš).

IV. Jihozápadní Francie.

12. **Poitiers** (č. Poatjé) rozkládá se v rovině četnými bitvami proslulé.

La Rochelle (č. La Rošell), pevnost přímořská.

Cognac (č. Koňak) jihovýchodně od La Rochelly; středisko továren, v nichžto z vna špatnějšího vyrábí se pověstná koňalka „cognac“.

13. **Anvergne** (č. Overn).

Clermont (č. Klermon) se římskými starožitnostmi; pamětihodný jest tam pramen zkameňující.

14. **Guienne** a **Gascone** (č. Gyjen, Gaskoň) s malými pyrenejskými krajinami **Novarou** a **Béarnem**.

Bordeaux (č. Bordó, 200.000 obyv.), přístavné město nad Garonnou, důležitý obchod s vínem bordeauxským.

Bayonne (č. Bajon) při ústí Adoura do moře; tam poprvé bojováno bodákem.

Biarrits (č. Biarri) mořské lázně.

Pau (č. Pó) v údolí pyrenejském, ovanuto velmi zdravým a libým vzduchem.

V. Jižní Francie.

15. **Languedoc** (č. Langdok) jmenuje se krajina mezi Pyrenejemi a ř. Rhônem proto, že tam obyvatelé mluví nářečím francouzským, v němž místo nyní obyčejného „oui“ = ano, říkají „oc“; nářečí toto bývalo dříve řečí spisovnou.

Perpignan (č. Perpiňan) pohraničná pevnost.

Narbonne (č. Narbonn) za panství římského hlavní město „Galliae Narbonensis“, nyní nepatrné město, protože moře na pobřeží a tudíž i přístav pískem se zanáší.

Toulouse (č. Tulúz 130.000 obyv.) tam kde se stéká průplav „du Midi“ do Garonny, se značným průmyslem i obchodem; město toto bylo druhdy hlavním sídlem říše „visigotské“.

Cette (č. Set) druhé přístavné město na jižním břehu mořském opodál místa, kde průplav du Midi do moře se vleává.

Montpellier (č. Monpelje) se staroslavnou, Araby založenou fakultou medicínskou.

Nîmes (č. Nim) dosud zachoval mnoho starožitností z dob římských.

Beaucair (č. Bokér), proslulé trhy na hedvábí (v červenci každého roku).

16. **Provence** (č. Provans).

Arles (č. Arl) nad Rhônem byl ve středověku hl. sídlem říše „arelatské“; mnoho římských starožitností.

Avignon (č. Aviňon) nad Rhônem ve veleúrodné krajině, byl ve 14. století sídlem papežův (od r. 1307.—1377. „babylonské zajetí papežů“).

Aix (č. Ez) za Římanův „Aquae Sextiae“ zvané, kde zvítězil římský vojevůdce Marius nad německými Teutony v bitvě rozhodné r. 102. př. Kr.; důležitý obchod s olejem „provenským“ a s jižním ovocem.

Marseille (č. Marsej nad 300.000 obyv.) největší přímořské město francouzské a při Středním moři vůbec, po němž vede veliký obchod s Afrikou i s Asií.

Toulon (č. Tulon 70.000 obyv.), veliký válečný přístav. Při břehu leží ostrůvky **Hyeres** (č. Jérs), jež pro mírné podnebí jsou jako město:

Nizza pro svůj mírný vzduch proslulé; lidé chorobou plicní soužení hojně navštěvují místa tato.

Na břehu mořském mezi Itálií a Francií jest nejmenší stát evropský knížectví monacké, jenž požívá ochrany francouzské. Hl. m. **Monako**.

VI. Jihovýchodní Francie.

17. **Douphiné** (č. Dofiné).

Grenoble, pevnost nad Isérem v průsmycích alpských.

18. **Savojsko** jest nejvýše položená krajina v Evropě.

Chambery (č. Šamberý), hl. m. Savojska rozložené v hlubokém údolí.

Na úpatí Mont Blanka jest nad řekou Arvou velikolepá dolina „chamouny-ská“ (č. šamunýská), pro své vzácné byliny a přirozenou krásu známá.

19. **Lyonnais** (č. Lyonné).

Lyon (340.000 obyv.), po Paříži největší a nejprůmyslnější město francouzské, má velikolepé závody na hedvábné látky, a nejznamenitější trhy na hedvábí v Evropě.

St. Etienne (č. Sen Etjenn 126.000 obyv.), velikolepé závody železářské (francouzský Birmingham).

20. **Ostrov Korsika** náleží ku Francii více než 100 let; jest hornatý, a jen údolí četných malých říček jsou úrodná. Obyvatelé jsou méně vzdělaní horalé, ale udatní a svobodu milující.

Ajaccio (č. Ajačo), rodiště Napoleona I. (15. srp. 1769).

OBSAH.

	Strana		Strana
Asie	1— 35	§. 15. Habeš	44— 45
Přehled Asie	1— 5	§. 16. Sahara	45— 46
I. Přední nebo-li Západní Asie.		§. 17. Sudan	46— 48
§. 1. Asijské Turecko	5— 10	§. 18. Somalský polouostrov	48
1. Malá Asie	5— 6	§. 19. Jižní Afrika	48— 51
2. Syrie s Palestinou	6— 8	1. Kapsko	48— 49
3. Armenie s Kurdistanem	8— 9	2. Natal	49
4. Mesopotamie	9— 10	3. Transválsko	49— 50
§. 3. Arabie	10— 13	Sofala a Mozambik	50
§. 4. Erbn	13— 16	Zanzibar	50
§. 5. Turan	16— 17	Střed jižní Afriky	50
II. Jižní Asie.		§. 20. Ostrovy africké	51— 52
§. 6. Přední Indie	17— 22	Evropa	52—108
§. 7. Zadní Indie	22— 24	§. 21. Přehled Evropy	52— 58
§. 8. Východní indské ostrovy	24— 25	§. 22. Jižní Evropa	58— 59
III. Východní a Střední Asie.		§. 23. Balkánský polouostrov	59— 72
§. 9. Čínská říše	25— 31	Jednotlivé státy na polouostrově	
Pravá Čína	28— 29	balkánském.	
Tybet	29— 30	§. 24. Království řecké	63— 65
Východní Turkestan	30	§. 25. Evropské Turecko	65— 68
Džungarsko	30	a) Východní Rumelie	66
Mongolsko	30	b) Turecká Rumelie	66— 67
Mandžursko	31	c) Albánie	67— 68
Korea	31	d) Ostrovy turecké	68
§. 10. Japonská říše	31— 32	§. 26. Černá Hora	68— 69
III. Severní Asie.		§. 27. Srbsko	69— 70
§. 11. Asijská Rus	32— 35	§. 28. Bulharsko	70— 71
Afrika	35— 52	§. 29. Rumunsko	71— 72
§. 12. Přehled Afriky	35— 39	§. 30. Itálie	72— 84
§. 13. Berbersko	38— 41	§. 31. Pyrenejský polouostrov	84— 92
1. Císařství marocké	38— 39	1. Království španělské	87— 91
2. Alžírsko	39— 40	2. „ portugálské	91— 92
3. Tunisko	40— 41	§. 32. Království velkobritánské	
§. 14. Egypt	41— 44	a irské	92— 99
1. Egypt	41— 43	1. Anglie	92— 97
2. Nubie	44	2. Skotsko	97— 99
3. Egypský Sudan	44	3. Irsko	99
		§. 33. Francie	99—107

OBSAH.

	Strana		Strana
Aberdeen	99	Amur	26, 34
Abešr	47	Anam	23
Ačín	24	Andalusie	88
Adamova h.	19	Andamany	23
Adamava	47	Andorra	88
Adla	76	Angers	106
Aden	13	Anglesen	97
Adiže	76	Angola	48
Adour	101	Anhora	7
Adria	79	Ankona	81
Adriatské moře	61	Antakieh	8
Aegadské ostr.	84	Antilibanon	6
Afghanistan	15	Antiochia	8
Aeginský zál.	61	Antitaurus	5
Africké ostrovy	51—52	Antivari = Bar	
Afrika	35—52	Aosta	77
Afrika jižní	48—51	Apenín	74
Agra	21	Apulie	83
Aïr	45	Arabie	10—13
Aix	107	Aragonie	88
Ajaccio	108	Aram	7
Akabský záliv	6	Aranjuez	90
Albanie	67	Ararat	9
Alepo	8	Aras	9
Alexandria	43, 77	Argun	34
Alighery	19	Arles	107
Alikante	88	Arménie	8
Allahabad	21	Arnaut = Skypetář	
Allier	101	Arno	76
Almadén	90	Arras	104
Almeria	88	Artois	104
Alpy	73—74	Artický z.	61
Alpy francouzské	100	Asben	45
Alžír	40	Ascension	71
Amiens	104	Asie	od 1—35
Amiranty	52	Asie přelid.	1—4
Ammon	42	Asijská Rus	32—35
Amritsar	22	Asijské Turecko	5
Anu	16	Aspropotamo	61
		Asturie	90
		Ašantsko	48
		Atananarivo	51
		Atbara	45
		Athény	64
		Athos	67
		Atlas	88, 39
		Atrek	14
		Aube	101
		Aulonský záliv	61
		Anvergne	100
		Avignon	107
		Azory	51
		Babylon	10
		Badajos	89
		Bagdad	10
		Bagirmi	47
		Baikal	34
		Bajazid	9
		Baleary	90
		Bali	25
		Balkán	59—63
		Bambara	47
		Bangkok	23
		Bangka	24
		Bar	69
		Barcelona	87
		Barka	41
		Barnaul	35
		Baskové	90
		Basra	10
		Batavia	25
		Bath	96
		Bathurst	47
		Bayonne	107
		Beaultair	107
		Bečuané	51
		Beduinové	8, 11
		Beirut	8

	Strana		Strana		Strana
Bělehrad	70	Bukurešť	72	Drinopol	67
Belfort	106	Bullharsko	70, 71	Drusové	8
Beludžistan	16	Burgas	66	Dublin	99
Benares	21	Burgos	90	Duero	86
Bonátky	79	Burgund	106	Dunaj	61
Bongálsko	18	Cařihrad	66	Dundee	99
Bongasi	41	Cařihradský průliv	61	Dunkerqtte	105
Benguola	48	Cejlon	19	Durance	102
Berbersko	38—41	Celebes	25	Dordogne	101
Bergamo	78	Ceram	25	Džidda	12
Besunçon	106	Cetto	107	Džungarská step	26
Botlem	8	Cetyně	69	Džungarsko	20
Bhutan	22	Centa	39	Džilolo	25
Biarrits	107	Cevonny	100	Eastend	96
Bilbao	90	Cívita Vecchia	82	Ebro	86
Bilma	45	Čadské jezero	46	Edinburk	98
Binuo	46	Čeljuskin mys	1	Efosos	6
Birma britská	23	Černá Hora	68—69	Egejské moře	61
Birma, království	23	Černé moře	61	Egypt	41—44
Birmingham	97	Čína pravá	28—29	Elba	84
Bloemfontein	50	Čínská říše	25—31	Elburs	14
Boorové	49	Dahomejsko	48	Elefante	22
Bojana	61	Dakka	21	Ellora	22
Bokhara	16	Daman	22	El Tih	13
Bologna	80	Damask	8	Emilia	79
Bombay	22	Damiotta	43	Epeiros	64
Bordeaux	106	Danilovgrad	69	Epernay	106
Borneo	25	Dapsang	26, 29	Erán	13—16
Bornu	47	Dardanelly	61	Erzorun	9
Bosna	61	Darfor	44	Estrella	85
Bosporus = Cařihradský průliv		Dekun	19	Estremadura	89
Botušany	72	Delhi	21	Etna	74
Bonlogne	105	Délos	65	Etruria	97
Bourbon	52	Demavend	14	Enhoia = Negroponte	
Bourges	106	Dersten	71	Eufrat	9
Bradford	96	Despoto-daghi	60	Everest	18
Brahmanské učení	4	Dhavalagiri	18	Evropy přehled	52
Brahmaputra	20, 26	Diarbékír	9	Fajum	43
Brahuňové	15	Dijon	106	Fanarioti	67
Braila	72	Dilli	25	Fašer	44
Brosčia	78	Dinarské Alpy	60	Fellahové	11
Brest	106	Din	22	Ferro	51
Brindisi	83	Dobruďža	71	Fersaly	64
Bristol	96	Doubs	102	Fes	39
Britannie	92—99	Dover	96	Fezzan	41
Brusa	6	Dračí vrchy	49	Filipeville	40
Budhovo učení	4	Dravidové	20	Filipovy ostr.	25
		Drin	61, 69	Finnisterre	85

	Strana		Strana		Strana
Foggia	83	Hai-jang	31	Irak Arabi	9
Forez	100	Hankou	28	Iravady	23
Formosa	28	Harar	44	Irkutsk	35
Francie	99—108	Havre de Grace	105	Irsko	99
Freetown	47	Hobridy	92	Irtiš	83
Flegrejské pole	83	Hedžes	12	Isér	102
Florence	80	Helikón	61	Isfahan	15
Fučeu	29	Hellénové = Řekové		Isker	61
Funchal	51	Hellespont = Dardanolly	15	Isle de France	104
Fusi—Jama	31	Herat	15	Išim	33
Gabes	41	Hermon	7	Italie	72—82
Gačtský zál.	73	Hermúpolis	65	Jafa	8
Galac	72	Hilmend	14	Jakutsk	35
Galicie	90	Himalaja	18	Jang-tse	26
Galilea	7	Hindové	20	Janina	68
Gallipoli	67	Hindustan	18	Janinské jez.	61
Gambia	40	Hory-Rúd	14	Janov	77
Ganga	20	Hodeida	12	Jarkand	30
Gaurisankar	18	Hongkong	29	Japonsko	31—32
Genezaretské jez.	7	Hottentoti	49	Java	24
Ghaty	19	Hovové	51	Jemen	12
Gibraltar	88	Hwangho	26	Jenisei	33
Girgenti	84	Hue	23	Jeres	88
Gironde	101	Hualva	89	Jeruzalem	8
Gizeh	43	Hull	96	Jesso	31
Glasgow	98	Humber	93	Ješil	5
Goa	22	Hyeres	107	Jokohama	32
Gobi	26	Chablaiské Alpy	100	Jónské moře	61
Goletta	41	Chalif	66	Jónské ostrovy	64
Golkonda	22	Chalkis	65	Jordán	7
Grampian	88	Chalkidické	67	Jucar	86
Granada	98	Chalons	106	Judea	7
Gran Saso	74	Chambery	107	Jura franc.	100
Gredos	85	Champagne	106	Kabinda	48
Greenock	98	Chartum	44	Kabul	14
Grenoble	107	Charolais	100	Kadiz	88
Greenwich	96	Cherbourg	105	Kafří	49
Gnadarrama	85	Cheviot	98	Kagliari	84
Guinea	47	Chingan	26	Kairo	43
Gudžrat	22	Chio	10	Kalabrie	84
Habeš	44—45	Chiva	16	Kalahary	48, 50
Hadramaut	13	Chorassanské hory	14	Kalais	105
Haiderabad	22	Ida, hora	5	Kalkuta	21
Hainan	28	Ili	30	Kaltarisetta	84
Haleb	8	Indie Přední	17—22	Kambodža	24
Halys	5	Indie Zadní	22—24	Kampanie	82
Hamadan	15	Indigirka	33	Kampaňská rovina	75
Hamun	14	Invernes	99	Kambray	105

	Strana		Strana		Strana
Kambidge	96	Klermont	106	Kypr	10
Kanaan	7	Klyde	98	Kyréné	41
Kanal Burgundský	102	Kognak	106	Kyzyl-Irmak	5
Kanal du Centre	102	Kochinchina Dolní	23	Lahore	22
Kanal du Midi	102	Koimbra	91	Lakkadivy	19
Kanárý	51	Kokand	16	Landsend	93
Kančínčina	18	Kolyma	33	Langres	101
Kandahar	15	Komo	78	Languedok	107
Kandia = Kreta	68	Komorin	19	Larissa	64
Kano	47	Kondar	45	La Rochelle	106
Kantal	100	Kong	46	Latium	81
Kanterbury	96	Kongfutse	26	La Valette	84
Kanton	29	Kongo	48	Leeds	96
Kapsko	48—49	Konstantie	40	Leicester	96
Kapua	83	Konstantino	49	Le Mans	106
Kapverdské ostrovy	51	Kostantinopol	66	Lena	33
Karahissar	6	Kora	10	Leon	90
Karakorum	26, 29	Kordoian	44	Les Lands	101
Karasu	61	Kordova	89	Levkosia	10
Karikal	21	Korea	28, 31	Lhassa	30
Karlisle	96	Korfu	65	Libanon	7
Karnak	43	Korinth	64	Libyjská poušť	41
Karrara	80	Korinthský z.	61	Lieu Kieu	31
Karoo	49	Kork	99	Ligurské m.	73
Kartagena	88	Kornwallis	93	Lille	105
Kastelamare	83	Koromandel	21	Limerik	99
Kastilie	90—91	Korsika	108	Limpopo	49
Kašgar	30	Koruňa	90	Liparské ostr.	84
Kašmír	22	Kot-d'Or	101	Lissabon	91
Katalonské roviny	1 6	Kotorský záliv	61	Liverpool	97
Katalonie —	87	Kragujevac	70	Livorno	80
Katania	84	Krau	101	Loanda	48
Kateřiny sv. klášter	13	Kregy	104	Loango	48
Kavkazaná	4	Kremona	78	Loira	101
Kazanlik	66	Kreta	68	Loch Lomond	98
Kefalonia	66	Kreta = Kandia		Lob-Noor	26
Kelat	16	Křováci	50	Londýn	95
Kenia	50	Kuka	47	Loretto	81
Kermanská poušť	13	Kuldža	17, 30	L'Orient	106
Keroan	41	Kumberland	93	Lot	101
Kiachta	35	Kur	9	Louvre	104
Kilické brány	5	Kurdistan	8	Lowlands	98
Kilimandžaro	50	Küstendže	72	Lukka	80
Kioto	32	Kvarnerský z.	61	Lat	13
Kirgizská step	33	Kyklady	65	Luxor	43
Kithairón	61	Kyduos = Suihun	5	Lyon	107
Kiusiu	31	Kyn-lyn	26	Lyonnais	100
Kjutahia	6	Kynoskefale	64	Luzon	25

	Strana		Strana		Strana
Madagaskar	51	Menam	23	Navarra	88
Madeira	51	Monderes	5	Nazaret	8
Madrid	21, 90	Merida	90	Neapol	83
Madras	21	Meromské jez.	7	Nedžad	10
Madřra	25	Merthyr-Tydwil	97	Negroponte	64
Mahe	22	Mossina	84	Nepal	22
Majmačín	30	Mešhed	15	Nerčinsk	35
Makalla	13	Mezopotamie	9—10	Neretva	61
Makao	29	Milán	78	Nevada	85
Makololo	51	Miletos	6	Newcastle	96
Malá Asie	5	Mincio	76	Nieuveveld Berge	49
Malabar	22	Mindanao	25	Niger	46
Malaga	88	Minho	86	Nikohary	23
Malajci	4	Mirzapur	21	Nikolajevsk	35
Malakka	22	Modena	80	Niksič	69
Malodivy	19	Mogador	39	Nil	42
Malta	84	Mokka	12	Nilgírské h.	19
Malvasia	64	Molukky	25	Nimes	107
Man	92	Monako	107	Ninive	10
Manaar	19	Monemvasia	64	Nipou	31
Mandalai	23	Mongolsko	30	Niš	70
Mandingové	47	Monchique	85	Nizza	107
Mandžursko	31	Mont Dore	100	Nottingham	96
Manfredonia	83	Montpellier	107	Notre Dame	104
Mangassar	25	Mont Perdu	85	Nubie	44
Manchester	97	Morača	61	Ob	33
Manilla	25	Morava	61	Obeid	44
Mantova	78	Morava srbská	69	Oeta	61
Marakanda	17	Morea	64	Ogljo	76
Marathona	64	Morena	85	Ochridské jezero	61
Marica	61	Mossamedes	48	Oise	101
Marky	81	Mosul	10	Otsford	96
Marne	101	Mozambik	50	Olan, vrch	100
Marokko	38	Mramorné moře	61	Olta	61
Maronité	8	Mrtvé moře	7	Olymp	60
Marseille	107	Mukden	31	Oman	13
Maskareny	52	Mulhacen	85	Oporto	92
Maskat	13	Multansko	71	Orléans	106
Massena	47	Murcia	88	Oran	40
Masulipatam	21	Mursuk	41	Orfanský z.	61
Mauricius	52	Muršidabad	21	Orhani	61
Medina	12	Nancy	106	Orlney	92
Mekka	12	Nanking	28	Orontes	7
Mekinez	39	Nantes	106	Osaka	32
Mekong	23	Narbonne	107	Ossa	00
Mekranské h.	14	Natal	49	Otranský zál.	73
Memfis	43	Nauplia	64	Oviedo	90
Menado	25	Nauplijský z.	61	Pád	76

	Strana		Strana		Strana
Padang	24	Poitiers	106	Samokov	71
Padišah = sultán		Pondyčery	21	Sana	12
Padova	79	Pontské hory	5	San Jago	90
Palermo	84	Portsmouth	96	San Marino	81
Palestina	7—8	Port Elisabeth	49	Santa Maura	65
Palembang	24	Port Louis	52	Santander	90
Palma	90	Port Said	43	Saona	102
Palmyra	8	Porto Ferrajo	84	Sardinie	84
Palos	89	Požarevac	70	Sardy	6
Pamir	2, 26	Pretoria	50	Sarský zál.	61
Pampolona	88	Prisrend	68	Sassari	84
Pandžab	18	Priščina	68	Sáva	61
Papujci	4	Provençalské Alpy	100	Savojské Alpy	100
Parma	80	Prut	61	Savojsko	107
Parnass	61	Pyrenejský polonost.	84—92	Sebastian	90
Paros	75	Quadalaviar	86	Sego	47
Paříž	104	Quadalquivir	86	Segura	86
Patna	21	Quadiana	86	Sejcholy	52
Patras	64	Rann	18	Selambria	61
Pau	107	Ranguun	23	Seuaar	44
Pavia	78	Ravenna	80	Senegal	46
Paxo	65	Rennes	106	Seina	101
Peking	28	Riategem	12	Sér, Seres	67
Pelion	60	Rheims	106	Seret	61
Peling	26	Rhodos	10	Setledž	19
Peloponnes	64	Rhône	101	Severn	93
Pennínské hory	93	Roncesvallský průs.	85	Sevilla	89
Peraca	7	Rosetta	43	Sèvres	104
Perim	13	Rouen	105	Shanon	99
Perpignan	107	Royal	104	Sheffield	96
Persie	15	Rufia	61	Shetland	92
Perth	90	Rumelie	64	Siam	23
Pešavar	22	Rumunsko	71 72	Sibiř	32—35
Perrugia	81	Rusčuk	71	Sicilie	84
Piacenza	80	Ryl	60	Stena	60
Piava	76	Řecko	63—65	Sierra Leona	47
Pic Anethou	85	Řím	81	Sierra Liberria	47
Picardie	104	Sahara	45—46	Si-Kiang	26
Pieter Maritzburk	49	Saigon	23	Sikok	31
Pinang	23	Saihun-Kydnos	5	Silistria = Dersten	
Pindos	61	Sakaria	6	Sinaj	13
Pireus	64	Salerno	83	Sind	26
Pisa	80	Salernský zál.	73	Singapore	23
Pityusy	90	Salseta	22	Sinigaglia	81
Pleven	71	Salwen	23	Sinope	6
Plovdiv	66	Samaria	7	Siut	43
Plymouth	96	Samarkand	16	Sivah	43
Podgorica	69	Samo	10	Skadar	68

Strana		Strana		Strana	
Skaderské jezero	61	Šanghai	28	Tours	106
Skotsko	97—99	Šar dagh	60	Trnfalgar	86
Skutari	6	Šilka	34	Transválsko	49—50
Sliven	66	Šing king	31	Trapani	84
Smederevo	70	Šipka	61	Trapezus	6
Smyrna	6	Širas	15	Trebia	76
Snowden	93	Škypetáři	68	Tripoli	41
Sogdiana	17	Šumen	7	Tristan da Cuña	51
Soissons	104	Tadmor	81	Trnovo	71
Sokoto	47	Tafilet	39	Troja	6
Sofala	50	Tagliamento	76	Troyes	106
Soluní	67	Tajo	86	Tsana	45
Solunský záliv	61	Tanaro	76	Tnaregové	46
Somal	48	Tanger	39	Tuat	39
Soria	90	Taranto	83	Tuillorie	104
Southampton	96	Tarim	26, 30	Tuldža	72
Southwark	96	Tarn	101	Tundry	33
Sparta	64	Taragona	88	Tunguska	33
Spezzia	78	Tarsus	6	Tunissko	40
Sporady	64	Taškend	16	Turan	16—17
Srbsko	69—70	Tatarsko	30	Turan Východní	26, 28
Srčdec	71	Taurus	5	Turecko evr.	65—68
Stanovoj	33	Tébris	15	Turkestan	16
St. Denis	104	Teheran	15	Turkmeni	16
St. Etienne	108	Tenže	93	Tweed	93, 98
St. Germaine	104	Tenerifa	51	Tyne	93
St. Cloud	104	Tengri-Noor	26	Tyrrheuské m.	73
St. Louis	47	Theaki	65	Udine	79
St. Malo	105	Tharr	18	Ulunda	51
Stoke	97	Théby	43	Umbrie	81
Stratford	97	Thessalie	64	Una	61
Struma	61	Tiber	76	Urga	30
Syra	65	Tibesti	45	Urnia	9
Syrakusa	84	Ticino	76	Urua	51
Syr	16	Tien-Šan	26	Uruuntsi	30
Syrie	6—7	Timbuktu	47	Vadai	47
Snaheli	50	Tigris	9	Valachie	71
Snakin	44	Timok	61, 69	Valladolid	90
Sučen	29	Tjumen	35	Valencie	88
Sudan	46—48	Tobolsk	35	Valenciennes	105
Sudan Eg.	44	Tokat	6	Wales	93
Snez	43	Tokio	32	Van	9
Sulaimanské h.	14	Toledo	90	Vadar	61
Sultán	66	Tomsk	35	Vargla	40
Sumatra	24	Tong-King	23	Varna	71
Sundské ostrovy	24	Torino	77	Waterford	99
Surabaya	25	Toulon	107	Verona	79
Susa	77	Toulouse	107	Versailles	104

	Strana		Strana		Strana
Westminster	95	Wolwerhampton	97	Zairo	48
Vesuv	75	Woolwich	96	Zakynthos	65
Vidin	71	Vrbas	61	Zanzibar	50
Vienna	101	Východoindské ostrovy ^{24—26}		Zeituni	64
Vindsor	96	Yezd	15	Zulové Matabellští	51
Vizagapatam	21	Yonna	101	Zwarte Berge	49
Volský z.	61	York	96	Železná vrata	61

Opravy.

- Za: Přehled Asie čti §. 1. Přehled Asie str. 1.
 „ §. 1. Asijské Turecko čti §. 2. str. 5.
 „ Hory sulaimanské, mekranské a chorassanské čti hory Sulaimanské, Mekranské a Chorassanské str. 14.
 „ Afganistan čti Afghanistan str. 15. ř. 39.
 „ Davalagiri čti Dhavalagiri str. 18. ř. 6.
 „ himalajských čti himalajských str. 22. ř. 19.
 „ Chigan čti Chingan str. 26. ř. 6.
 „ Thien-šan čti Tien-Šan str. 30 ř. 6.
 „ Nipon čti Hondo (dříve Nipon) str. 31. ř. 20.
 „ 2½ mil. obyv. čti 3 mil. obyv. str. 39. ř. 37.
 „ Egypt 5 mil. obyv. čti 7 mil. obyv. str. 42. ř. 39.
 „ Atheny přidej 74.000 obyv. str. 64.

ÚK VŠP HK

100000201791